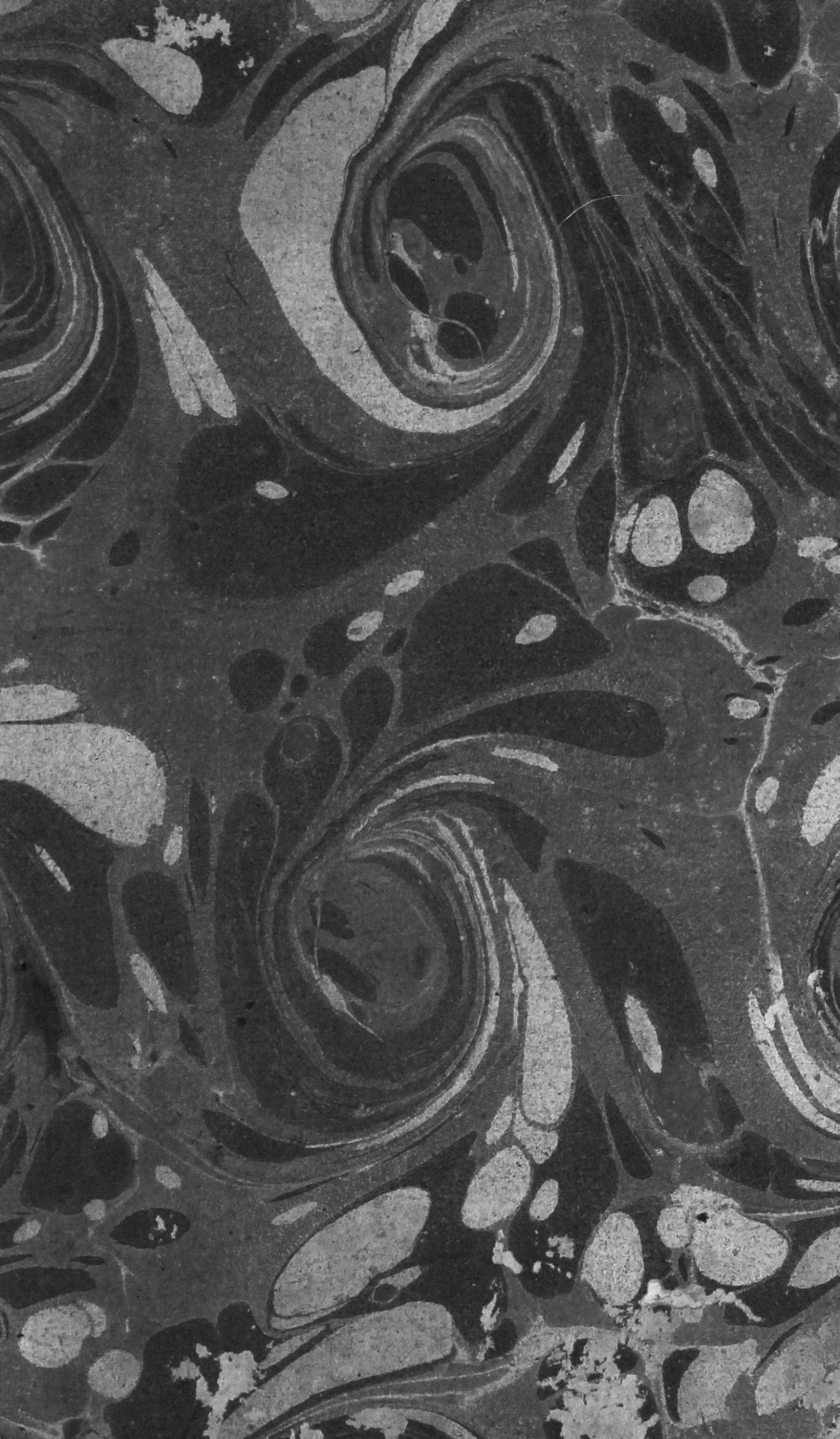

Fondazione Diabete To
Museo del Diabete
Libri Antichi
67

64 (medicina) GAUBIO H.D. *Institutiones Pathologiae Medicinalis...* Editio Prima Italica. Venezia, Pasquali 1766. In 8vo, pp. (4), 272. Bella leg. coeva pelle maculata, tit. oro su etich. e fregi oro al dorso, tagli rossi. Marca tip. al front. Qualche brunitura. L' Autore tratta in quest' opera vari tipi di "morbi" e "humori", anche dal punto di vista psicologico: "exercitationes menti immodicae"; "excessus somni ac vigiliarum"; "dolor, anxietas, delirium" ecc... Olschki, 9918. Qualche fioritura, ma ottimo esemplare.

£ 460.000

INSTITUTIONES
PATHOLOGICÆ

MEDICINALIS

AUCTORE

HYERONIMO DAVIDE GAUBIO

MEDICINÆ DOCTORE

EJUSDEM AC CHEMIÆ COLLEGII PRACTICO-

MEDICI PROFESS. ORDINARIO

SER. PRINCIPIS ARAUS. ET NASSAV. ARCHIATRO

EDITIO PRIMA ITALICA.

V E N E T I I S

M D C C L X V I.

Apud Jo. BAPTISTAM PASQUALI.

Superiorum permissu, ac Privilegio.

AUDITORIBUS SUI
H. D. GAUBIUS.

S. P. D.

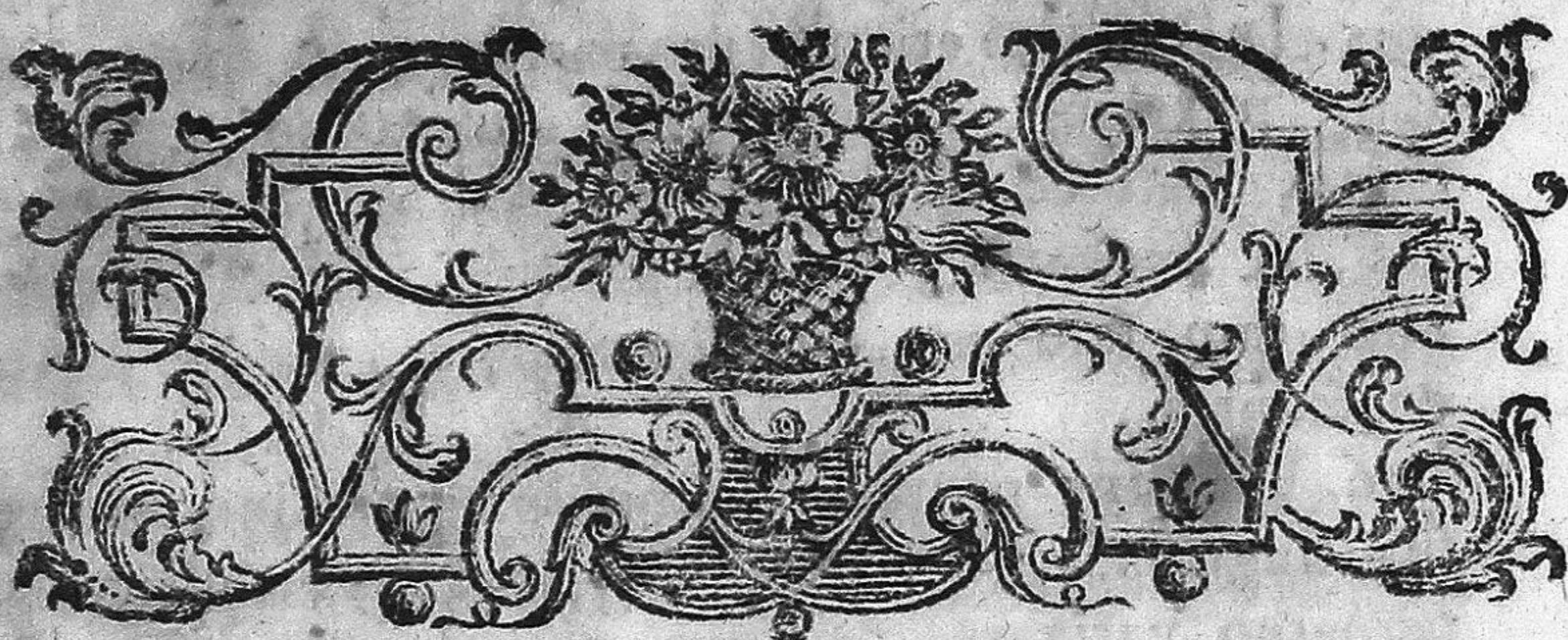

Quas vestros in usus scribere aggressus sum, tandemque, post triennalem sub prælo moram, ad finem perduxi, Institutiones Pathologicas vobis quoque, Auditores optimi, offerri dicarique æquum est. Lubens igitur lætusque dico ac dedico, ut qualemcumque laboris, quem, absque vestro incitamento, nec suscepissem unquam, nec forte susceptum absolvissem, fructum. Vestra quidem mea-que opinione serius in lucem is prodit: cujus tarditatis causas etsi multas graves-que afferre possim, cum ad me ipsum, tum ad materiem, quam tractavi, pertinentes; tacere tamen malo; ne vel ostentandi potius, quam excusandi, animo afferre videar, vel vestram erga me humanitatem parum agnoscere. Satis esto, non
ita

ita me abusum esse patientia vestra , ut
etiam frustratus sim . Placet & Catonis il-
lud : *sat cito , si sat bene* . Quod utrum
quodammodo sim affecutus , vos judicabi-
tis . Unum hoc in votis est , ut vestrae
expectationi amplius , quam mihi met ip-
si , satisfacere operam meam contingat .
Valete !

INTRODUCTIO
A D
PATHOLOGIAM.

De Disciplina Medica .

1. **V**ita , Sanitas , Morbus , Mors , stadium Medicum Naturæ humanæ in hoc terrarum orbe absolvunt .

2. Priores duæ conditiones (1) secundum naturam dicuntur ; cum iisdem frui dulce sit : præter aut contra naturam reliquæ , illis oppositæ , illætábiles , quas ideo averſamur .

3. Utrumque tamen genus (2) , pro latiore vocabuli NATURA ſignificatione , naturale eſt , & ſuas agnoſcit cauſas phyſicas , determinatas , quibus naſcitur , durat , viget , minuitur , deſinit , ſecundum cujuſque diverſitatem variantes , etiam contrarias , tum homini inſitas , tum a foris advenientes .

4. Mens quidem humana , vi commercii , quod cum ſuo corpore habet , multa & voluntate conſcia , & cæco inſtinctu , operatur , quæ vitam ac ſa-

nitatem juvant, morbisve aut morte illatis opprimunt.

5. In corpore etiam, pro partium, ex quibus coa-
luit, mixtione, fabricatione, compositione, anima-
tione, inest & inertia; & mobilitas, & mutabili-
tas, & incitatio, & conspiratio, unde aliæ atque
aliæ tam salubres, quam insalubres, causæ jugiter
enascuntur.

6. Versatur præterea homo inter res innumeras,
sua singulas agendi potestate præditas, multumque
perpetuo variantes, quarum aliis carere, alias evi-
tare aut pro arbitrio sibi accommodare semper non
potest. Hæ vero sive intro deveniant, sive foris ad-
moveantur, pro sua quæque materie, virtute, con-
cursione, successione, corpus perque corpus mentem
aliter atque aliter afficiunt, internas Naturæ hu-
manæ vires (4. 5.) diversimode determinant, inci-
tant, opprimunt, in rectum perversumve agunt,
suasque vicissim ab his mutationes patiuntur. Ex
quo fonte plurimi quotidie secundæ adversæque va-
letudinis fomites, alimenta, venena, remedia, pro-
fluunt.

7. Triplex istud virium genus (4. 5. 6.) sicubi le-
ge Naturæ humanæ consentanea conspiraverit, ve-
geta longævitate fruitur homo: sin minus, morbis
aut præmatura morte affligitur.

8. Atque hæc materies est, quam tractat Medi-
cus, eo quidem proposito, ut hominem suæ curæ
commissum justo moderamine virium (7.) quam diu-
tissime vivum sanumque præstet.

9. MEDICINA igitur, quo hodie colitur ambitu,
est scientia ac prudens directio virium Naturæ hu-
manæ ad vitæ & sanitatis a morbis & morte tutelam.

10. Ea (9.) cum olim ægris duntaxat sanitatem
promiserat, ampliata deinceps, erga sanos quoque
benefica, duplex cum maxime imponit Medico of-
ficiū, alterum servandæ vitæ & sanitatis, alterum
morborum curandorum.

11. Debet adeo exponere I. conditionum hominis, in quibus aut conservandis aut avertendis versatur (1.9.), naturam, causas, sedes, differentes modos, gradus, effectus. II. Vires Naturæ humanæ utrique principio inditas (4.5.) conservatrices, destrutrices, medicatrices. III. Potestates rerum exter-
narum salubres, noxias, medicatas (6.) IV. Regulas denique & præcepta his (III.) utendi, illas (II.) dirigendi ita, ut finis Medico propositus (8.9.) obtineatur.

12. Quando autem generalis istorum omnium (11.) doctrina non sufficit, sed ad singulos etiam homines, prout ætate, sexu, temperamento, vitæ genere, &c. inter se discrepant, aptari debet; manifestum est, quam late pateat disciplina Medica.

13. Quæ materiæ pertractandæ multitudo cum iustum exigat ordinem, is quidem commodissimus videtur, qui ex diversitate conditionum (2) duplicique Medici officio (10) petitus, quæcunque in homine sano cognoscenda aut agenda sunt, suo quævis loco disposita, primum enarrat; subjungit deinde, quæ ad ægrum pertinent, omnia & singula rite digesta.

14. Universum proinde systema Institutionum Medicinæ in duas partes distribuitur, quarum prior doctrinam omnem de rebus, quæ secundum naturam in homine sunt, exhibet; posterior de iis, quæ præter aut contra naturam dicuntur (2.) Hanc. ΙΑΤΡΙΚΗΝ, illam ΥΓΙΕΙΝΗΝ, ex vario fine appellare licebit.

15. ΥΓΙΕΙΝΗ, lato sensu, totum Medici officium circa hominem sanum complexa, tradit.

I. Œconomiam humanam, vitæque & sanitatis naturam, causas, effectusque declarat: quæ pars PHY-
SIOLOGIA, sermo de Natura humana, audit.

II. Signa, quorum ope vita & sanitas in gene-
re,

re, earumque varii status & gradus in homine singulari cognoscuntur: hæc SEMIOTICA PHYSIOLOGICA.

III. Auxilia & regulas, quibus vita & sanitas quam diutissime incolumis fervari possit: quæ DIÆTETICA.

16. ΙΑΤΡΙΚΗ, itidem tripartita, simili ordine suam materiem (14.) pertractat, exponendo

I. Quæ de natura, differentiis, causis, effectibusque morborum scire expedit. Hæc PATHOLOGIA.

II. Doctrinam signorum, quibus, quidquid in morbis ex se obscurum cognosci debet, præsens, præteritum aut futurum, detegitur: unde SEMIOTICA PATHOLOGICA dicitur.

III. Præsidia adversæ valetudinis, modumque illis recte utendi: hæc THERAPEUTICA.

17. Utriusque partis æqua necessitas & nexus individuus est: prior tamen ordine ΥΓΙΕΙΝΗ. Ut curvi norma rectum, ita morbi sanitas: & qui servare sanos novit, bona parte eorum quæ ad tractandos ægros pertinent, instructus est.

18. Præcipuum autem universæ Medicinæ fundamentum in ipsa hominis Natura situm est. Suis hæc viribus, sola, sine Medico, plerorumque tuetur sanitatem, morbis medetur. Hac deficiente aut repugnante irrita artis molimina. Curiosa Naturæ observatio, imitatio, ut primam arti originem, ita incrementa dein dedit, dabitque porro. Medici Naturæ ministri.

19. Itaque doctrina omnis Medica bonæ frugis ad hanc componi normam debet, ut quid Natura faciat aut ferat, ex fideli observatione quam diligentissime enarretur. Nec tamen satis est, vires ejusdem motusque, prout in sanis se produnt, in Physiologia (15. I.) exposuisse: luctans cum morbis Natura, quam Pathologia (16. I.) exhibet, facultates affectionesque suas etiam explicatius producit.

20. Unde liquet, quid de certo in Medicis sentiendum? Natura humana, statis a Creatore legibus finita, per similia individua sese multiplicans, omni tempore eadem, sub iisdem conditionibus eodem semper modo agit ac patitur. Quidquid ergo de ejus œconomia, integra vel afflicta, prudenti sensuum ministerio clare cognoscitur, id firmum ratumque censendum, nec quidquam eo certius in Phisicis. Par ratio est illorum, quæ de potestatibus rerum externarum in hominem agentium (6.) fideli observatione comperta habentur. Quæcunque porro ex observatis, ad congrua demonstrationis principia applicatis, casti ope ratiocinii, legitime deducta sunt; quanquam per se in sensus non cadunt; non minorem profecto fidem merentur.

21. Nullo proinde jure, quæ male seduli doctores aut perperam observando, aut vitiose arguendo, invexerunt, erronea, falsa, incerta, imputantur arti; quasi mete conjecturalis foret. Non aliis, nec firmioribus, gaudet quævis Naturæ scientia fundamentis.

22. Haud tamen dissimulandum est, suis premiis dubiis, obscuris, conjecturalibus, nunquam prorsus extergendis, Medicinam; neque enim datum mortalibus aut suam aut rerum, inter quas versantur, naturam penitus comprehendere. At communis ista ingenii humani imbecillitas quem non stringit? Gravius quidem Medicum ob inexhaustam materiæ, quæ occupatur, amplitudinem (11. 12.).

23. Privatum insuper evidentiae obstaculum hoc est, quod singuli homines a singulis tantopere differant. Nec vero sufficit Medicum communia modo intueri: oportet & cuivis homini propria; ut qui singulorum saluti præsit (12.). Quæ quidem diversitas tam immensa occurrit, ut nulla observationum vi exhaustiri possit.

24. Sola denique contemplatione non licet acquiescere, inque obscuris rebus suspendere iudicium, donec lux affulgeat. Actionem exigit officium (9. 10.). Captanda hinc agendi occasio, quæ sæpe præceps per conjecturam cogit determinare, quod per scientiam sat cito nequit.

25. Pro ea igitur parte (22. ad 25.) Medicinam dici conjecturalem non obstat; ut quæ, cum certissima invenire semper non possit, probabilia selectetur, recta tamen ubique ratione utens, atque a vagis & temerariis commentis periculisque alienissima.

26. Audiant hæc obtrectatores, & cum didicerint scientias puras ab iis, quas applicatas vocant: contemplativas a practicis, distinguere, videant, quo jure Medicinam præ aliis, ut omnis certi expertem, infament!

27. His prælibatis, pro instituti ratione, primas PATHOLOGICÆ (16. I.) lineas ducere aggredior: quod ut compendio fieri possit, cognita prius ponere liceat, quæcunque de statu hominis sano in TITELIN Tironi, ut scitu necessaria, enarrantur (17.).

P A T H O L O G I A .

28. **O**FFICIUM Medici circa hominem ægrum est sanare (10.).

29. Sanatio autem ægri est morbi, quo tenetur, in sanitatem mutatio.

30. Pathologia igitur, quæ hominis ægri cognitionem eo quidem fine exponit, ut viam sternat ad medendi methodum (16. I.), docere debet, ægrum inter & sanum quid intersit, quid morbus distet a sanitate.

31. Spectandus adeo morbus est, ut status hominis sanitati oppositus, naturæ ab hac diversæ partit.

ticeps, suis ex causis profluens, suosque vicissim effectus producens.

32. Sed & quid morbus a morbo differat, explicandum: quando ab una sanitate in medio posita, deflexiones multivariæ esse possunt.

33. Unde liquet, agendum hic esse de morbi natura, differentiis, causis, effectibus, &c. primum in genere, deinde in specie, semperque comparate ad conditiones sanitatis, qua ideo plena notitia in antecessum postulatur.

PATHOLOGIA GENERALIS.

De Natura morbi.

34. STATUS ille corporis humani viventis, quo fit, ut actiones, homini propriæ, non possint apposite ad leges sanitatis exerceri, Morbus dicitur.

35. Generali quidem *status* vocabulo complectimur defectus, excessus ac permutationes quascunque eorum, quæ in ipso corpore hujusque partibus ad legitimam functionum exercitationem requiruntur. Horum igitur notitia, ut decet (27.), imbutum nihil admodum obscuri aut æquivoci in ista voce offendere potest. Nec facile quis impedimenta externa huc retulerit, nisi qui ludere in re seria velit.

36. Non alios tractat Medicina morbos hominis, nisi qui in corporis aberrationibus siti sunt, hisque correctis tolluntur: habent tamen, mutui nexus lege, primam sæpe originem in mente, hujusve operationes sua efficacia perturbant. Hi limites regiminis mentis, quod Medicorum est.

37. Vitæ mentio facta in hac definitione non ea solum de causa, quod morbus vitæ sit affectio, nec magis, quam sanitas, sine illa concipi possit; sed ut constet etiam, dari principium agens in ægris,

a morbo ipso distinctum, cujus motus observare, discernere, dirigere, præcipua Medici in opere versantis cura esse debet (18.). Facit vis vitæ in ægro superflua, ut rerum huic admotarum facultates tam salubres, quam insalubres, longe diversa ratione agant (6).

38. Quum vero morbus conditionem corporis ponat a statu sano deflectentem (35.); eo præsentem effectus, ex sanitate ut ex sua causa profluentes, id est actiones, quoque alienari necesse est. In omni proinde ægro aliqua fere datur actionum læsio, major, minor, vario gradu, modo, numero, extensione, duratione. Hanc si ocysus, serius, non intulerint vitia corporis, quæ præter consuetum naturæ ordinem sunt, turpitudines potius aut deformitates, quam morbi dicantur: tametsi a cura Medicorum haud prorsus semoventur.

39. Omne autem genus actionum, quæ ad hominem pertinent, hic volumus, ne illis quidem exceptis, quæ solius animi esse videntur; quando in has etiam morborum corporis magna potestas est.

40. Imperfectiones tamen functionum, quas ætas, sexus, temperamentum &c. ferunt, hujus non sunt loci; quando quidem sanitatis latitudine continentur. Uti nec illæ, quas insuetudo habet, impotentia, aut, quæ ex Naturæ humanæ necessitatibus fluunt, hujus modum non excedentes affectiones.

41. Ut igitur actiones integræ se habent ad sanitatem, ita læsæ ad morbum: nec decet Medicum rationalem, quod abnorme in actionibus est, ipsum morbum dicere; ne notiones causæ & effectus temere confundendo curatio exquisita negligatur.

42. Ex quibus (34. ad 42.) liquet, naturam morbi generalem sitam esse in male affectis corporis vivi illis conditionibus, quibus id aptum natum est suam conferre symbolam ad actiones humanas; eo-
que

quæ morbos omnes & singulos inter se convenire, quod in corporis facultatibus sedem habeant. Alieni proinde a foro Medico censendi, quicunque, si modo dantur, ad solam mentem pertinent; nisi statos Medicinæ fines removeere volupe est.

43. Medica ergo morbi cognitio ponit intellectum eorum, quæ in corpore humano ita a statu sano aberrant, ut actiones inde lædantur. Uti nec sanatio aliud quid postulat, quam eorundem restitutionem in integrum: hac quippe obtenta pristinum quoque actionibus rediturum vigorem jure confidit Medicus, nihil reliquum in arte sua habens, ista si spe exciderit.

44. Morborum adeo singularium, prout in hominibus occurrunt, naturas expositurus id exquisite indicare debet, quod in præsentis ægri corpore mutatum in causa est, curis suis muniis rite fungi nequeat. Id vero plerumque a sensu remotum latet, nec per se clare cognosci potest. Unde, ut ex vero detegatur, accurato opus est scrutinio ac cauta ratiocinatione; quum error hic commissus plures eosque non semper innocuos pariat. Prudentissimi hic sæpe cæcutiunt, maluntque cohibere gradum, quam per tenebras illidere.

45. Huic quidem investigationi (44.) fundamentum præbent, quæ in ægro sensibus se manifestant, *παθήματα*: quorum primaria sunt actiones læsæ. Hæ enim justo examine perspectæ cum ex morbo profluant (38.), hujus, ut causæ suæ, naturam legitima argumentatione demonstrant.

46. Plenissimam vero lucem affundit notitia exacta status gradusque naturalis singularum actionum, tum modi, quo quælibet exercetur, & conditionum ac virium, quibus instructum in suis partibus corpus ad eas perficiendas concurrit. Ita nimirum, comparando actionem quamque integram una cum
suis

fuis requisitis ad eandem in ægro vitiatam, innotescere potest, quisnam & quantus sit recessus a sanitate.

47. Constat hinc, Physiologiam (15. I.) maximæ hic utilitatis esse, eaque nemine carere posse, qui naturas morborum recte eruere aut intelligere velit. Sed & quæcunque in expositione œconomiae humanæ supersunt loca obscura, vexata, dubia, aut quæ erronea, conjecturalia, ficta, temere admittuntur, ea omnia in detrimentum Pathologiæ redundare: ut merito Bonus quisque repurgatissimam tandem, omnibusque numeris absolutam doctrinæ Medicæ eam sibi partem desideret.

48. Nec minoris in ista indagatione momenti est scientia virium, quibus, quæ geruntur ab homine, aut ingeruntur, eive quovis modo admoventur, corpus afficiunt ac mutant. Causas hæc atque occasiones morborum in se habent (6.); quibus examissim intellectis facile est de natura effectus innati iudicium. Qua in re, præter observationes, quas ex propria penu Medicina promit, Mechanicorum quoque, Physicorum, Chemicorum, demonstrata apprimè conducunt: quanquam multiplex idiosyncrasiae diversitas & infinitus possibilium combinationum numerus optare magis, quam sperare plenam istius doctrinæ perfectionem jubet.

49. Præcipue tamen necessarium est ante oculos habere historias omnium ac singulorum morborum integras, ex plenis atque intaminatis Practicorum observationibus accurate concinnatas. His uti nititur universa morborum cognitio (45.); ita, cum conferuntur illis, quæ in præsentæ ægro sagax examen detegit, mali, quo is laborat, indolem pulchre declarant. Nec sane certius aliud datur subsidium, quo obscura clarescant, dubia enodentur, corrigantur falsa, controversa dirimantur; sicubi vel
prio-

priores etiam scientiæ (46. 48.) non satis tuto præluxerint. Hac ideo regia via incesseunt olim, hodieque incedunt veri quique Medici, dolentes interim, tot hiatibus etiamnum abruptam, & inanium narrationum sordibus conspurcatam esse.

50. Ex quibus (45. ad 50.) rite perpenſis pronum est colligere, quantis hoc scrutinium prematur difficultatibus. Qui vero & simul considerat multiplices morborum in eodem homine complicationes & metaschematismos, non mirabitur, quamobrem vel peritissimis etiam toties hic aqua hæreat. Quo quis diutius in arte cum cura elaboravit, eo circumspicius de morborum natura pronunciare solet.

51. An igitur morbus recte dicitur certamen Naturæ propriam salutem propugnantis? Ex intimis Medicinæ penetralibus petita hæc notio sapienti cuivis in arte magistro jure probatur. Inest profecto sua Naturæ humanæ virtus pervigil, qua vitæ ac sanitatis sui corporis conservationi perpetuo studens his necessaria procurat, nocitura repellit. Inde motus spontaneos atque molimina in ægris animadvertere licet, nec causæ morbi, nec adhibitis quibusvis demum remediis adtribuenda, quæ tam aperte in salutem tendunt, ut data opera aptius excogitari aut felicius dirigi non potuisse videantur. Rectissime proinde Naturam morborum medicatricem, Medicum Naturæ ministrum esse, artisque universæ summam ad Naturæ observationem, imitationem, directionem, redire inculcatur (9, 18, 19.). Aurea ergo loquendi formula medentibus semper ante oculos versetur. Eandem vero pro generali morbi definitione obtrudere nefas. Neque enim in omnes & singulos quadrat. Nec morbum cum remedio decet confundere. Naturæ certamen ideam adversarii includit: hic morbus est: huic suos Natura opponit conatus medicatos, quibus si nomen morbi dederis,

an

an morbum adesse dices, cum languens forte Natura huic non obluctatur? An, quos Naturam imitans Medici solertia similes per remedia producit motus, pariter ad morbum ipsum referes? Largimur tamen morbos dari, quorum bonam partem, si universum decursum spectes, ista molimina constituunt: alios item, quibus cum superveniunt, in aliud genus mutantur: multis denique accedere specie symptomatum, quæ ut accurate a propriis morbi affectibus discerni debent, ita ad ipsam morbi naturam nullo jure referuntur.

52. Eadem (51.) quoque ab illis perpendi velim, qui in Naturæ locum Animam, Archeum aut quodvis aliud principium, rationis particeps, in morbis actuosum, substituere malunt. Vocibus hi tantum, non re ipsa, dissentiunt: quando autem nihilo plus lucis inde nascitur, non est, cur vocabulum a veteribus introductum abrogemus.

De Causa Morbi

53. Morbus cum ponat mutationem corporis à statu sano (34. 35.), quæ adesse aut abesse potest, effectus erit corporeus determinatæ potentiae, cujus vi existit.

54. Id autem qualecumque, quo fit, ut morbus existat, causa morbi vocatur.

55. Ad hujus (54.) investigationem molesta læsarum ex morbo functionum perceptio mortales ægros ab omni ævo compulit; ut inde primum nata videatur Medicina. Officii ratio eo compellit Medicum, qui tum demum vere cognovisse morbum dicendus, est, cum causam ejus detexerit. Sanatio etiam non, nisi succisa morbi causa, exquisite obtinetur.

56. Statuendus tamen huic (55.) labori certus
limes:

limes : ne ultra , quam ex usu est , aut subtilius , quam verius , exerceatur . Inde ad ultimas metaphysicas , primasve phycas causas non adscendendum . Ars ex se nimium longa , suo tamen fine conclusa , in causis etiam secundis progressum vetat ulteriorem , quam qui felicius perficiendæ sanationi conducatur .

57. Quocirca nec minutis causarum differentiis , quas schola invexit , hic inhærendum . Disputationum hæc materies , a sanioribus etiam Philosophis hodie repudiata , artem , quæ opere potius , quam verbis , demonstranda , dedecet .

58. Distinguunt Medici , nec inutiliter , inter causam externam & internam . Interna vocatur vitium quodcunque in corpore radicum aliquamdiu , priusquam in morbum erumpat . Si qua vero gesta , ingesta , aut foris admota homini , sua vi agentia morbum pariunt , is ab externa causa natus dicitur . Prior ergo aliquem ponit ante præsentem morbum sanitatis defectum , sed latentem , aut tam levem , ut absque notabili functionum læsione ad tempus feratur : potestque is in firmis partibus æque ac in humoribus hære . Posterior etiam sanissimos morbo afficit , & cum plerumque sensibus manifesta sit , fatisque cito noxium effectum edat , ab ipsis ægris sæpe animadverti solet . Unde & Evidens audit , nec priscis quoque neglecta Empiricis , qui contra internarum , quod obscuræ sint ac incerta tantum conjectura cognosci queant , quæstionem supervacuum esse contenderunt .

59. Memorabilis porro est causa προηγμένη seu prædisponens , & προκαταρκτική , πρόφασις occasio etiam aut occasionalis dicta . Prædisponens dicitur conditio quævis corpori inhærens , qua illud aptum est nata occasione morbum suscipere . Occasio est quidquid prædisponenti superveniens hanc excitat , ut una morbum pariant . Neutra ergo sola
pro-

producendo morbo sufficit, sed ambarum concursus requiritur: Prædispositio si abest, occasio non nocet: & vicissim si prædisposito ab occasione caves, caves a morbo. Distinctionem docuit observatio, qua constat, non omnes homines ab iisdem rebus æqualiter affici, & valetudinarios proprio regimine servari incolumes.

60. Præcipua denique & maxime generalis est causarum divisio in Remotam & Proximam. De utriusque tamen conceptu non convenit inter Autores. Remota aliis dicitur, quæ sola non sufficit, sed intercedentem aliam requirit causam propiorem, ut morbus fiat. Proxima ergo his est, quæ remotis superveniens momentum addit, ut illico morbus exoriatur, adeoque hunc nascentem proxime antecedit. Ita vix discrepat hæc causarum sectio a priorē (59.): confunditur proxima cum occasionali (59.), more vulgi, cui causa morbi illud est, quod hunc proxime antecessit: quin remota solo gradu augescens, ut tandem in morbum abeat, eadem & proxima evadit. Rectius alii remotas vocant, quæ singulæ quidem aliquid conferunt ad morbum producendum, nec tamen, nisi conjunctæ, totum producunt; quemcumque cæterum locum teneant in serie causarum ad morbi generationem confluentium. Unde proxima est, quæ ex concursu omnium remotarum nata, sola, integrum morbum ita constituit, ut indissolubili nexu cum eo cohæreat. Quare & Continens dicitur, ut quæ universam rationem originis morbi in se contineat, qua posita is continuo se manifestat, adeoque & ablata tollitur. Hujus uti pars modo est remota quæque, ita & partem morbi tantum producit. Qui omnes & singulas remotas, ut una conspirant, intelligit, notitiam proximæ habet: qui tollit cunctas, proximam quoque destruit, & cum hac morbum: qui aliquas modo, reli-

rel cētis aliis, partem quoque proximæ duntaxat detrit, nec perfecte sanat.

61. Missis aliis minoris momenti causarum differentiis, ex hucusque (58. ad 61.) propositis constare potest, eam solam, quam sano sensu dixi proximam aut continentem, veræ causæ physicæ ingenium præ se ferre, quæ morbum ita efficiat, ut illa posita hic ponatur, durante duret, mutata mutetur, ablata tollatur. Reliquis idem tribui non posse, nec ideo nomen causæ proprie competere: Medicis igitur, suo loquendi more, causæ titulo venire id omne, quod quocunque demum modo ad morbi generationem concurrat, sive ut vera causa, sive ut hujus pars, aut conditio sine qua non, &c. Inde litigandi, cavillandi, ridendi, materiem nasci, quasi causa sine effectu, hic sine causa esse, eadem causa effectus oppositos producere, aut idem effectus diversis ex causis oriri possit.

62. Consultum itaque videtur morbi causam solummodo vocare id exquisite, cujus vi totus morbus existit. De hac porro, quidquid de causis physicis, affirmare licebit.

63. Inde ut quilibet morbus suam habet causam determinatam (54.), qua necessario efficitur; ita hæc alia atque alia erit in morbis natura diversis, & contra eadem in illis, qui natura conveniunt; tametsi diversas corporis partes occupant, ideoque nec easdem præcise functiones turbant. Quod magnæ utilitatis in arte compendium.

64. Nec mera tamen privatio dici ea causa semper debet, quasi morbus, ut defectus sanitatis, ex absentia conditionum ad hanc requisitarum modo oriatur. Aliena sæpissime in ægris insunt, quæ impedimento aut stimulo morbos creant.

65. Quum vero morbus non nisi in corpore sedem habeat (36.) causa ejus quoque ad corpus duntaxat

taxat pertinebit, inque hoc solo quærenda erit; quam ex mente forsan, vi mutui commercii, eo devenit: quod observare quidem Medici est, explicare Philosophi.

66. Ita porro cum morbo cohæret, ut ab eo inseparabilis abesse nequeat, quin & ille tollatur, nec hoc absente adesse. Distinctio igitur causarum in continentes & non continentes nulla est. Morbus ultra causam suam, i. e. sine causa non perdurat.

67. Imo hæc causa totam morbi, effectus sui, naturam constituit, ideoque ab hoc re ipsa vix discrepat. Quidquid in morbo est, in causa ejus inveniri debet. Utilissima ergo & maxime necessaria illius indagatio habetur (43.). Ea demum solida est morborum cognitio, quæ, quomodo in suis singuli determinatis causis consistent, demonstrat.

68. Raro tamen simplex est, sed plerumque ex pluribus conditionibus una concurrentibus composita: Morborum nempe, ut sanitatis ipsiusque corporis humani, notiones multitudinem in unum collectam quoque involvunt. Itaque ex quotnam partibus diversis totum illud, quod morbum vocamus, constat, totidem distinctæ dabuntur conditiones aut potentia in ejus causa, quarum singulæ partem modo aliquam morbi efficiant, conjunctæ demum totum.

69. Quotiescunque ergo earum conditionum, quæ mutuo concursu causam morbi componunt (68.), aliqua deficit, mutatur, gradu augetur; aut prius positæ novæ quædam accedunt; aut aliæ in aliarum locum substituuntur; toties analogæ quædam immutatio, mutatio, aut augmentum in ipso quoque morbo eveniet: uti plena demum hujus abolitio, cum omnes, & singulæ exquisite tolluntur.

70. Quo posito fundamento (69.) ratio reddi potest originis morborum lentæ vel subitæ, durationis, incrementi, decrementi, paroxysmorum, remissio-

missionum , periodorum , mutationi ex alio in alium , perfectæ aut imperfectæ sanationis , reversionis , status denique neutrius inter sanum & ægrum fluctuantis .

71. Quare, ut causa morbi recte cognoscatur, oportet eam resolvere in simplices, ex quibus composita est, potestates, harumque singulas primo, dein omnes conjunctas, quid seorsim: quid simul valeant, examinare. Quæ res difficillima quidem est, at utilitatis tamen plenissima ac Medico dogmatico apprime necessaria.

72. Perficitur autem curiosa indagatione eorum, quæ ita morbum antecesserunt, ut credibile sit ad illius generationem aliquid contulisse: sive ea prius in homine extiterint, sive pridem aut nuper a foris accesserint (4. 5. 6.). His quippe vires (71.) continentur, quarum confluxione causa morbi nascitur: ut adeo huius originem rite considerata declarent.

73. Atqui hæc ipsa (72.) sunt , quæ Medicis nomine causarum remotarum (60.), prædisponen-
tium , procatarcticarum (59.) veniunt . Harum
ideo quam utilis & necessaria sit inquisitio , patet .
Quodsi vetus Empiricorum Schola in his solis ma-
le acquievit , magis etiam culpandi sunt recentiores ,
qui , remotis insuper habitis , proximæ (60.) tan-
tum scrutinio sese addicunt . Hæc tamen sæpe inac-
cessa est , nisi evidentiores remotæ præluxerint .

74. Quamvis igitur verarum causarum ingenium non habeant, adeoque cum his male confundantur (61.) ; omnino tamen merentur a Pathologo expendi ; possuntque morborum principia vocari ; & ad duo summa capita referri, quorum alterum Seminia morborum comprehendant , alterum Potentias nocentes.

75. **Seminia** voco dispositiones quascumque cor-
B pori

pori insitas, quæ morborum generationi favent, sibi potentiâ nocens analogâ accesserit. Prædisponentia alias, aut προηγουμένα, dicuntur.

76. Potentiæ nocentes sunt res quælibet ea præditæ facultate, ut morbos producere possint in corpore per seminium (75.) apto, i. e. prædisposito. His προκαταρτικά dicta conveniunt.

77. Utrisque opus est concurrentibus, ut causa morbi isque ipse nascatur. Neque enim potentia efficax est, nisi in corpus inciderit impressioni ejus recipiendæ aptum; nec diathesis feminalis in morbum erumpit, nisi vi quadam appropriata excitetur.

78. Mutua insuper utriusque speciei conditionum requiritur affinitas, ut junctæ in eundem effectum conspirent, nec altera alteram destruat. Non quælibet potentia cui vis seminio evolendo par est. Nec prædispositio datur universalis ad omne morborum genus; uti nec perfectissima sanitas æqua vi sese ab omnibus & singulis insalubribus tuetur. Hinc eadem diathesis alias favet, alias obstat, pro diversa potentiæ nocentis indole.

79. Patet igitur non sufficere superficialiariam istorum principiorum notitiam, sed requiri cognitam cujusque tum seminii, tum potentiæ, naturam; ut mutua eorundem symphthia, antipathia, quidque invicem agere ac pati possint, perspiciatur.

80. Ita demum methodo synthetica pervenitur ad cognitionem causæ morbi, quam illa junctim constituunt. Quin & eadem opera, a priori, quod ajunt, eruitur natura morbi (67.): ut, instituta collatione, eadem per methodum analyticam (45.) inventa comprobari, aut error in alterutro argumentandi genere commissus detegi ac corrigi possit.

De Symptomate.

81. SYMPTOMA, quum vi vocis id denotet, quod
ægro

ægro accidit; universus autem morbus, una cum causa & effectibus suis, inter res accidentes referri possit; multam Systematicis litigandi materiem dedit; Practici tamen super hac quæstione non æque inter se dissentientibus. Facilius plerumque est rem præsentem discernere, quam verbis exacte definire.

82. Quacunque latitudine veteres hoc vocabulum usurparint, certum est hodie symptoma tantum de homine ægro prædicari; de sano nunquam. Ponit ergo præsentem morbum, adeoque & hujus causam: sed & aliquid, quod præter naturam accidit, & quomodocunque cum his ipsis cohæret; dum interim ut distinctum ab iis concipitur. Nequaquam igitur pro omni eo, quod homini præter naturam evenit, aut pro levioribus affectionibus, quæ nomen morbi non merentur, sumi potest.

83. In ægro variæ a statu sano alienationes (38.) sensibus sese manifestant; sive actiones spectes, seu eorum, quæ foras prodeunt, molem, indolem, aut corporis etiam sensibiles qualitates.

84. Hæc phænomena (83.) cum percipit æger, animadvertit Medicus, uterque concludit morbum adesse, certus ex sanitate non oriri. Desinunt & homine in integrum restituto.

85. Male tamen illa quis morbum ipsum dixerit (41.), quia cum hoc cohærent, nascuntur, durant, abeunt. Non is, nisi rarissime, in sensus incidit (44.): plerumque ratiocinio tantum detegitur, nec ægro prius, quam Medico, innotescit. Quum nihilominus præter naturam sint, atque in morbo radicata, recte vocantur symptomata, ut quæ una cum morbo incidant.

86. Symptoma proinde notat quamcunque sensibilem a statu naturali alienationem, quæ homini ex presente morbo ita nascitur, ut tamen ab hoc ipso hujusque causa distingui possit, nec ultra morbum duret.

87. Tria nimirum in se æger habet, quæ præter naturam sunt, morbum, hujus causam & symptoma. Mutus inter hæc nexus datur. Uti morbus non sine causa, ita nec sine symptomate esse potest; nec hoc vicissim sine illis. In omni morbo apparens aliqua vel actionum, vel excretorum, vel qualitatum sensibilibum mutatio evenit. Nec symptoma porro dicendum, quod suo morbo superstes est, sed morbus.

88. Ita symptomata illam præcipue status morborum partem efficiunt, quæ in sensus sive ægri, sive Medici, incurrit, apertissimam, dubiis hinc minime obnoxiam quæque observanti sponte patet, nec signis adeo aut artificiosa conjectura eget, ut detegatur.

89. Quum vero non omnia, quæ in ægro præter naturam eveniunt phænomena, veram symptomatis indolem (86.) referant, nec eandem semper originem agnoscant; necessum est alia ab aliis probe distinguere, prout ex diversis fontibus promanant.

90. Alia nimirum statum morbosum præsentem directe pro sua causa habent, ex quo ut totidem effectus fluunt, hinc nexu physico indissolubili cum illo cohærent. Et hæc quidem genuina sunt symptomata, atque pro triplici genere rerum, quæ præter naturam in ægro insunt (87.), trifariam distinguuntur in symptomata morbi, causæ, & symptomatis.

91. Morbi symptoma dicitur effectus sensibilis vi præsentis morbi proxime productus. Ejus ergo similis est relatio ad morbum, ut hujus ad suam causam (66.). Et cum ex plurium conditionum confluxu morbus nascitur (68.), multorum quoque id genus symptomatum syndrome stipatus esse solet.

92. Horum (91.) itaque utilissima est & maxime necessaria inquisitio. Testantur enim morbi præsentiam

tiam non modo, sed naturam quoque. Effectus certe ingenium suæ causæ declarant. At causa morbi causa etiam est hujus symptomatum.

93. Quodsi vero origo symptomatis propius ex causa morbi derivari possit, causæ symptoma audit; vocabulo causæ latiore sensu accepto (61.). Id contingit quoties illius rei, quæ morbum efficit, vires ita multiplices sunt, ut aliqua modo pars earum ad morbum producendum concurrat, hinc proprie hujus causa fiat; pars altera vero occasione nati morbi quoque, ocysus, serius, in actum deducta, effectus prodat diversos, morbo supervenientes quidem, non tamen ita nexos, quin hic sine illis esse potuisset. Symptomata causæ igitur ut intelligantur, ad potestates causæ morbi accessorias adscendendum est.

94. Quare liquet, isthæc symptomata (93.) & perdurante morbo tolli nonnunquam posse, & eodem ablato superesse; aliquando longe plus periculi inferre, quam morbus, quem comitantur; imo & indicare alias morbum morbo superadditum, quorum alter quia aut tempore prior est, aut manifestior, aut magis urget, tantum pro morbo habetur, altero non adeo in se ipso, sed in effectibus modo suis spectato, aut & prorsus prætervifo. Unde cum princeps morbus desinit, symptomate causæ remanente, hujus idea evanescit, morbusque latens, a quo pender, se demum prodit. Quæ quidem rite perpensa ostendunt, distinctionem istam, sano sensu acceptam, nec paradoxam, esse, nec supervacuum, utilissimam porius in facienda cum diagnosi, tum prognosi morborum.

95. Utrumque porro symptoma (91. 93.), si sua vi aliam rursus produxerit affectionem sensibilem, hæc symptoma symptomatis vocatur. Quo nomine etiam veniunt reliqui omnes, qui longa sæpe serie alii ex aliis deinceps profluunt, effectus morborum;

modo symptomata aliquod antea pro causa habebant, nec hoc sublato persistent (86.).

96. Habent ergo & ista (95.) primam suam originem in morbo hujusve causa, inde cognoscuntur, his remotis tolluntur, & licet plurimum forte aliorum interventu cum iis saltem cohæreant, legitima tamen analysi ad cognoscendam morbi aut causæ ejus naturam & efficaciam quoque facere possunt. Nec plena his neglectis exsurgit morbi historia.

97. Notandum vero, dari non infrequenter in ægris effectus sensibiles, quos si in ortu suo spectes, omnino ad aliquam trium specierum (91. 93. 95.) referas; at qui tam tenaciter corporis partibus impressi sunt, ut ultra morbum perdurent. Unde non symptomata adeo, sed morbi potius secundarii audiunt, eoque magis considerari merentur, quod singularem sibi curam reposcant.

98. Aliud insuper phænomenon genus in morbis occurrit, quæ cum & ægris eveniant, & a sanitatis norma deflectant (82.), generali quidem symptomatum titulo comprehendendi possunt; at longe diversam a prioribus originem habent, adeoque cum iis confundi minime debent.

99. Non bruta homo machina est, quæ injurias a rebus noxiis sibi illatas iners excipiat ac patiatur. Mens intus est, quæ molestiis ex morbo sibi natis exagitata, anxiosa, quas habet in corpus agendi vires, intendit ad repellendum hostem (4). Corpus ipsum & sua præditum est incitatione, quæ, moderata quidem in sanis, acrius insurgit præsentem malo irritata, inque enormes sæpe impetus abripitur, ut morbi insultibus sese opponat. Consensus etiam hic datur ac mutua partium conspiratio, qua uti unum aliquod constituunt, idemque integrum, collata quæque sua symbola, conservare nituntur, ita cum earum alicui noxa imminet, aliæ, nec raro omnes,

omnes, junctis viribus, laboranti succurrunt, communem in privata cujusque, & propriam in sociarum salute propugnantes (5.) . His itaque viribus instructa hominis Natura causis morborum non modo resistit, sed cum his etiam congreditur, initoque conflictu (51.) vim vi opponit. Quod cum æquabili, quo in sanitate fluunt, actionum tenore efficere nequeat, insolitos ciet motus, turbasque facit turbis a morbo concitatis sæpe majores, unde alia super alia symptomata accumulantur.

100. Hujus quidem generis (99.) plerumque sunt alienati rerum ingerendarum appetitus & aversationes, motus spasmodici, convulsivi, circuitus humorum perurbationes, febres, exanthemata, abscessus, hæmorrhagiæ, vomitus, alvi profluvia, sudores, & alia plurima, quæ, etsi morbos comitantur hisve superveniunt, nequaquam tamen continuo ut effectus ex iis eorumve causis directe profluentes æstimare, aut ad symptomata proprie dicta (86.) referre fas est.

101. Naturæ ergo molimina potius, aut symptomata activa, auxiliaria, vocentur; quum ab actio-
fæ Natura excitentur, hujusque viribus exhaustis aut oppressis deficient, nec eadem semper in eodem morbo se manifestent, & pedissequas sæpe habeant sanationes benignissimas, quin arte inimitabiles, aut saltem rite attendenti salutare plerumque fines prodant. Veteres *ἐπιγνώμενα*, *ἐπιγέρματα* dixere, non sola tamen, nec omnia, his vocibus complexi.

102. Ea vero si in omni latitudine sua spectes, rari sunt morbi, quibus se non adjungant: imo multi, quos non minus constanter & certo comitantur, quam quævis alia symptomata; ut vere dicas, eos ex junctis potentiæ morbosæ & contranitentium Naturæ virium conatibus profluere. Hi sunt, quos certamina Naturæ propriam salutem propugnantis ap-

pellare liceat (51.). Nec horum is rite explicuerit ingenium, aut, quibus stipantur, phænomena, qui, solis inhærens primi generis (90.) symptomatibus, istos Naturæ motus neglexerit.

103. Unde patet, quam utilis Practico & necessaria sit eorumdem accurata cum observatio, tum distinctio; ne vano trepidet metu ad innoxia, aut medicatis Naturæ moliminibus temere resistat, quæ non turbanda, sed prudenter regenda (9. 18. 19.).

104. Falluntur tamen, qui ex hoc fonte non nisi salutifera proficisci existimant. Patitur suos & Natura errores, impetusque concipit, qui quod modum excedant, justove debiliores sint, aut minus congruentes in partes directi, plurimum sæpe damni & vel exitium quoque inferunt. Ut adeo prudentis Medici sit, non mirabundum modo *αὐτοκρατείας* Naturæ spectatorem agere, sed & præcipientem refrenare, excitare torpidam, errantem in viam reducere.

105. Nec suis etiam istud genus caret effectibus morboſis, qui ex turbis inde concitatis, ut symptomata symptomatum (95.), oriuntur, pariterque, ut hæc (97.), tam alte nonnunquam inhærent, ut in morbos secundarios abeant. Et vel victrices quoque Naturæ motus (101.) ab his non immunes sunt. Rara sine vulnere victoria.

106. Superest & tertius fons eorum, quæ ægris supervenire observantur, a binis prioribus probe distinguendus; quanquam cum iisdem cohæret. Fortuita hæc aut accidentalia dici possunt; quum viribus rerum, quas casus offert, debeantur.

107. Versatur nimirum æger, ut sanus (6), in perpetua ambientium, ingestorum, applicatorum, quin & propriarum actionum vicissitudine. Difficile autem est hæc omnia & singula tam exacte statui morboſo semper accommodare, ut Naturam & Medicum

dicum vel juvent in sanando, vel saltem non impediant. Ista tamen cum vel sanos pro sua quævis potestate diversimode afficiant (6). multumque sæpe mutant, in ægros etiam, quorum non integræ vires minus resistunt, plus valebunt. Unde necessum est effectus prodire, qui, licet symptomatis primi secundique ordinis (90. 98.) intermixti, morbo tamen aut Naturæ non recte attribuuntur.

180. Nec sane id genus phænomena, ut fortuita sint, momento carent. Alias enim morbum acuunt, ex miti sævum, exitialem, reddunt, novo morbo aggravant, in aliam speciem commutant, benignos Naturæ motus turbant, pervertunt remediorum operationes, agendi occasiones ac tempora occupant. Alias & adjumento sunt, & tam prospere nonnunquam cedunt, ut iis solis recuperata salus debeat.

109. Est, & ubi eadem persistunt inhærentque diutius, quam morbus, cui supervenere; tumque manifestius demum originem suam declarant.

110. Quocirca sedulo notari ac distingui merentur; ut eventus ad suas quique causas referantur, nec alieni effectus morbo, Naturæ, aut administratis remediis imputentur, magno historiæ Medicæ dispendio. Caveant præcipue confusionem, quibus hoc etiam genus ad communem ἐπιγενομένων titulum (101.) redigere placet.

111. Ex quibus (90. ad 110.) rite intellectis pronum est colligere, quæ ex memoratis fontibus manant, symptomata ægris quidem evenire occasione morbi, non tamen omnia & singula eodem nexu aut inter se, aut cum morbo, contineri: ut adeo quævis nec idem argumentandi genus admittant, nec momentum habeant æquale, cum ad naturas morborum, quos comitantur, dignoscendas, ad prædicendos eventus, aut ad eruendas agendorum indicationes, ut par est, adhiberi debent.

112. Alia certe dixeris Necessaria, quæ cum morbo ita cohærent, ut eodem posito suasque vires evolvente non possint non, ocyus, serius, sese manifestare. Cujus quidem generis sunt quæcunque ex morbo, ut ex sua causa, fluunt, inque hujus natura universam sui ortus rationem habent sitam. Vocantur etiam Essentialia aut Primaria.

113. Huc referantur ex fonte primo (90) potissimum symptomata morbi (91.) horumque effectus (95). Ex altero fonte (98. 99.) plurima quidem nascuntur variabilis ingenii, nec certi cum morbo nexus, quæque hinc, pro naturarum diversitate, in eodem morbo aliter atque aliter eveniunt. At quotiescunque ad ipsam morbi constituendam speciem una concurrunt & potestates conditionum morbosarum, & oblucentes irritatae naturæ vires (102.), toties & necessaria haberi debent, quæcunque sic oriuntur symptomata activa (101.), ut, si abessent, morbus in aliam speciem transiret. Tertius fons (106.) nulla, quæ hujus loci sint, exhibet.

114. Reliqua igitur, quorum laxior est cum morbo cohæsiō, ut abesse aut adesse possint, Non necessaria vocare liceat.

115. Necessariorum (112.) porro varii gradus sunt, nec una omnium ratio. Morbus, ut sanitas, non simul & oritur & perficitur, nec puncto temporis, quidquid mutationum potest, producit, sed successionem quadam alios post alios effectus explicat. Habent nimirum sua incrementa vires physicæ conditionum morbosarum: pro horum portione suos variat intenditque nifus Natura: per gradus etiam ex aliis in alias partes facultatesque provolvuntur turbæ ac consensiones cientur: ut adeo nec eadem semper facie, nec eodem symptomatum satellitio stipatum se in universo suo ambitu efferat morbus.

116. Inde alia quidem simul cum morbo oriuntur,

tur, durant, desinuntque, perpetui ejus comites, quæ idcirco Individua, Perpetua, Simultanea, dicenda. Alia, ut necessario eveniant, non tamen indivulsa sunt, nec quovis morbi tempore, sed suo tantum, apparent, hinc Temporaria vocari possunt.

117. Utriusque generis (116.) sedula collectio, a non necessariis (114.) distinctio, curiosum examen, quo quodvis modo ad suum morbum sese habeat, præcipuum rite instituendæ cum diagnosi, tum prognosi, fundamentum præbet. Ex iis signa pathognomonica petuntur & notæ characteristicæ, quibus morbi a morbis discrepant. Nec certiores aliunde conduntur aut definitiones aut historiæ morborum, quam ex hoc fonte. Iisdem quoque nititur, quam methodus analytica parit, solida naturæ morbi cognitio (45.). Temporaria insuper diversis morborum temporibus ac gradibus recte discernendis aptissime inserviunt.

118. Non necessaria (114.), nequaquam ideo negligenda, quod minus cohærenter superveniant, quantæ utilitatis esse possint accurate observata, ex dictis (94. 101. 103. 108. 110.) liquet. Momentosa materies cruditatis in morbis, coctionis, crismus, variorumque exituum, his magnam partem continetur.

119. Ceterum quidquid in symptomatibus cujusvis generis a statu sano alienatum se manifestat, id omne ad actiones, excreta, & qualitates sensibiles facile reduci potest, ac sub his titulis, cum opus est, inveniri.

PATHOLOGIA SPECIALIS

De Naturis singulorum Morborum.

120. GENERALIS morbi notio ante (34.) data cum id tantum comprehendat, quod morbi omnes & singuli inter se commune habent, non nisi eorum-

rum dem a statu sano discrepantiam edocet. Differunt autem & inter sese, & suo quisque modo vitiatam ponit sanitatem: quod examussum cognoscere præprimis ad Medicum pertinet (44.); ut cui in praxi singularium cura duntaxat demandetur (23.). Unde a generalibus ad specialia procedendum.

121. Id, quo morbi a morbis discrepant, situm est vel in natura cujusvis peculiari, iisque attributis, sine quibus esse nequeunt; vel in conditionibus extraneis, quæ adesse aut abesse possunt, natura morbi adeoque & nomine non mutatis. Hæ accidentariæ, secundariæ; illæ essentielles, primariæ, differentiæ audiunt. Utriusque generis utilissima est cognitio. Prius exhibet diversas possibilium morborum naturas: posterius morbos considerat, suis terminis circumscriptos, ut in ipsis hominibus Medico cognoscendi & curandi offeruntur. Liquet hinc simul, quo ordine pertractari debeant.

122. Jubet autem ingens morborum numerus & multivaria complicatio Geometrarum sequi methodum in exponendis eorundem naturis, tironemque præmissis simplicioribus ad intellectum compositorum evehere.

123. Necessum itaque erit quamplurima vitia seorsim considerare, quæ nunquam singula in ægris occurrunt, & multos simplicioris ingenii affectus inter morbos referre, qui pervulgato loquendi more pro morbis non habentur; aut quos Pathologi etiam causarum titulo adscribunt. Nimirum universalis quædam datur inter partes humani automatis conspiratio, qua uti in sanitate mutuam sibi opem præstant, atque aliæ alias naturæ legibus adaptant, ita in statu morbofo una patiuntur, suasque affectiones invicem communicant. Unde in praxi raro veri occurrunt morbi, quorum simplicissima idea nihil mixturæ habeat. Inest etiam in sanitate robur ali-

aliquod, quo se adversus vitia singularia tuetur, nec a solitaria cujusvis partis alienatione functionum suarum tenorem mox perturbari sinit: ut adeo plerumque morbus tum demum erumpat, quum latius se diffudit malum.

124. Non tamen est, cur ea propter doctrina de isto morborum genere hoc loco prætermittatur. Facit certe plurimum ad intelligendos compositos, qui ex confluxu simplicium oriuntur. Quin & seminiis morborum (75.) post tradendis lucem affundit. Nec vero refert, an morbos, velis, an potius affectus, vitia, diatheses, appellare.

Morbi Simpliciores.

125. Quum morbus corpori inhæreat (36. 42.), in partibus, quæ id constituunt, sedem habebit, proque harum diversitate & ipse diversus erit.

126. Inde continentes occupabit, aut contentas, firmas partes, aut, quos continent, succos. Hæc prima morborum differentia.

127. Utrumque porro partium genus suis instructum est conditionibus, quibus ad sua quodlibet munia aptum redditur. Istarum vero aliæ communes sunt, aliæ ad singulas cujusvis generis species plus minus restrictæ; prout hæc diversis modis ad functiones sanitatis conferre debent. Neutris carere sani possumus: nec priorum alienatio minus, quam posteriorum, nocet. Unde altera nascitur morborum differentia.

128. Est & mutua quædam partium ad partes, conditionum ad conditiones, relatio ac proportio, qua ultra citrave aberrante non symmetria tantum, sed functionum quoque iusta harmonia vitiatur. Ex quo respectu ulterior morborum subdivisio profuit.

129. Secundum has classes (126. ad 129.) morborum simpliciorum historiam ordine exponemus.

Di-

Dicenda autem plenius intelligentur, si, quæ de materie corpus humanum constituyente causa Chemia demonstrat, præmittantur.

Analysis Chemica generalis corporis humani.

130. CORPUS humanum, si contrectabilem materiem species, ex humido & sicco exquisite mixtis constat.

131. In diversa horum (130.) proportionē ac compositione multiplicium consistentiæ graduum, quibus partes corporis humani inter se discrepant, ratio potissimum sita est.

132. Humidum mera constituit aqua durissimis æque ac fluidissimis indita partibus, qua, ablata nil nisi siccum superest.

133. Nobilissima hæc materies, leni calore fugax, maximam universi corporis molem conficit, fluidumque in ejusdem succis, molle ac flexile in firma compage producit.

134. Siccum cohærentius, inertius, calore ægrius dissipandum, in triplicem materiem differentis naturæ resolvitur; inflammabilem, quæ ignis pabulum; salinam aquæ amicam; terream denique, quæ igni & aquæ resistit.

135. Inflammabile, coloris calorisque sedes, acrimoniæ temperamentum, tenacitatem per firma & fluida diffundit.

136. Salinum, phlogisto adhærente obtusum, aqua dilutum, suo interventu hanc illi conciliat.

136. Terreum, totius machinæ basis ac firmamentum, adversus aeris, ignis, aquæ, injurias præsidium, hinc per omnes corporis partes, non æqua tamen proportionē, distributum, fluidis suam singulis densitatem, firmis stabilitatem infert consentaneam.

138. Quatuor ista (132. 135. 136. 137.), etsi multum inter se diversa, in statu sano nihilominus

exa-

exactissime permixta sunt: ut nulla in particula firma vel fluida, alterum sine altero, ubique invenias omnia, nec nisi nocivo impetu sincerum aliquod a reliquorum consortio abstrahi possit. Quo circa nec credibile est, Naturam in fabricando corpore, augendo, nutriendo, elementis uti disparatis, quæ primum inter se misceat, atque alia cum aliis componat, eo ordine ac proportionem, ut cujusvis partis indoles exigit. Imo vero moleculas adhibet jam mixtas, congruaque harum aggregatione ac varia densatione suum opus perficit. Hujusmodi profecto sunt &, quæ de corpore decedunt, detrimenta reparanda, & quæ in succis nutritiis fluitant, aut ex alimentis eliciuntur, particulæ alibiles. Nec major virium Naturæ humanæ modus esse videtur.

139. Mixtionem (138.) insuper firmat cohærentia, qua heterogenea inter se continentur, ne sponte divortium faciant, nec vi externa, nisi ægre, a se mutuo avellantur.

140. Vis tamen cohærendi uti non eadem est inter atomos cujusvis materiæ seorsim spectatæ, ita nec inter diversas commixtas æque magna promiscue viget. Aliæ aliis affiniores sunt: dantur, & quæ se invicem repellunt, nec, nisi proxenetæ intervenitu, consortium stabile subeunt.

141. Humidi, (132.), quam sicci (134.), levior cohæsiō est. Quo fit, ut ex diversa alterius cum altero mixti proportionem diversi consistentiæ gradus emergant.

142. In sicca materie terreum (137.) præ aliis cohærentissimum est, atomorum suarum in proximos contactus compactione duritiem daturum vix vix edomandam; nisi aliorum interventu molliretur. Id solum superest, cum ignis & æris violentia cetera disjunxit, dissipavit. Duriora ossa, igne ad alborem calcinata, suam tuentur cohæsiōnem ac
for-

formam ; tametsi præter meram terram nil reliquum habeant . Et quo pars quælibet plus terræ congestum addensatumque continet, eo firmitus cohæret. Quod corpus humanum ex multis junctis unum quid sit ac permaneat, singulæque ejus partes tamen inter se non confundantur, terræ potissimum debetur. Hic hominis sceletus Chemicus : hoc principium cohæisionis, quietis, inertiae .

143. An autem glutine opus est interposito, aqueo, pingui, quo terreæ particulæ, sponte dilapsuræ, inter se conferruminentur? Imo vero opus est, quoties cohæsiō fluida, mollis, flexilis, friabilis, i. e. minus firma requiritur, quam intractabilem terra mera facit. Sufficit huic proximus suarum particularum contactus ad cohærendum : alienorum interventus cohæisionem modo attemperat, quæ tanto laxior est, quo istorum ad terram major ratio. Et ipsa glutina terræ, quam continent, suam cohærentiam debent.

144. Cur igitur partes corporis humani, igne tostæ, in cinerem fatiscunt non cohærentem? Excussis volatilibus vacui nascuntur in massa terrea loculi, quibus fit, ut hujus moleculæ a proximis contactibus longius absint. Quin & bonam terræ portionem una in auras dissipari, docet fuligo, tum spiritus, salis, olei, quæ prodeunt, depuratio. Inde partes magna materiæ volatilī copiam suffertæ hoc phænomenon duntaxat exhibent, non item quæ terra compactiore sunt stipatæ (142.).

145. Aquæ & terræ, ad opposita cohærentiæ extrema constitutis (141. 142.), nec nude sociabilibus, salinum (126.) & inflammabile (125.) interponitur, hoc terræ, illud aquæ amicum, alterum quoque alteri facile coalescens ; ut adeo horum interventu dissidentes materiæ concilientur. Aqua sic sali nubit, sali phlogiston, huic denique terra, & mixtio
omnium

omnium stabilis emergit, gradu cohæſionis, qua inter ſe ligantur, eundem ordinem ſequentem, ut privato ſingulorum ingenio ac mutuis affinitatibus conſentaneum.

146. Quare conſtat, partium humani corporis materiaturam ubique eandem eſſe, elementa eadem; differentiam vero diverſæ horum proportioni deberi. Abundans ſiccum cum paucò humido firmitatem efficit; fluorem contra oppoſita utriuſque mixtio. Nec aliter dura pars a molliori, aut humor craſſus a tenuiori diſcrepat.

147. Aucta igitur proportionem ſicci ad humidum, huiusve ad illud, humor in partem firmam converti, aut hæc viciffim in humorem redire poterit; pars firma durior, mollior; craſſior aut tenuior reddi. Cohæſionis gradum ipſa mixtarum materierum proportio determinat. Naturæ humanæ familiare hoc opus diverſum genus elementorum non exigit.

148. Nec difficile eſt videre, quamobrem homo in vegetantibus ac animantibus materiem inveniat corpori ſuo nutriendo, augendo, reparando, idoneam? Aqueum, ſalinum, phlogiſton, terreum, in his omnibus eadem ſunt, nec diſpar mixtio generalis. Unde & viciffim illis in pabulum cedit corpus humanum.

149. Liquet etiam, cur idem tam proclive in putredinem ſit? Humidi ac inflammabilis abundans copia, compagis firmæ laxior pro magna parte cohæſio, ſuccorum per hanc undique diffuſorum multitudo, id genus corruptionis facile admittit. Ut merito admirabilis habeatur vitæ potentia, quæ machinam a morte ſtatim putreſcentem, aeri proprioque calori, instrumentis ad putredinem efficaciffimis, expoſitam per tot annos tamen incorruptam tueatur.

Morbi partium solidarum simplicissimi.

150. IDEA solidi simplicissima est, cum spectatur, in quantum a fluido discrepat. Id omni solido commune. Reducitur autem ad solam materiæ cohæsionem (146.). Elementa materiem constituentia utrobique eadem sunt (ibid.) variata tantum proportionem (ibid.). Hæc in firmis partibus a Medico præcipue attendenda respectu cohæsionis, cujus diversos gradus terminat (147.).

151. Vitiorum igitur, quæ in solidis cognosci ac tractari possunt, simplicissima quoque ad cohæsionem pertinent. Nec alia hic in elementis aut temperatura inveniuntur, quorum utilis & necessaria cognitio. Hæc prima linea Pathologiæ.

152. Cohærentia quidem duobus modis peccat, imminutione vel excessu: hæc rigiditas, illa debilitas, vocatur. Hi bini morbi similes. Tertio solutæ unitatis nullus hic locus est: cum eo posito ablata cohæsi concipiatur, adeoque solidi idea evanescat.

153. Utriusque morbi (152.) ingenium declarat notitia iusti cohærentiæ gradus, quo firma compages muniis sanitatis aptatur. Corpori, ex innumeris partibus composito, quarum singulæ suis agitari motibus, nec mutuis tamen nexibus elabi debebant, humoribus insuper perfuso non continendis tantum, sed & diversimode movendis, dirigendis, mutandis, nec lapidea durities, nec mollitudo quævis, congruere poterat. Ut adeo medius quidam inter opposita extrema gradus tenacitatis sanum robur constituat.

154. Cohæsi etiam non in omni parte eadem est, sed cuivis suo data modo, diversa pro vario, cui destinatur, usu. Firmitatis linea, inde a termino fluiditati contiguo, inque hanc velut absorpto, ad ossis usque duritatem protensa, quamplurimos intercipit minoris majorisque cohæsionis gradus, suis
fin-

singulos partibus convenienter assignatos ; quorum permutatio œconomiae humanæ intolerabilis.

155. Est etiam, uti generatim sanitatis, ita roboris legitimi solidorum, latitudo quædam, si diversorum hominum corpora, similesque horum partes firmas inter se comparaveris, ut ætate, sexu, temperamento, &c. a se mutuo discrepant. Vis cohæſionis in homine singulari congruentiam magis proportio harmonica, quam absoluta mensura, determinat.

156. Unde patet, eundem cohærentiæ gradum alias naturalem, alias morbosum esse, nec vitia excessus aut defectus, nisi ex symmetria reliquarum corporis conditionum, dijudicari posse.

157. Debilitas itaque dicatur materiæ solidum componentis nisus in cohæſionem tam parvus, ut ferre motus nequeat, quos vitæ ac sanitatis munia exigunt, quin nimis cedat.

158. Nec tamen sana habetur corporis partisve cohæſio, quæ exquisitissimæ tantum vivendi rationi respondeat, modicos errores impune non subeat. Beneficio Creatoris homini in tanta rerum vicissitudine constituto atque ad altiora nato sanitas contigit, quæ nec minoribus injuriis statim labefactetur.

159. Debile (157.) autem, vi majore actum, aut salva cohæſione nimis distrahitur recursui impar, aut ruptum plane dissolvitur. Unde duo nascuntur hujus vitii genera, quorum quodvis suas iterum species sub se habet pro partium diversitate discrepantes.

160. Ad primum genus referatur

1. Laxum, Flaccidum, in partibus mollibus, quæ vi minore ultra modum se extendi aut dilatari patiuntur.

2. Iners, in partibus natura elasticis; cum cerea mollitiæ lentæ impressos motus suffocant, nec infinito nisu in statum pristinum resiliunt.

3. Flexile, in ossibus, quæ, amissa stabilitate, potentiis distorquentibus aut prementibus nimis facile cedunt, nec formam suam sat tuentur.

161. Genus posterius (159.) comprehendit

1. Tenerum, Gracile, in mollibus partibus, quarum fibræ, quia justo exiliores sunt, distractæ, citius, quam par est, rumpuntur.

2. Tabidum, itidem in mollibus, quæ corruptis, quos continent, succis maceratæ, aut aqueis, oleosis, mucilaginosi, diu foræ, acribusve erosæ, contabescunt & friabiles redditæ omnem tenacitatem amittunt. Putredo concitato motu intestino, aqueum, salinum, phlogiston, agit, de terræ interstitiis evolvit, ut hinc cohæsió minuatur. Docet carniæ ex incipiente corruptione nascens delicata teneritudo.

3. Fissile, in partibus natura tenacioribus, quum ob contextum sicciorum minus obsequiosæ distrahi nequeunt, quin rimas trahant & cohæsióne laterali fibrarum soluta findantur.

4. Fragile, in ossibus, quorum materies pingui & glutine emuncta, acri exesa, destructa cohærentiæ firmitate, ad leves motus frangitur.

162. Omnium istarum debilitatis specierum (160. 161.) generalis causa sita est in elementi terrei, quod basin solidorum constituit (142.), particularum contactibus justo paucioribus, nec sat arctis: horum enim numero & proximitati vis cohæsiónis respondet. Inde connata aut vitæ regimine acquisita fibrarum exilitas; succorum præ solidis multitudo; aquæ, muci, pinguis, copia inundans; aut & eorundem absque terræ compactione defectus; violenta partium ultra tonum distractio; acre varium, firmis per humores insinuatum, amicam aquam trahendo, retinendo, phlogiston solvendo, gluten attenuando, terram exedendo, omnia inter se commovendo, eo deducunt.

163. Qui vero duplicem considerat noxam, cui debile solidum exponitur (159.), & cum requisitis sanitatis in diversis partibus comparat, is facile videt, seminium in hoc vitio dari innumerorum magni momenti morborum, maxime sicubi ex incongrua vivendi ratione aut aliunde potentiæ nocentes accesserint.

164. Rigiditas (152.), affectio priori opposita, hinc intelligitur: ponit enim excedentem in solidis cohærentiam, qua distractioni suæ plus resistunt, quam modus sanitatis (153.) requirat aut ferat.

165. Efficit autem, prout in diversis partibus vario gradu inest, aut insuperabilem firmitatem, aut fragilitatem flecti nesciam. Quocirca & hic duplex distinguere genus licet & sequentes horum species internoscere.

1. Tenax, in partibus mollibus, cum ægrius sese distrahi ac discerpi patiuntur. Exemplum in carnibus annosorum animalium.

2. Durum, in mollibus quoque, sicubi præternaturam in cartilaginem aut os mutatæ sequaces esse definunt.

3. Fragile, Vitreum, in ossibus, a fragili (161. 4.) spongioso diversum, nascens ex majore materiæ condensatione, qua fit, ut impetu fortiore rumpantur potius, quam tantillum cedendo cohæSIONem tueantur. Docent ossa hyeme fragiliora. Nec molles etiam partes ab hoc vitio prorsus immunes sunt.

166. Ponit hic status (165.) elementum terrestre in solidis ultra modum abundans, nimisve compactum; ut hinc propiores justo ac numero auctos habeat contactus mutuos, interfluentis humidi defectu laborans. Quo nativitas, sexus, ætas, temperamentum, vitæ ratio, ambientia, &c. conferunt.

167. Efficit autem multiplicia circuitus humorum, secretionis, excretionis, nutritionis, incrementi,

motuum ac sensuum, impedimenta; prout vel in universo corpore, vel in singulari hujus parte obtinet.

168. Utrumque vitii genus (159. 164.) tam late patet, ut firmarum partium nulla iis non obnoxia sit: quum id afficiant, quod omnes inter se commune habent. Itaque non tantum pertinent ad solidum minimum, simplicissime spectatum, sive id fibrulam esse finxeris, sive informe coagulum; sed etiam ad membranas, canales, viscera, carnes, ligamenta, tendines, cartilagine, ossa, &c. quibus solidum minimum pro communi materiatura est. Nec excipiuntur, quæ ex canalibus compressis, siccatis, exhausto densatove suo liquore concretis, compinguntur magis aut crassescunt partes; nec quæ per epigenesin quovis demum modo accrescunt.

Morbi Solidi vivi.

169. SOLIDUM vivum dico, quod vi vitali pollet.

170. Vis vitalis solidi est, qua id ad contactum irritamenti se contrahit, crispat.

171. Irritamentum est, quidquid contactu suo vim vitalem (170.) ad agendum ciet. Eo autem non tantum acria referuntur, sed & alia multum diversæ virtutis, quæ solidis intus vel foris admota aliquam status spontanei mutationem inducunt. Sunt autem occasiones duntaxat, nec adeo veræ causæ contractionis; quum hæc actioni irritamenti, tanquam effectus, minime respondeat, nec in solido vita destituto producat.

172. Duas itaque in solido vivo concipere facultates licet; alteram quasi sentiendi, qua stimuli actionem suo quodam modo percipit; alteram movendi, qua sese contrahendo vim vi opponit ac repellit veluti, quod quietis suæ statum turbat.

173. Inde, cum vita in solido agit, series datur
trium

trium conditionum ; irritationis puta , perceptionis ac contractionis ; quæ successione subitissima inter se confluunt , ac altera alteram excitant , quanquam non æqua virtute , nec semper eadem lege .

174. Perceptioni quidem constanter proportionata videtur contractio , pro minore vel majore illius gradu & ipsa minor majorve futura . At irritationem inter ac perceptionem haud similis semper obtinet ratio , sive stimuli naturam spectes , seu , quas afficit , partes . Imo vero discrepantia hinc datur multiplex , nec ad certas leges redigenda .

175. Quamvis enim credibile sit , vim istam per universum corpus vivens diffusam esse ; ratio tamen & experimenta suadent , non æqualiter in singulis partibus vigere , sed aliis acutissimam , tenacissimam , insidere , aliis diversimode tum efficacia , tum duratione , minorem , nonnullis etiam minimam , quæ vix aperte se prodat . In hujus scalæ summo gradu Cor stare , proxime sub hoc Ventriculum & Intestina , dein Diaphragma , tandemque ceteros musculos , sagax HALLERI industria nuper detexisse videtur .

176. Diversi quoque istius virtutis gradus in toto homine notantur pro varia ætate , sexu , temperamento , vitæ genere , statu graviditatis , puerperii , &c. Facit & idiosyncrasia differentiam , & consuetudo .

177. Unde fit , ut cujusvis irritamenti applicationem non quisque homo , aut quælibet hujus partes , pari gradu sentiant , eademque res & stimuli loco esse & non esse possit in diversis .

178. Est & consensus aliquis ac conspiratio inter vivas partes , qua mutuas sibi suppetias ferunt , atque altera alteram in communes contractiones ciet , cum una modo laceffitur : ut adeo pars singularis irritata nonnunquam universum corpus exagitet .

179. Animalis etiam vis, quæ sensus regit, cum vi vitali communicat, & vehementer affecta huic pro irritamento esse potest, ut hæc vicissim illi. Quocirca & mentem hominis isti commercio implicitam esse constat.

180. Hæc (169. ad 180.) consideranti obscurum esse nequit, quanti momenti effectus cum in sanitate, tum in morbis, ex principio vitali profluant. Nititur eo magna pars virium Naturæ humanæ conservatricium, destructricium, medicatricium (4. 5. 37. 51. 99. & seqq.). In hoc dum agunt stimuli morboſi, aliæ atque aliæ nascuntur affectiones, prout diverso ejus gradu homo ab homine (176.), pars a parte (175.) discrepat. Huic potissimum debentur Naturæ illa molimina, quæ fontem alterum Symptomatum (101.) constituunt.

181. Hoc *Εὐνομιῶν*, Hippocrati dictum, quicumque ad mentem hominis referunt, haud satis apposite explicant, cur id sine conscientia agat, nec obediat voluntati, & vel in partibus de corpore vivo reſectis aliquamdiu superſit. Rectius itaque corpori videtur tribuendum.

182. Quum vero ejusdem actio non adeo in humoribus, sed in solidis se manifestet, his potius, quam illis, id insidere creditur; ita tamen, ut ab iis non inseparabile adesse aut abesse possit, neque hinc ad solidi in se simpliciter spectati naturam pertineat.

183. Male igitur in firmarum partium elementis, horumve mixtione, aut glutine, quæritur; ut quæ a morte supersunt, nec admodum mutari videntur. Fibræ, ut simplicissime (150.) mente concipitur, vivere nemini observatum.

174. Nec juvat precario assumere fictitiam in solido fabricationem, ut vis istius fundamentum; quum legibus Mechanicis non adeo locus hic detur (174.).

185. Elasticitas quoque, gravitas, attractio, repulsio, effervescentia, explosio, & reliquæ corporum inanimorum vires, Physicis Chemicisque celebratæ, cum aliqua veri specie huc trahi nequeunt. An vis electrica? Dies doceat.

186. Quare vim vitalem merito ab omni alia corporum vi motrice hucusque detecta distinguimus, ut principium sui generis, viventibus inditum, quod privas sibi in agendo leges sequatur sola observatione detegendas.

187. Quando autem nulla assignari fibra potest, quæ, dum vita gaudet, mero constet solido, nec materie fluida plus minus perfusa sit (182.); & molitudo fibræ magis etiam, quam durities, favet vi vitali; hæcque ipsa nisi jugiter reparetur, fugax cito evanescit, dubitare profecto licet, utrum solida eam in semet ipsis habeant, an vero potius subtili cuidam fluido debeant inhærenti, aut saltem absque novo hujus qualicunque demum influxu diu conservare possint. Cave tamen, ne hic de contrectabili humore cogites!

188. Ex quibus (169. ad 188.) consequitur, tanti hoc motus principium momenti esse, ut non a Physiologis modo, sed & vel maxime a Pathologis attendi mereatur; & sua id vitia pati posse, quæ & frequentissima sint, & sive solitaria, sive cum aliis morbis complicata, multivarias functionum perturbationes inducere queant, nec tamen inter similes, elementarios, temperiei, totiusve substantiæ, aut & organicos solidorum morbos, veteribus dictos, neque etiam inter humorum vitia a recentioribus addita, sat commodum inveniant locum, atque adeo singularem sibi titulum reposcant. Quidni præeuntem sequamur HIPPOCRATEM? qui, præter continentia & contenta, etiam τὰ ὀρµώντα, in homine contemplari cum ratione iussit.

189. Vis vitalis duplici modo peccare potest; excessu puta & defectu. Hunc torporem vocabo; illum irritabilitatem. Medicus inter hæc extrema status sanitatem ponit. Cohærentiæ debilitatem aut rigiditatem (151.) nonnulli male cum duobus istis affectibus confundunt.

190. Irritabilitas mihi dicitur solidi vivi tanta sensibilitas (172.), ut levibus stimulis in motus erumpat enormes, quibus æquabilis functionum tenor perturbetur.

191. Enormitatis motuum mensuram dat nota vis & applicatio irritamenti collata cum intensitate, duratione, reciprocatione, extensione contractionum, quæ inde consequuntur. Ut ideo huic vitio obnoxiiis intolerabilia sint, quæ sani facile ferunt.

192. Notetur tamen, quæ intra limites sanitatis consistit, sensibilitatis differentia in diversis cum hominibus, tum partibus ejusdem hominis (175. ad 178.). Nec singularis etiam cujusdam stimuli intolerantia mox pro morbosa affectione habeatur; quamvis inferre morbos possit.

193. Occupat autem iste excessus aut universum corpus, quod una mentem quoque irritabiliorem sibi plerumque junctam habet; aut partem modo singularem, cui, quod suo toti non rite attemperata sit, levi quavis occasione turbæ nascuntur.

194. Difficile est in tanta naturæ virtutis vitalis ignorance fontes detegere, ex quibus id vitium promanat. Docet tamen observatio, ut plurimum simul adesse 1. delicatam solidæ compagis teneritatem (161. 1.); alias & 2. strictam fibrarum tensionem, mobiliore elatere comitatam; 3. magnam sensuum agilitatem; 4. sæpius & acrem humorum tenuitatem; 5. systema circulationis agitatus. Unde hæreditas, ætas junior, temperamentum mobile, sexus sequior, clima calidius, vitæ genus lautum, sine exercitatione,

tione, aut & strictius regimen, cum meticulosa omnis insoliti evitatione, morbi acuti, febriles, calidi, eo disponunt. A mente corpus irritabilius reddi (193.) non magis probabile est, quam illam ab hoc incitari.

195. Generales, qui ex irritabilitate oriuntur, effectus reducere licet ad solidorum vibrationes tremulas, crispationes, tensiones, spasmos, convulsiones; ex quibus iterum dolores, anxietates, cavitatum contractiones, obstructions, inflammationes, & multiplex circulationis, secretionis, excretionis, aliarumque functionum impedimentum ac alienatio consequi possunt: uti facile est eruere, si quis irregulares illos motus ad varias corporis partes, membranas, vasa, viscera, glandulas, musculos, fibras motrices, organa sensuum, &c. applicat, habita simul consensus (178. 179.) ratione. Unde dubites, utrum huic par affectio detur alia, quæ tot tantisque hominem malis obnoxium reddat.

196. Torpor (189.) solidi vivi ponit imminutam vario gradu sensilitatem, hinc ad irritamenta nisus in contractionem tam parvos, ut non sufficiant iis producendis motibus, quos œconomix salus postulat.

197. Obtinet adeo vel in toto corpore, vel in parte singulari, & minore quidem maioreve recessu a vigore naturali. Abolitio plenaria, universalis, vel particularis, mors est.

198. Comitari eum solet 1. rudior fibrosi contextus crassities, delicatæ gracilitati (161. 1.) opposita, ob molem maiorem ægrius mobilis; 2. rigiditas partium tenax, vel dura inflexibilis (165. 1. 2.) superpondio ac compactione terræ gravis; sed & 3. laxitas ac inertia (160. 1. 2.), ex colluvie aquosa, mucosa, pingui; 4. inde & crasis humorum frigida, aquosa, viscida, aut terrestris densior; 5. eorundem lentior per vasa motus; 6. sensuum denique

que ac animi motuum tarditas. Quæcunque igitur istas affectiones in homine producere possunt, Torpori quoque inferendo apta habentur. Sunt autem contraria momentis (194.), adeoque ex his intelliguntur.

199. Nec difficulter perspiciuntur mala, quæ ex hoc vitio in omne genus functionum redundant; quando harum nulla est, quæ principii vitalis influxu impune carere possit. Morbi præsertim chronici inde nascuntur valde refractarii, quin insanabiles: quum ob Naturæ virium languorem & medicamenta parum valeant (180. 18.)).

Morbi Solidorum continentium.

200. Non alia datur generalior eademque evidentior firmarum hominis partium constructio, quam illa, qua cavitates efformant, magnitudine, figura, decursu, diversissimas, admittendis, continendis, transmittendis, vehendis, secernendis, expellendis, variis materiis idoneas: ut ideo universa corporis compages solida continentium titulo comprehendatur.

201. Cavorum vero singula suum habere modum, qui sanitatis muniis maxime conveniat, docet Physiologia. Ab hoc igitur si ultra vel citra recedunt, morbi nascuntur & notabiles, & valde frequentes ob magnam cum parietum, tum contentorum, mutabilitatem.

202. Hæc inter præcipue exponi merentur, qui ad cavitatis suis lateribus interceptæ, aut luminum, quibus admittit velemittit, magnitudinem pertinent excessu defectuve peccantem: sunt enim præ ceteris manifestiores, & multiplici magni momenti noxa graves, variorumque malorum, quæ inde oriuntur, naturam declarant.

203. Magnitudo cavi ostiive præter modum aucta,

ita, suas in species distributa, ponit.

1. Dilatationem, *Εὐρυσμία*, cum parietes cavitatis, nimium inter se distantes, spatium justo capacius circumscribunt. Obtinere potest in quibuscunque cavis corporis, majoribus, minoribus, quorum parietes distensionem admittunt, sive canales fuerint, sinus, aut receptacula. Oritur autem, si contenta materies majore vi in latera agit distendendo, quam hæc superare contra nitendo queant. Quo facit congesta uberior moles, volumen expansione auctius, impeditus trajectus, impetus advectorum enormis; parietum robur imminutum, aut eorum, quibus a foris fulciuntur, ablatio.

2. *Ἀνασέμωσις*, quæ hic vocatur ostii cavitatis, quod amittit aut emittit, immodica laxatio. Unde fit, ut plus aut aliud quid, quam lex sanitatis exigit, introeat exeatve. Efficere hanc eadem possunt, quæ dilatationem (1.); sphincterum præterea, si quos orificia habent, resolutio.

3. *Διαπύκνωσις*, quæ adesse dicitur, cum fibræ membranas cavitatum contexentes, distractæ, a mutuo contactu ita recedunt, ut, absque continui solutione, interstitia hiantia nascantur, quæ, textilis ad instar, transudare sinant humorem, qui contineri debuerat. Producitur id malum ab iisdem conditionibus (1.), sed majore gradu applicatis, & quidem ad cava, quorum parietes contextu subtiliore gaudent, aut vitio laxiores sunt (160. 1.).

4. *Διάρρηξις*, cum ob cohæSIONem fibrarum vere solutam parietes cavorum, qua integri requiruntur, perforati sunt, aut ostiorum margines nimis ampliati. Quod effici potest vi mechanica externa, secante, pungente, contudente, lacerante; aut ruptione a contentis distendentibus illata, quæ *ρήξις* audit; aut erosione ab acribus, quam *διάβρωσις* vocant.

204. Quodsi potentiis nocentibus modo enumeratis

tis accesserit naturalis aut morboſa debilitas (157.); vel torpor (196.), univerſi corporis partiſve ſingularis (154. 155. 175. 176. 197.), facilius etiam hæc mala (203.) producuntur.

205. Priores quidem tres affectiones (203. 1. 2. 3.) non adeo plane præter naturam ſunt, ut non in ſtatu ſano, modico gradu, quoque obtineant; & facile ferantur, imo ad diverſa vitæ munia etiam requirantur: uti varias partium per ætatem mutationes, impoſitas ſexui ſequiori functiones &c. conſideranti patet. Unde tum demum pro morbis haberi poſſunt, cum modum excedunt, aut ordine, tempore, materie, partibus, incongruis eveniunt.

206. Innotefcit etiam, quatuor hæc vitia (203. 1. ad 4.) gradu potiffimum inter ſe differre, & quodvis poſterius ex priore ſemel nato produci poſſe, dilatatione, cum ad ora meatuum uſque ſe extendit, in anafomofin, aut, cum augetur, in diapedefin, hac denique in diærefin abeunte. Quod notatu apprime utile, ut venienti malo in tempore occurratur; quando ſpecies anteriores facilem ſæpe ſanationem admittunt, vera continui ſolutio ægrius.

207. Effectus autem multiplices inde conſequuntur, qui, rite animadverſi ac ſingulis corporis partibus applicati, plurimorum graviumque morborum originem declarant.

Dilatatio quidem tumores producit, eoſque ſæpe immanes, ſi parietes tenaciores vim lente diſtendentem diu experiuntur: tum vero Natura quoque, ne tenuati rumpantur, quandoque cavet denſatione, incraffatione, novifve laminis appoſitis, cavitatum latera roborando. Multiplex hinc conformationis a ſtatu ſano reſceſſus incautos fallens. Violentior diſtractio rupturas infert: unde contentorum elapſio, & quæ ex hac ſequuntur, innumera, Materiæ in cava diſtenta protrufæ impetus major, im-

pedis

pedito transitu, crescente æstu, concitata putredine, vi pressiois intercepto in vascula parietum partiumque vicinarum influxu vitali, mortificat. Si tenuior pars materiæ, in cavum amplius congestæ, per os angustius, aut per laterum diapedesin (206.), transudat, retenta crassior, paulatim densata, tumores solidos, molles, duros, efficit.

Anastomosis, ex protracta dilatatione tandem nascens (206.), subito nonnunquam dimittit aggestam diu cohibitamque materiem, finemque malo lætum, tristem, imponit. Ex aliena materie per oscula meatuum ampliora intrante, aut exeunte, errores loci, obstructions, ecchymoses, secretionum ac excretionum turbæ, varii tumores, oriuntur.

Nec dissimilia sunt, quæ diapedesis aut diæresis, ocyus, serius, superveniens producit.

Quando autem fibræ corporis diu fortiterque distractæ vim sese restituendi demum amittunt, aut in eo statu obrigesunt; non est, cur quis miretur, noxas ex hoc fonte nascentes haud raro tam diuturnas, quin insanabiles esse; quamvis & potentia distendentes tandem auferantur.

208. Est tamen in his morbis etiam aliquid medicati, quo Natura utitur in salutem sui corporis, cum nociva materies e massa humorum separari, expelli debet. Criticæ evacuationes ac metastases hoc potissimum adminiculo nituntur.

209. Alterum cavorum male affectorum genus morbos angustia promit, quorum & species cognoscere expedit pro diverso, quo fiunt, modo distinguendas.

1. Obstructio, *Ἐμφραξίς*, notat cavum congesta materie spissiore, quæ transmitti nequeat, ita repletum, ut pervium esse definat. Quocirca parietes cavi non in vitio sunt, sed quæ his continentur. Hæc autem diversimode peccant. Liquor sanus,
legi

legitimi floris, at errore propulsus in dilatata ora meatuum, qui natura angustiores vehendæ tenuiori materiæ tantum dicati sunt: quod per anastomofin (207.) evenire potest. Materies indigena, degener, iusto tenacior, mucosa, phlogistica, pinguis, amurcosa, empyreumatica, terrea, grumosa, pultacea, purulenta, feculenta, &c. Materies aliena, calculus, gypsum, vermes, & similia, vel in corpore morbose generata, vel a foris ingesta, applicata, cavis ductuum aut orificiis impacta; ut nec ipsa, nec, quæ decet, alia transmitti queant. Huc & referre licet partis intra partem receptionem, vulvulum, &c. de quibus potest.

2. Obstipatio, *σπρωχνοεις*, viæ angustatio, quæ fit cum parietum crassities æquabiliter aucta, aut tuber intus prominens cavitationem minuit, tollit. Congesti in vasculis aut interstitiis membranarum humores, chondrogenia, osteogenia, lithogenia, emphysema, tumores inflammatorii, purulenti, sarcomata, scirrhi &c. in textu parietum nata, si cavo imminet, huc faciunt.

3. Compressio, *δαίψις*, quando externa vis, cecidentia cavitatum latera introrsum urgens, diametro per gradus imminuta, tandem distantiam eorundem per mutuum intus contactum prorsus tollit. Tumores, ossa fracta, luxata, ligaturæ, pondera, potentia contundentes, distrahentes, contorquentes, &c. id vitium creant.

4. Collapsus, *Συνιζήσις*, cum latera cavorum, ob defectum materiæ contentæ non dispanfa, subsidendo ad se mutuo accedunt. Ponit ergo parietes aut natura, aut diuturna ultra tonum distensione, aliave, causa, flaccidos, infirmos, & subitam depletionem; ut, sustentaculo suo orbati, proprio robore tueri cavitationem nequeant, quam tamen novo influxu facile recuperant; nisi subsidentia compressio etiam (3), aut concretio, accesserit.

5. Contractio etiam huc referenda, qua parietes infixa suarum fibrarum vi contractili sua cava aut ostia arctant, occludunt. Id vel lente & paullatim fit, vel subito & vehementer. Inest nimirum in solida, quod cavitatum latera format, vis coherentiæ (139. & seq. 150.), quæ uti resistit elementorum separationi, ita propiorem reddere contactum perpetuo nititur. Inest & in multis, vario gradu, vis elastica. Accedit insuper vis vitalis (170. 175.). Nec desunt, quibus & muscularis potentia pro adjuvamento concessa est; si modo hanc a priore diversam credere libet. His viribus internis cavorum parietes se tuentur adversus contentorum impetus extrosum, sibi que a nimia distensione aut ruptione cavent. Ut adeo continentium & contentorum oppositi nisus antagonismum exercent mutuum, quo cavorum diametri determinantur, majores minoresve futuri, si alteruter horum nisuum a justa æquilibrata recesserit. Inde contractionis lentæ ac subitæ origo ac discrepantia intelligitur. Quodsi vis coherentiæ & elateris in parietibus ultra modum augeatur, non crescente pariter materiæ contentæ mole, volumine, pondere, motu; aut versa etiam vice hæc minuantur, non item imminuto potentiæ contrahentis momento; pro hujus ingenio paullatim & leniter in sese coeunt parietes, fibrisque adductis cava sua arctant, donec cum contentis ad æquilibrum deveniant, aut his expulsis vel deficientibus, quam possunt, maximam contractionem assequantur. Vis autem vitalis & muscularis, irritata, violentius agit, nec adeo in statu æquilibrum cum contentis quiescens, ad stimulum multiplicem (171.) subito in spasmos (195.) ruit, quibus stricti parietes aut distractionem non, ut decet, admittunt obrigescentes, aut cava ultra modum angustant, quin penitus occludunt. Innotescit hinc, quam va-

riæ causæ utrumque id vitium inducant : & cum prior contractio sequatur distensionem imminutam, ex hac etiam nimium aucta posteriorem oriri posse ; nec tamen ambas tantopere inter se differre, ut non quandoque in eadem parte simul nasci queant, aut altera alteri supervenire .

6. Coalitus, Σύμφοσις, denique ponit abolitam cavitationem ob parietes, quibus formatur, intus consolidatos. Quod affectionis genus aut post continui solutionem nata cicatrix callusve infert, aut compressio (3.), collapsus (4.), contractio (5.), diuturna, fortior, ut ex contactu interno laterum perdurante concretio demum consequatur. Quin & obstipans tumor (2.) id efficere valet . Quandoque & obstruens materies (1.), solidescens, internæ parietum superficiei coalescit. Unde constat, omnes angustationum species, ad extremum deductas, tempore tandem in symphysin abire posse : quo cum deventum est, frustra utplurimum tentatur sanatio, nisi manus opera adhiberi possit .

210. Uti vero haud rarum est plures memoratarum specierum (209.) una concurrere : ita sæpissime huic vitio comes aut pedissequum sese adungere solet prius (203.), idemque cavum parte angustius, parte amplius justo esse ob impeditum materiæ affluentis transitum .

211. Facile hinc perspiciuntur innumera mala, quæ ex hoc fonte in œconomiam humanam redundant ; quum ad omne genus cavitatum maximarum æque ac minimarum pertineat, & a legitima harum ad sua contenta ratione pleræque omnes quarumvis partium functiones plus minus pendeant. Complicatio autem frequens cum vitioso excessu (210.) etiam noxas inde oriundas multiplicat, aggravat .

Morbi Solidorum instrumentarii.

212. CORPUS humanum in partibus suis firmis, quæ sensum ope cognoscuntur, systema esse instrumentorum diversissimorum, quæ cum secundum naturam se habent, suo singula numero, magnitudine, conformatione, proportionem, situ, nexu, continuitate, determinatis gaudeant, docet Anatome; Physiologia autem demonstrar, vi hujus fabricæ suo unamquamque partem aptari operi, quod sanitas postulat, peragendo, ideoque aliam atque aliam cuivis contigisse, ut diversæ functionis instrumentum esse debebat.

213. Ceteris ergo integris, sola etiam istarum conditionum (212.) permutatio ac de naturali statu decessio actionibus sanis impedimento esse potest. Inde morbi instrumentarii, organici, nascuntur perquam notabiles, adeoque ordine nunc pertractandi.

214. Monendum vero prius, non omnia, quæ hic occurrunt, vitia, licet a naturæ modo recedant, functionibus ita obesse, ut morbis vere accenseri mereantur (38.). multa etiam, strictiore sensu, potius ad classem symptomatum pertinere; quum ad horum similitudinem ab aliis morbis pendeant (86.): plurima denique ex solidorum & fluidorum affectionibus composita esse; uti & ipsæ partes instrumentariæ hanc mixturam constanter habent. Hunc tamen circulum evitare nec Physiologia, nec Pathologia, potest.

215. Ut partium similarium (150.), ita & dissimilarium primaria dos est cohæsiō. Hac nititur materiæ firmitas, continuitas, hinc & aptitudo ad reliquas dotes mechanicas recipiendas, conservandas. Vitiata igitur morbos infert, eosque diversos, prout vel ad partis in se seorsim spectatæ substantiam pertinent, vel ad ejusdem cum vicinis nexum.

216. Prioris generis sunt continui solutiones, quæ sequentes species referuntur.

217. Fractura, quæ solutio continui est in parte dura, ossea, cartilaginea, a causis mechanicis facta. Hæc lato sensu comprehendit Fissuram, *Εἰς πῦρ*, Præcisionem, Attritionem, &c. Producitur ab injuria, quam vis percutiens, pungens, secans, tundens, cohæsione ossium major, infert. Unde tanto levioribus causis nascitur, quo ossa ex senio, acrigelu, lue venerea, scorbuto, arthritide, rachitide, carie, aliove vitio, fragiliora sunt (161. 4. 162. 165. 3.); ut ideo, absque vi externa, sola musculorum actio ossium, quibus infiguntur, fracturas quandoque efficiat. Mala, quæ hinc sequuntur, innumera facile eruuntur tum ex multiplici usu, quem ossa œconomiz humanæ præstare debent, nec possunt tamen, nisi integra; tum ex perturbatione, irritatione, distractione, pressione, laceratione, quam fracta partibus vicinis necessario inferunt.

218. Vulnus, quod notat continui solutionem in parte solida, non dura, recentem, a vi mechanica ita factam, ut sanguis aliusve succus e vasis prodeat. Potentiis ergo similibus, ut fractura, oritur, proque harum, & quas hæc lædunt, partium, modique, quo lædunt, diversitate plurimas habet differentias & varia nomina, cæsionis, excisionis, puncturæ, rupturæ, fissuræ, contusionis, &c. Quidquid adeo sanarum functionum ab integritate partium & succis legitime intra sua cava contentis aut motis pendet, nato vulnere vitari necesse est. Unde, quæ hinc oriuntur, turbæ numero & varietate infinitæ perspiciuntur. Accedunt autem & salutares Naturæ motus, qui vulnus ad sanescendum disponunt.

219. Hujus etiam loci sunt solutiones continui siccæ, quarum hiantia labia epidermis, callus, cicatrix, ita obduxit, ut nec de extremis vasculorum

humer

humor elabatur, nec coalescere separata etiam sub mutuo contactu possint. Palpebra, labium, lingua, auricula, &c. fissâ huc pertinent. Nec duræ etiam partes ab hoc vitio immunes sunt, quod alias congenitum est, alias ex vulnere, ulcere, fractura, carie, &c. utcunque sanatis contrahitur.

220. Posterius genus (215.) vitia habet incongrui nexus, quæ cum legitimam partium mobilitatem aut firmitatem pervertant, plerumque non impune feruntur. Peccant autem excessu vel defectu.

221. Connexio excedens dicitur, cum quæ disjuncta esse oportet, coalescunt, aut quorum laxior requiritur cohæsiō, justo strictior est. Symphytes ductuum, ostiorum, hiatus naturalium (209. 6.) huc retuleris. Unde Ἀτρητοὶ ad podicem, genitalia, urethram, meatum auris, nares, &c. Digiti, labia, muscoli, tendines, viscera, &c. sic inter se, vel cum vicinis, coalita in suis muniis impediuntur: quæ affectiones aut ab ortu insunt, aut ex aliis malis (209. 6.) consequuntur.

222. In articulis præcipue notabile hoc vitium Ἀγκύλην, Ἀγκύλωσιν, veteres appellant, cum articuli ita obrigescent, ut eorum motus prohibeatur. Ponit adeo male affectas illas partes, quæ ad articulum formandum tuendumque faciunt, & varia occasione nascens læsis ex fractura, luxatione, vulnere, contusione, abscessu, ulcere, tumore, dolore, articulis crebro supervenit; siquidem ligamenta quacunque de causa interdum violantur, contrahuntur, rigescunt, cum internis partibus coalescunt; alias axungia deficiens siccitatem, aut eadem abundantior sive inspissata, quandoque etiam alienus humor in cavum articuli effusus, tumorem infert; alias extrema ossium commissorum labe rachitica tumescunt, aut callus fracti prope articulum ossis, exostosis, fungusve intus luxuriat; aut ulcus vel caries ser-

pens partium firmitatem, cohæſionem, lævorem, figuram, pervertit, &c. Raro autem quædam iſtarum affectionum diu inhæret, quin & aliam atque aliam ſibi comitem adſciſcat: unde malum inſanabilius evadit.

223. Huius etiam generis ſunt *Αγκυλόγλωσσοι* & *Αγκυλοβλέφαροι*, quorum illud linguæ adſtrictionem notat, qua ejus motus ad ſuctum, deglutitionem, loquelam, neceſſarii impediuntur, ob frenulum a nativitate durius magisque contractum, aut ob cicatricem ex vulnere vel ulcere ſub lingua relictam: hoc ſimile in palpebris affectionem, qua inter ſe, & quandoque etiam cum albo oculi, vel cum cornea, ita cohærent ac coaleſcunt, ut, quum diduci nequeant, viſui obſint. Oritur ex interpoſita materie glutinante, aut ex cicatrice minus caute inducte.

224. Nexus deficit (220.), ſicubi, quas cohæreſcere decet, partes diſjunctæ ſunt, aut laxius inter ſe neſtuntur, quæ arctius debebant. Quo pertinent cartilaginum, epiphyſium ab oſſibus ſeceſſiones; vitia, quæ medium quid inter fracta & luxata habent; dentium vacillatio, articularum ob ligamenta flaccidiora infirmitas, linguæ cohæſio juſto laxior, hinc nimia mobilitas, &c.

225. Eſt etiam plerarumque partium certa quædam inter ſe collocatio, naturæ maxime conſentanea, quæ ſola cum pervertitur, functiones integræ eſſe non poſſunt; etiamſi cetera ſe recte habeant. Unde nova iterum morborum claffis exſurgit, qui quidem, ut ſæpius cum vitiis cohæſionis (215.) complicentur, ab his tamen diſtincti ſeorſim conſiderari merentur pro ſpecierum, in quas abeunt, diverſitate. Referantur huc Luxatio, Hernia, Prolapſus, Aberratio.

226. Luxatio dicitur, cum oſſa, qua inter ſe commiſſa ſunt, de fede ſua naturali decedunt. Com-

mit-

mittuntur autem vel per articulum, cum manifesta obcurave mobilitate, vel per coitum, quo diversum motum non habent, sed, quasi unum atque idem sint inter se, junguntur. Hic modus *σύνουσις* ille τὸ ἀρδρον, veteribus audit. Pro hac igitur diversitate luxatio etiam in duas species distinguitur.

227. *Ἐξάρθρωμα*, quasi dearticulatio, luxatio proprie dicta, est articuli de sede sua in locum alienum decessio, qua motus pervertitur. Levior hujus vitii gradus subluxatio est, *παράρθρωμα*, cum os pro parte modo, nec plane extra crepidinem sui acetabuli, elapsum est: quo etiam distorsio referatur, siquidem & ossium situm turbat. Infert hæc mala vis externa varia, expellens, intorquens, distrahens, major robore naturali articuli. Alias & intra cavitatem nata muci, feri, puris, aliusve fuci congestio, aut partium exsuperantia, os pedetentim e sede sua protrudit. Favet his potentiis, quidquid conditiones, quæ articulis pro munimento sunt, infirmat. Unde ligamentorum, musculorum, tendinum, imbecillitas aut soluta continuitas, processuum, qui prope adstant, ossium ipsorum, qua contra sese sita sunt, cartilaginum interpositarum, molliumque partium, quæ intus sunt, varia vitia, tumores, deformitates, relaxationes, ulcera, caries, fracturæ, contusiones, &c. eo disponunt; ut etiam sola suorum musculorum actione quandoque articulus solvatur. Hinc multiples luxationis cum aliis morbis complicatio.

228. Quum vero in *σύνταξι* ossium tanta detur varietas, & nullus articulus tam similis alteri sit, ut non aliquid diversi habeat; nec æquale omnibus robur natura concesserit, aliorumque in alias atque alias partes facilior aut difficilior sit luxatio; oportet eum, qui de his vitiis recte judicare velit, non solum singulorum ossium positus ac figuras nosse, sed

etiam comperta habere, quæcunque aut communia sunt omnibus articulis, aut propria singulis, ligamenta, cartilagines, glandulas, musculos, tendines, apophyses, epiphyses tum cartilaginofas, tum offeas, harumque in varia ætate mutationes, nec non vafa, nervos, viscera, quæ adjacent. Nec aliter intelligi possunt mala innumera, quæ ex luxatis consequuntur.

229. Altera situs offium perversa species est, si, quæ sine articulo per coitum juncta sunt, inter se dehiscunt (226.). Hæc singulare nomen non obtinuit, & parte ad nexus vitia (224.) etiam referri potest, in iis certe offibus, quæ media quædam materia inter se connectit. Cæterum ex supradictis (227. 228.) intelligitur.

230. Hernia (225.) adesse dicitur, cum functio sana læditur, quia pars mollis, interna, ex sede sua naturali egressa, intra cavum alius partis mollis morbose recepta est. Hoc nomen genericum, ut satis multas sub se species habeat, abusive tamen transfertur ad varios tumores, quos hernias spurias vocant, eo quod iisdem locis, quibus hernia vera familiaris est, eveniant; quanquam origine, & natura sunt dissimillimi, nulloque proinde jure huc referri possunt.

231. Partium, quæ abdomine continentur, herniæ præ aliis & frequentiores sunt & præcipue memorabiles. Iis opportunitatem dat parietum, qui abdomen circumdant, pro magna parte mollitudo; peritonæi, quod intus succingit, natura tenax quidem; at maximam distensionem admittens; viscerum, quæ isto sacco continentur, moles ingens, laxitas, mobilitas, multumque perpetuo varians ob diversam contentorum quantitatem dimensio, nec certa semper in omni suo ambitu sedes; eorundem hinc vi respirationis aliorumque corporis motuum agitatio, pref-

pressio, major, minor, perpetua, nec tamen semper ab omni parte æquabilis, adeoque & continuus fere nifus ad erumpendum de coercente suo sacco, si qua detur rima, aut ad eundem dilatandum. Huic ut resistere peritonæi membrana posset, ossibus, musculis, aponeurosis, integumentis, &c. foris impositis fulcitur, introrsum urgetur. Ita nato inter oppositas potentias æquilibrium nec de angustiis suis prorumpere interanea possunt, nec nimis cedere peritonæum. At si qua parte istud externa sua vi destituitur, aut contentorum impetus, inæqualiter directus, aliquam ejus sedem, quæ minus reniti queat, vehementer extrorsum trudit; cedens ibidem peritonæum aut in appendicem cavam dilatatatur, aut, quod rarissimum, rumpitur: utroque autem modo, quæ intus vicinæ sunt, partes mobiles de suo cavo emigrare finit & extra abdominis peripheriam subter communia integumenta sese effundere, crescente indies tumore, si eadem causæ perduraverint. Hæc generalis est idea herniarum, quæ ad abdomen oriuntur. Unde differentias multiplices intelligere facile est.

232. Umbilicus, post parrum præcisus, cicatrice occlusus, si minus firmo constat circulo tendineo, quo olim vasa umbilicalia transmiserat, ea sedes peritonæi, quæ subest, in centro motus abdominis constituta, nec satis a foris suffulta, ab adjacente tum epiplooo, tum intestino, propulsa se remittit, diducitur, cutim & ipsum umbilicum attollit saccumque format, in quem vicinæ intus partes morbose recipiuntur. Ita tumor nascitur, quem communi nomine *ἐξομφαλον* vel *ἐξομφαλον πᾶδος* vel *ομφαλοκήλην* herniam umbilicalem, vocant, vitium infantibus foeminisque ex graviditate ac partu difficili frequentius.

233. In utroque inguine, qua sede funiculus variorum,

forum, contextu celluloso comprehensus, sub peritonæo emergens, per anulum, rectius arcum tendineum musculorum abdominis obliquorum, externi & interni, super os pectinis descendit, inque viris ad testes, in foeminis ad pudendorum oras, nomine incongruo ligamenti uteri rotundi, defertur, ibidem membrana peritonæi nudior, minusque extrinsecus suffulta, frequentissime herniam patitur. Quodsi enim foramen illud arcuatum quacunque de causa diducitur, pressum a contentis atque distractum peritonæum per id descendit, secumque una abducit propinquas partes, omentum, intestinum, &c. nascente ad inguen tumore, qui hernia inguinalis, βαβωνικήλη dicitur, quamdiu in hac sede consistit. Si vero ocyus, serius, ad inferiora etiam se protendit, in viris quidem diducto scroto hernia scrotalis, ὀσχεοκήλη vocatur, in foeminis autem ad labia naturalium devolutus peculiare nomen nondum obtinuit. Hæc tamen etiam in utroque sexu quibusdam hernia inguinalis completa, illa incompleta, audit.

234. Præterea ad externum inguinis latus, quaproxime subest femoris cum coxa articulus, simile vitium quandoque oritur, cui nomen herniæ cruralis, femoralis, inguinalis, externæ, μηροκήλη a recentioribus impositum. Ea nimirum sede vasa cruralia, materie cellulosa involuta, ex abdomine, per sinum ossis ilium, sub aponeurosi muscoli obliqui externi & interni crassescente, inque speciem ligamenti, quod a FALLOPIO vel POUPARTIO denominatur, indurata, educuntur & ad femora ac pedes descendunt. Id ligamentum itaque si qua de causa distrahitur vel laxatur, peritonæum hoc loco debilius cedit, extenditur, inque appendicem producitur cavam, quæ omentum ac intestinum recipit, cumque his secundum supra dicta vasa, in anteriore femoris regione, paulatim descendens, integumenta communia

nia in tumorem elevat. Sexus sequior hoc malum frequentius, quam viri, experitur.

235. Istis quidem locis (232 ad 234.) venter ita a natura comparatus est, ut minus ad resistendum robur habeat. Nec ideo mirum, sæpissime ibi hernias incidere, si vehementior corporis nixus, spiritu cohibito, casus ab alto, præceps saltus, ictus abdomini illatus, valida succussio &c. ventre simul cibo, potu, foetu, aere, aqua, admodum distento, aut superne per fascias, thoraces vestesve arctiores valde compresso, aut feminibus multum diductis, occasionem dederit. Magis tamen his vitiis obnoxii sunt homines ætate, temperie, morbove debiles, flaccidi, humidi, obesi: unde immodicus quotidie lactis, olei, butyri, pinguedinis, aquæ calidæ, usus eo disponit.

236. Rarior est, nec tamen prætermittenda, quam ventralem vocant, hernia, quæ in quibusvis aliis abdominis sedibus oriri potest, quotiescunque peritonæi membrana, ob musculos, præcipue transversum dictum, quo proxime contegitur, aliqua parte relaxatos, collisos, incisos, ruptos, adesos, sustentaculo suo orbata, infirmior foras prorumpit atque distenditur, aut ipsa quoque continui solutionem passa, prohibere nequit, quo minus ea, quæ intus sunt, foras emergant. Per universum ideo ventris mollis ambitum accidere solet, si qua hujus regio ex vulnere, contusione, abscessu, sinu, recente cicatrice, debilior, pressione justo majore (235.) urgetur.

237. Huc igitur & referre licet ab observatoribus memoratas hernias lumbales, dorsuales, tum eas, quæ ad foramen magnum coxarum ossis, & ad perinæum, visæ, & internis quoque variis sedibus ita natas, ut extrinsecus nullo tumore sese prodant, & si quas alia forsan in posterum praxis detexerit. Diaphragmate laxato, læso, vicina abdominis contenta
versus

versus pectoris cavitatem propelli posse, inque hanc irrumperere, observatio docuit.

238. Uti autem sede differunt abdominales herniæ, ita non minus partibus elapsis. Unde varias quoque denominationes obtinuerunt. Frequentissime omentum, aut intestinum, aut utrumque includunt, dicunturque ἐπιπλοοκήλη, ἐντεροκήλη ἐντεροεπιπλοοκήλη. Nonnunquam & ventriculus subest: quam γαστροκήλην vocare licet. Alias vesicæ urinariæ pars in viris ad inguen, & vel ad scrotum usque protruditur; in fœminis etiam quandoque ob graviditatem pressa descendit, vulvamque inter & anum lotio turgens prominet: hæc κυστοκήλη, cujus species etiam prolapso utero sese adungere solet. Nec vel uterus ab hoc vitio immunis dicitur: quæ ὕστροκήλη. Aliarum parium similis ratio est.

239. Scire etiam expedit, intestinum quandoque non toto sui cavi ambitu, sed parietis sui aliqua tantum sede in processum diducta, intra saccum herniæ recipi, complicato dilatationis (203. i.) & situs perversi vitio. Id ipsum & vesicæ, & forte matrici quoque accidere potest, labe congenita aut post inducta.

240. Impedimenta functionum, quæ ex his vitiis (232 ad 240.) profluunt, innumera sunt & pro diversitate dimotarum partium valde diversa, tum vero præsertim periculi plenissima, cum strictius sacci hernialis ostium & reversionem prohibet, & intercepto humorum motu inflammationem ciet, quæ plerumque brevi in gangrænam transit.

241. Prostant & exempla Εὔκεφαλοκήλης in recens natis infantibus, parte quadam encephali perhiatum calvæ extrorsum protrusa, atque in tumorem integumentorum recepta. Cranii ossium molitudo nimia, inæquabilis, aut defectus; hydrocephalus; pressio capitis intra uterum & in partu
pro-

protractiore violenta, inæqualis, in causa esse possunt.

242. Γλωσσοκήλη, linguæ hernia, dici potest, quando lingua justo mobilior, in fauces revoluta, nixu deglutitionis intra ostium pharyngis impacta hæret in cavitate non sua, hancque & proximam spiritus viam quandoque obturat non sine præsentis vitæ discrimine. Linguæ, ob frenulum brevius, aut ultra modum & præter necessitatem sectum, nimia mobilitas (224.) in recens natis, sugendis cupidis, hoc malum infert.

243. Musculi denique & horum inprimis tendines, si de suis sedibus exsiliunt, ob laxata aut rupta, quibus continentur, vincula ac fascias, insequente utplurimum violento spasmo, situs vitium patiuntur, quod hujus etiam loci est.

244. Aliud herniæ genus est, quando pars in semet ipsam revolvitur, ac suum intra cavum recepta hæret, ideoque in opere suo turbatur. Quod malum volvulus aut intus susceptio dicitur, nec nisi in intestinis locum habet, quum aliqua pars istius tubi contractior in vicinam ampliore compulsa irrumpit hujusve cavo conclusa retinetur.

245. Laxa mobilitas intestinorum, magna sensibilitas, facilis & dilatatio a contentis, & vicissim a spasmis contractio, faciunt hoc vitium crebro nasci, si quæ violenta commotio, vomitus, irritatio ab acribus inflammatis lumbricis, &c. accesserit. Nec tenuia tantum, sed crassa etiam ei obnoxia.

246. Susceptio autem vel sursum vel deorsum fit; eademque ad variam profunditatem varioque numero. Alias plenaria vel perfecta est, cum universus fistulæ ambitus, una cum suo mesenterio, subintrat: alias imperfecta ac levior, quando pars peripheriæ modo, præsertim a sede mesenterii remotior, implicatur.

247. Pertinax malum, producta obstructione (209. 1.) tubi intestinalis, omnem primarum viarum functionem turbat, natoque ileo celerem plerumque mortem inducit. Sæpiusculè tamen etiam innocue fertur, si spasmus, inflammatio, impedimentum materiæ trajiciendæ, abest.

248. Procidentia, *πρόπτωσης*, (225.), ab herniâ differt eo, quod ponat partem mollem, quæ secundum naturam intus recondita est, e sede sua ita dimotam, ut per hiatum aliquem, vel naturalem, vel vitio natum, nuda foras effundatur. Unde simul patet, non omnes vulgo dictos prolapsus hujus loci esse.

249. Proprie huc referatur Ani procidentia, cum postrema tubi intestinalis pars, cui recto nomen, relaxata per podicem descendit atque inversa excidit, bursulæ aut farciminis in modum foras propendens. Ex quo, præter alias noxas, etiam dolor, inflammatio, gangræna, consequuntur, maxime si, quod elapsum est, sphinctere ani valentius contracto stringitur. Producent hoc vitium, quæcunque aut intestinum ipsum, aut nexum ejus cum vicinis & stabilem positum infirmant, diarrhœa diuturna, dysenteria, tenesmus, creber acriorum purgantium usus, fex dura, sicca, ægrius nec nisi validis conatibus extrudenda, hæmorrhoides, ascarides, ulcera, vulnera levatorum ani, &c. His quidem omnibus debilitatum intestinum leviores etiam nixus ferre non potest, quin remisso sphinctere elabatur.

250. Uteri procidentia, ubi simile priori (249.) vitium patitur in fœminis uterus, qui per vaginam devolutus foras protuberat, isque vel inversus, vel non inversus.

251. Inversi uteri prolapsus dicitur, cum ejusdem fundus inversus intra apertum os internum sese demittit, ac per vaginam descendens, forma ple-

rum-

tumque globosa, ex partibus naturalibus propendet: Cujus mali varii sunt gradus ad summum usque, ubi totus uterus elapsus tumorem facit, qui etiam vesicam illi adhærentem intus comprehendit. Puerperio sæpissime supervenire subito hæc affectio solet, cum aperto etiamnum post partum ore interno, uteroque nondum condensato, rudiore manu valentius protrahuntur secundæ: rarissime, si unquam, ex doloribus partum insequentibus. Alias tamen & virginibus mulieribusque nunquam puerperis, paullatim & tardiore progressu, accidit marcescente ob ætatem provectam utero, multaue pinguitudine, aliave materie intra ventrem accumulata deorsum truso. Multiplex autem, quæ ex hoc vitio nascitur, functionum læsio facile patet. Si pars prolapsa contrahente se ore interno premitur, inflammatio, gangræna, mors inopina sæpe instat.

252. Quodsi vero sic dicta ligamenta, quæ uterum in sua sede continent, hujusque & vaginæ contextus, ac ceteræ partes vicinæ, relaxantur; uterus totus, præeunte ore interno, descendit, & ex pudendis prolabitur, tumorem extrinsecus creans, qui os internum prodit. Hic uteri non inversi prolapsus (250.) major, minor, & virginibus & maritatis infestus, quandoque congenitus, tumque falso nonnunquam ad ambigui sexus conformationem relatus. Nascitur omni causa, quæ aut universum corpus, aut speciatim partes genitales, præter modum flaccescunt. Unde calidæ abusus, fluores albos diuturnos, partum laboriosum, neglectum a partu decubitum, &c. consequi solet. Uterus quoque in modum scirrhi induratus, tumefactus, valde ponderosus, vi vaginæ illata, sibi viam ad descensum parat.

253. Vaginam præsertim prolabi frequentissimum est, & modo quidem duplici. Vel enim ora circum

cum circa relaxata in modum botuli, varia longitudine, ex pudendis dependet; vel pars tantum aliqua tunicæ ejus resoluta descendit, quæ non mature reducta, ære, attritu, pressione irritata, nonnunquam in vastum turber, sarcomati simile, augetur, incautisque specie prolapsi uteri imponit. Iisdem ceterum causis (252.), nec non rudiori cunni tractatione, oritur hoc vitium, multisque incommodis molestum est.

Facile autem perspicitur, memoratas (250 ad 253.) procidentias multimodis inter sese complicari posse, aliamque ex alia consequi.

254. Oculus τροπῶσιν, aliis ἐκτιεσµόν, paritur, cum inflammatione, hydrophthalmia, aliave causa distentus, aut nato intra orbitam tumore pressus, e sede sua prorsum vel ad latus propellitur, ut palpebris contineri nequeat. Lingua similem in modum ore extruditur,

255. Multæ præterea internæ partes, uti encephalon, pulmo, omentum, intestina, splen, &c. per vulnera & ulcera in cavitates penetrantia foras prodire possunt. Quo pertinet uveæ oculi prolapsus, cum hæc tunricula per corneæ ruptæ, incisæ, erosæ, aperturam protrusa tuberculum excitat, σαρύλωμα, μυοκέφαλον, μῆλον, ἥλος, pro varia similitudine dictum.

256. Aberrationum (225.) denique multiplex genus superest, quæ partibus mollibus eum in modum accidunt, ut nec herniis, nec procidentiis, annumerari possint, haud minus tamen memorabiles, quia sanitatis functiones sæpe magnopere pervertunt. Viscerum situs alienati, intestinorum contorsiones & nodi, testium intra abdomen aut ad inguina retentio, oris uterini obliquitas, &c. hujus loci sunt. An & incongrua foetus sub partu collocatio? An conceptus extrauterini?

257. Fatendum nihilominus, haud raro occurrere id genus errores, qui, ut enormes videantur, œconomiam tamen nequaquam turbent, nec adeo inter morbos referri mereantur (38.).

258. Porro numerus partium vitiose excedere aut deficere potest. Exuperantia raro morbus est, cum functiones non admodum lædat: ut sextus digitus, tertius testiculus, &c. Rerum vero, quæ præter naturam sunt, ratio hoc loco haberi non potest. Defectus tamen plerumque impedimento est, hinc morbis accensendus, si in unica cadit instrumenta, aut & in illa, quorum gemina quidem vel plura corpus habet, sed quæ, si quod consortium deest, huius vicem reddere nequeunt. Levioris autem & maligni ingenii est ex eo, quod partibus quibusdam haud ægre caremus, inferre, præter omnem utilitatem nobis a Natura datas esse.

259. Conformatio uti primario ad usum, deinde & ad pulchritudinem comparata est, ita cum deflectit a naturæ ordine, alias turbatis functionibus morbos parit, alias deformitates tantum innoxias, quæ raro Medicum occupant. Hæc igitur vitia qui dijudicare volet, cogitet, dimensionis limites non in omnibus & singulis partibus adeo strictos esse, quin multiplex varietas sanitate illibata feratur; neque idem cuivis homini vel nationi pulchrum aut deforme videri.

260. Magnitudo etiam suos excessus ac defectus patitur, aut morbis aut turpitudinibus annumerandos, qui tamen magis in singulis partibus, quam in universo corpore spectari debent. Sanitas ingentem staturæ humanæ diversitatem admittit, pumilioni apte conformato haud minus propitia, quam vasto giganti. Nec, quæ ex varia ætate solummodo profluit, quantitatis differentia in toto corpore huiusve partibus, etsi functionum imperfectionem creat,

morbosa dici potest; quum naturæ legibus consentanea sanitatis latitudine contineatur.

261. Simplex auctæ quantitatis vitium est Enormitas, cum pars immodico materiæ propriæ appositu ultra, quam par est, augefcit, conformatione ac substantia illibaris. Debentur itaque excessui nutritionis, quem affluxus humorum ad partem justo major, trajectus difficilior, hinc nutrimenti accumulatio, aut & detritio solito minor, producit. Eo autem, præter alia multa, defectus nutritionis in aliis partibus etiam conferre potest. Datur forte & ab ortu quædam dispositio singularis huic incremento favens.

262. Tumorum natura magis composita est: ponit enim fere alienum quid, sive fluidum, sive firmum, partibus impactum, vitia humorum, meatuum, morbos instrumentarios alios, &c. diversimode inter se complicata, quorum efficacia non tantum volumen partium augeatur, sed substantia quoque, figura, aliæve qualitates sensibiles præter naturam mutantur. Unde hoc loco nondum intelligi possunt:

263. Par ratio est minutæ quantitatis, quam aut mutilatio inducit tollendo partem instrumenti, aut multiplici vitio nascens succorum replentium, nutrientium, defectus, aut causa ipsam materiem solidam liquans, deterens, corrodens, dissipans. Comitatur adeo morbos varios infra demum exponendos.

264. Denique & partes, quæ in se spectatæ vitio magnitudinis non laborare videntur, collatæ cum aliis, proportionem (2:2.) excedere aut deficere ita possunt, ut ea de causa homini major ad certos morbos proclivitas nascatur, dicique debeat, si quidem id morbi nomen non meretur, seminium tamen morbi esse, quod alias ab ortu adnascitur, alias post demum ex ossium præcipue affectionibus

contrahitur. Conitans proportionis diversitas, quam sexus & ætas monstrat, non pulchritudini tantum, sed & utilitati servit.

Morbi Fluidorum.

265. HUMANI corporis molem longe maximam ex fluidis constare, uti Chemia docet; ita his ad exequenda vitæ & sanitatis munia haud minus opus esse, quam firmis partibus, ex Physiologia certum habetur.

266. Nec perinde est ad functionum integritatem, qualis humor corpore contineatur, aut qua copia, quove loco sit, moveaturne an stagnet, retineatur an excernatur: sed habent ista omnia suum quoque a Natura constitutum modum, a quo si deflectunt, morbus imminet.

267. Itaque, expositis solidorum vitiis, affectionum, quæ in humores cadere possunt, doctrinam simili methodo (122.) nunc quoque tradi oportet. Fatendum quidem, veteres haud adeo male iisdem inter morborum causas locum dedisse; quum solitariae plerumque illibata sanitate ferantur, nec nisi læsis demum solidis in morbum erumpant. Rationes tamen (123. 124.) datæ prævalere videntur.

268. Humores corporis humani a Pathologo vel in se ipsis seorsim, vel comparate ad partes firmas, quibus continentur, spectari possunt. Utroque modo ingens vitiorum numerus occurrit; quorum illa absoluta, hæc relativa; dicere, singulasque classes in sua porro genera distribuere liceat. Ordinem pertractatio prodeat.

Morbi cohærentiæ in Humoribus.

269. OMNIBUS fluidis commune est differre a solidis. Differunt aut sola materiæ cohæsiōe (150.); cujus exiguum quidem, at tamen aliquem habent

gradum. Cohæſio nulla non fluidi minus, quam ſolidi, conceptum tollit: uti contra auctior fluidum in ſolidum mutat. Hujus igitur dotis, ut ſimpliſſimæ maniſeſtiſſime & maxime univerſalis, hic primum ratio habenda.

270. Vis cohæſionis non eadem ſecundum naturam obtinet in omnibus & ſingulis humani corporis humoribus: ſua cuique data eſt, qua, quibus deſtinatur, munis aptiſſimus reddatur. Fluiditatis ideo ſcala haud ſecus, quam firmitatis (154. 155.), multos comprehendit gradus valde differentes, ſive ſuccos diverſos ejusdem hominis inter ſe compares, ſive eoſdem ſpectes in diverſa ætate, ſexu, temperamento, vitæ genere, &c. Nimirum ſuos ſibi humores propriis viribus fabricat corpus ſanum, hinc ſuum ad modulum fingit. Hæc ſani morboſique in iſto genere menſura (156.).

271. Cohærentiæ inter particulas humorum duo ſunt vitia, exceſſus ac defectus. Hæc tenuitas, diſſolutio, illa tenacitas, ſpiſſitudo, lentor, dicitur. Utraque aut univerſos humores, aut ſingularem quendam occupat, toti corpori, aut parti modo, nociva.

272. Qui conſiderat, Naturam non fruſtra homini ſani liquoribus diverſiſſimos cohæſionis gradus tribuiſſe (266.); his auctis aut imminutis pro rata decreſcere aut augeri fluiditatem; pro hujus autem ratione pariter minus magiſve expeditos reddi humores ad motum, tranſitum per canales, diviſionem, mixtionem, abſterſionem, excretionem, &c. dein cum his confert multivaria munia, quæ pro œconomiæ humanæ ejusque functionum integritate obire debent: eum latere nequit damnoſa utriusque mali (267.) poteſtas. Ut merito quis miretur potuiſſe & hujus rei inter Medicos controverſiam eſſe.

273. Conditionum, a quibus fluiditas noſtrorum humo-

humorum pender, idea ad intelligendam ejus vitiorum naturam prælucebit.

274. Humores C. H. omnes & singuli, quos sensuum ope examinare licet, ex diversa materie mixti, parte tantum aliqua ex se fluidi sunt, altera parte solidescunt; ut crassamenti fluor vehiculo interfluenti debeat, hujusque ad illud varia proportio diversos fluiditatis gradus constituat, altero alterius cohæsionem moderante.

275. Pars fluida mera fere aqua est (132. 133.), qua demta reliquum spissescit. Unde quo tenuior crassiorve humor est, eo plus minusve aquæ exhibet.

276. Crassamentum ex triplici materie, salina, inflammabili, terrea, (134. ad 137.) coalitum, per aquam varia proportionem diffusum, inde concreescere non potens, hanc vicissim sua quoque spissitudine plus minus inviscat.

277. Differentiam itidem facit mutua proportio trium materierum (276.), quæ crassamentum efficiunt. Abundans terra & phlogiston magis inspissant.

278. Est & mucosum quid in humoribus, lentum, in fila ductile, gummi vegetantium simile, crassamenti portio minus oleosa, mixtione singulari blanda, tenax, simulque aquæ amica & bibula, quæ adhæsiōe sua fluorem lubricum efficit, eo quidem viscidior, quo magis abundat.

278. Legitimæ istarum materierum (274. ad 278.) proportioni accedens mixtio æquabilis, quam motus & calor præcipue conservant, suam cuivis humeri consistentiam determinat.

189. An etiam spherica molecularum figura, quam microscopium detegit, minimos contactus admittens, ad leviores cohæsionem disponit? Multa sunt, quæ dubitare jubent. Videas & globulos sanguinis, cum pressi aliam induunt formam, non cohærescere: nec

certe, nisi interfluente vehiculo disparati, fluiditatem tuentur. Oleum non ideo fluidius est, quia sese in sphaerulas colligit cum aquoso latice subactum. Ceterum qualem particularum figuram fluida homogenea præ se ferant aut exigant, Physici determinent: de humanis liquoribus quod Medico scitu utile videtur, meum est hoc loco proponere.

281. Liquet hinc multa esse, quorum concursione iusta humorum fluiditas nascitur, hujusque adeo vitia in varias abire species, a Medico probe distinguendas.

282. Spissitudo (271.) quidem alias defectum ponit aquæ, quo fit, ut crassamenti particulæ inter se nimis propinquæ tenacius cohærescant. Porus parior, excretiones lymphaticæ auctiores, dissipatio humidi per motum, calorem, &c. absorptio aut reflagratio ejusdem a crassamento separati, id malum producant.

283. Nascitur & iners gluten in humoribus, cum crassamenti pars mucosa (278.) ultra modum increfcit. Hæc, aquæ amans, hujus quoque abundantem copiam imbibere ac inviscare potest. Unde species hæc tenacitatis a priori (282.) diversissima ortum habet ex alimentis glutinosis, coctione debiliore, circuitu humorum languente, intermisso motu animali, frigore, retentis excrementis mucosis.

284. Crassamentum porro superpondio suæ terræ (276.), in qua vis cohæsionis maxima (142.), laborare potest, atque hinc tenacitas nasci pessima, sicubi & aquæ defectus (282.), ut fieri assolet, accesserit. Discrepat autem hoc vitium pro vario terræ cum materie salina aut oleosa connubio. Acor inhærens stipticum producit concrementum, quo vel aquosus etiam latex solidescit. Pingui obvoluta terra piceam in amurcam abit, quæ, resinæ in modum, aquam respuens tenacissime vasis adhæret æ-

gre abstergenda. Terrestria, dura, sicca, austera, adstringentia, farinosa non fermentata, glutinosa, pingua, coagulantia, refrigerantia, stupefacientia, titulo cibi, potus, medicamenti, veneni, ingesta materiem dant, cui si junguntur causæ (282.), quæ mobilia expellunt, crassiora figunt, tanto citius certiusque humoribus ista labes inducitur.

285. Effectus generales spissitudinis facile perspiciuntur: primarii sunt tardior humorum per canales transitus, hinc stagnatio, obstructio, infarctus, secretionum ac excretionum impedimenta, multivarium denique tumorum genus.

286. Alterum coherentiæ vitium, tenuitas humorum (267.), quæ fluiditatis excessum ponit, haud minus multiformis est, hinc pro differentiis suis ordinate exponenda.

287. Prima eaque simplicissima species aquosa dici potest, quum ortum debeat aquæ humores inundanti, qua reliqua principia nimis soluta & diffusa in moleculas justo minores, laxius coherentes, tenuantur. Sequitur abusum aquosorum, maxime calidorum, internum, externum; vitam desidem in aere humido; solidorum debilitatem (157.), torporem (196.); evacuationes nimias; hinc circuitus vitalis languorem; caloris nativi defectum; retentionem excrementi aquosi. Producit autem suas vicissim causas, solida inundata infirmando (162.), torpefaciendo (198.); hinc tumores aquosos, frigidos, omniumque functionum lentorem.

288. Altera tenuitatis species, composita, acrimoniam aquæ junctam habet, cujus vi solvente terreum ac oleosum crassamenti magis divisum, vehiculo aqueo æquabilius solutum dilutumque, arctiorem cum hoc copulam init atque adeo a mutua coherensione prohibetur. Acre insuper, sicubi salinæ est indolis, amicum aquæ, hanc trahit ægriusque di-

mittit. Nascitur dissolutio hæc ex acri multum variante, vel inquilino, abundante, magis evoluto, corrupto; vel alieno cibi, potus, aeris, medicamenti, veneni, miasmatis, contagii, ingesto vel foris admoto, noto vel ignoto: qua de differentia suo deinceps loco dicetur. Tum quoque de effectibus inde oriundis constabit, ut qui pro acrimoniæ diversitate multum discrepant. In genere tenuis humor, valde meabilis, acri suo simul irritans, rodens, facili e vasculis elapsu hæmorrhagias, diarrhœas, ptyalismum, urinas & sudores colliquantes, ecchymoses, maculas, exanthemata, pustulas, pluresque alias circulationis, nutritionis, secretionum ac excretionum turbas inducit.

Acritates morbosæ humorum.

289. Quodsi porro humores spectentur, uti in homine sano insunt, facile liquet, non sola fluiditate suis aptari muniis; sed requiri alias insuper dotes, easque vel communes omnibus, vel singulis propria, quibus & ab aliis liquoribus non humanis, & inter sese discrepent.

290. Communium princeps est blandities, quam, paucissimis exceptis, omnes nostri humores sani præ se feruntur. Huic igitur oppositum vitium acrimoniæ, cum frequentissimum sit, & multiplex, multisque modis damnosum, singularem meretur attentionem.

291. Acre in genere ratione corporis humani dicitur, quidquid pungendo, secando, rodendo, solidorum cohæsionem solvere, partibus vi sentiendi præditis dolorem inferre, & vi vitali (170.) animatas ad contractionem stimulare valet. Aliud Mechanicum est; aliud Chemicum, hujusque obscurior vis agendi ex manifestiore illius utcunque intelligitur.

292. Acriis Mechanici vis solvens, dolorifica, stimulans, ponit corporeæ massæ 1. figuram angulosam acutam, qua penetrabilis sit & omnem sui motus vim in pauca modo puncta corporis, quod ferit, imprimat; 2. duritiei gradum, comparate ad corpus feriendum, majorem; 3. motum, quo in se se mutuo incurrant.

293. Chemicæ acritudinis; quanquam subtilissima fabrica aciem sensuum effugit; ob effectuum tamen similitudinem par ratio esse videtur. Rigiditatis, acuminis, motus, ideæ & hic concurrunt, sed sano sensu, nec subtilius, quam verius, adhibendæ. Actioni hujus acris favet fluor: ut adeo rigiditas nequaquam in universa massa, sed in minimis ejusdem particulis duntaxat ponenda sit. Nec & harumce figura exacte determinari potest, quæ forte in alio atque alio acris genere diversissima est, nec profecto tam absolute angulosa requiritur, quin & alia concipi queat. Motum denique hæc acria non tam aliunde præstolantur, quam insita sua vi excitant, vi tamen vitali (170.) simul adjuta.

294. Quocirca patet posterioris tantum acrimoniæ (293.) rationem hoc loco haberi; ut quæ sola humores ita inficere possit, ut partem eorum constituat.

295. Hujus vero multiplex origo clarius innotescet, si, quibus ad eam avertendam Natura utitur, adminicula prius intelligantur.

296. Primum quidem, quos homini cibos potusque in alimentum destinavit Natura, blandi sunt, mites, nec eminenti quodam acrimoniæ gradu polent. Doceant fructus, cerealia, legumina, carnes, pisces, aqua &c. Luxus demum acria, aromatica, spirituosæ, salina, amara, rodentia, &c. in culinas ac cellas convexit, gulæ irritamenta malis innumereis famosa.

297. Corpus præterea, quæ ostiis porisque patens introitum, alienis concedit, janitore sensu custoditur, qui ad appulso acri irritatus motus ciet, quorum efficacia constrictis viis hostilis materies excludatur, aut aliquo usque admissa rejiciatur, saltem diluta ac obtusa utcunque mitescat.

298. Quum tamen & personata acritas subdole irrepit, quæ posita intus larva sese explicet; & blanda quoque tum vi actionum vitalium, tum errore multiplici, intra corpus degenerare queant; imo materie salina, cui acre potissimum debetur, etiam secundum naturam (136.) undique perfusi sumus; huic quoque inevitabili periculo remedium præsto est sollicita blandi & acris permixtio, hujusque paucioris per abundantem illius copiam facta velut suffocatio. Etenim, si quatuor spectes principia (275. 276.), nuspiam in humoribus micula datur salis, quam non & terra obtundat, & phlogiston molliat, & plurima diluat aqua. Lenis insuper mucus (278.) per omnia se diffundens, acri mitificando, oblinendis solidis, aptissimus. Nec dispar est pinguedinis humoribus remixtæ utilitas. Idcirco etiam ad ingerendos cibos potusque fame ac siti compellimur. Crudum vero, quod in his est, itidem non nisi per subtilissima oscula, hinc minima sensim quantitate, in interiora corporis admittitur, ut plurimo mox humore inquilino obrutum, tectam, quæ forte pollet, acritatem exserere nequeat. Motus denique perpetuus, moderato calore adjutus, mixtionem æquabilem curat conservatque, nec acre sine blando seorsum esse finit.

299. His vero omnibus nondum satis tutum corpus sua etiam obtinuit emunctoria, per quæ, quod ingressum domari nequit, aut quoquo modo intus subnascitur, acre mature, priusquam noceat, eliminari possit.

300. An & Naturæ humanæ facultas inest, moleculas acres, detritis aut intropressis angulis, in sphaerulas tornando blanditiem creandi? Non satis constat speciosam ideam æqualiter in fluidam solidamque acrimoniam quadrare. Credibilius profecto, mixtione Chemica (298.) magis, quam Mechanica rotundatione, id opus perfici.

301. Ex his itaque perspicitur, primum morbo- si acris fontem situm esse in multiplici commercio, quod homini vivo cum rebus externis intercedit (6.). Aer, cibus, potus, medicamenta, venena, miasmata, contagia, multivarium acre sic in humores a foris, per diversa vias modosque, invehunt; maxime, si blando sub vehiculo clam irrepit, aut varia corruptione, mixtione, secessione, intus evolvi- tur, aut, qua intrat, torpidior est vis vitalis (297.), impetuve majore superatur.

302. Nascitur & acre, cum sanum corpus neces- saria alimonia (298.) non reficitur, eoque citius, quo vigor vitalis major: neque enim dissipat mo- do blandiora, sed & materiem salinam evolvit acuit- que; ut ideo pabulo demulcente egeat.

303. Huc porro referatur humorum circuitus na- turæ modum excedens, cui immoderatio calor se comitem jungit. Neuter diu tolerabilis, quin aqua avolet, & mite oleum cum sale acrescat.

304. Stagnatio itidem nascentem ex æquabili mix- tione blanditiem (298.) tollit. Inde promptuaria acrimonix in partibus singularibus oriuntur, quæ noxas quaquaversum diffundunt.

305. Nihil tamen acrimonix ingenerandæ magis favet, quam anomalia illorum motuum, quibus co- ctiones, secretiones ac excretiones perficiuntur. Cru- ditas hinc, multiformis per spontaneam corruptio- nem degeneratio, incongrua separandorum permi- sio, aut miscendorum separatio, retentio materiæ
excre-

excrementitiæ majorque exasperatio, utilium excretio aut ob confusas sordes depravatio, & quæ ex his profluunt, innumera humorum vitia.

306. His fontibus ortum acre, motu ac calore vitali incitatum, pruritus infert, dolores, spasmos, convulsiones, irritatis solidis motus humorum, irregulares, constrictis canalibus immeabilitatem, erosio-
 nis ecchymoses, evacuationes nimias, pustulas, ulcera, cariem, atrophiam, multasque alias functionum perturbaciones. Hæc quidem omni humorum acrimoniæ communia sunt. Habet autem & unaquæque, ut natura discrepat ab aliis, suam sibi privam insuper efficaciam. Quin & origo singulis non eadem est. Unde, præmissis generalibus, speciatim deinceps pertractari merentur.

307. Acor primis maxime viis infestus, tempore & sanguinem humoresque inde deductos subiens, nascitur ex usu diuturno acidorum aut acescentium, quæ viribus corporis non subiguntur; aut quia ex se indomabilia sunt naturæ humanæ, aut ob virtutis coëtricis impotentiam. Debilitas igitur (157) solidorum universalis, aut privata viscerum primæ digestionis: irritabilitas (190.) regulares horum motus turbans; inertia defectusve succorum præparantium; circulationis & caloris naturalis languor; neglectus motus animalis, eo disponunt: ut pateat, cui maxime ætati, sexui, vitæ generi, hoc acre frequentius eveniat.

308. Qui hoc vitio laborant, his, præter modo memorata (360.), acido aquam trahente, retinente, phlogiston supprimente, terram solvente, pallet, friget corpus, laxantur solida, flexile (160. 3.) fragile 161. 4.) in ossibus nascitur, vigor circulationis, virtutisque vitalis, minuitur: unde crasis humorum vitiata, ineptitudo ad æquabilem circuitum, assimilationem, nutritionem, aliaque mala innumera.

309. Acerbi hinc perspicitur natura, materies, & nocendi vis. Nascitur enim ex acido in multam terram defixo, jungitque acrimoniæ spissitudinem, qua humorum coagula, obstructions refractariæ, vasorum constrictiones, &c. creantur (284. 285.).

310. Acre alcalescens, volatile, purum, in humores inducitur ab usu vegetabilium acrium, quæ hoc sale scatent; tum & eorum, quæ nativo sani corporis sali admista alcali volatile ex eo evolvunt: cujusmodi sunt sales lixivi, sapo, &c. Aromata quoque calidiora, multum quotidie ingesta, dum perpetuo stimulo exagitant, ignea vi sales nostros in id acrimoniæ genus acuunt. Forte & venena quædam huc referenda. Actioni eorum favet calor intensior.

311. Proprium huic acri est humores, dissoluto crassamento, nimis attenuare; ut incitato simul motu, irritatis solidis, erosus canalibus, vix coercendi hac illac effluant: unde quæ porro consequantur mala, pronum est eruere (288.).

312. Putredo, affinis quidem priori vitio (310.), nequaquam tamen confundenda, compositum notat acrimoniæ genus, quo affecti humores simul & salem habent volatilem alcalinum, & oleum huic permixtum acre, foetidum. Utriusque materiæ corruptio demum putredinem constituit, & maxime quidem posterior, quam simplex alcali volatile etiam antevertere potest.

313. Ex diversis ideo causis etiam nascens pro fundamento habet spontaneam corporis nostri in hoc vitium proclivitatem (149.), in qua tum fovenda, tum ab excessu prohibenda, mirabilem perpetuo solertiam Natura ostendit. Materiem itaque huic corruptioni præbent ipsi humores sani; victus deinde animalis, sponte aut vi præparationis in putredinem pronior: aquarum, aeris, putror corpore susceptus, nidu-

hidulantes in primis viis vermes; fomites ulcerosi, cariosi, cancrosi, gangrænosi, &c. tabo in humores effuso inficientes. Excitant autem & accelerant motum septicum calor ingens, calor subito succedens frigori glaciali, agitatio nimia, stagnatio, aer non renovatus, cibi potusque vigente vita defectus, suppressa excrementorum ejectio, medicamenta, venena, miasmata, contagia, quæ, etsi per se neutiquam putrent, vi tamen fermentali aut stimulan- te, admixta humoribus, solidis vivis applicata, ocius ferius putredinem inducunt.

314. Nata hæc acrimonia, vitæ infestissima, humores dissolvit, ad nutriendum ineptos reddit, pingue eliquat, rancore inficit, solida irritat, erodit, rabefacit; hinc febres acutas, inflammationes, exanthemata, gangrænas, sphacelos, circulationis, secretionis, excretionis, omniumque functionum turbas creat, sæpe nec natura, nec arte superandas.

315. Salis cibarii abusus, maxime cum potio aquæ parcior est, acrimoniam muriaticam per humores diffundit. Horum inde dissolutio, gravitas major, aquosæ mucosæque partis exasperatio, circulationis calorisque nativi augmentum, pruritus, rubores, erosiones, putrida carniū tabitudo, aut majore excessu, impactio in terram sale, durities inflexibilis.

316. Par fere ratio est acrimoniæ ammoniacalis, quæ salis nativi, aut huic adfinis, superpondium in nostris humoribus ponit, nascique potest, cum excretio salium legitima quoquo modo supprimitur, aut exsuperans alcalæscens vel acidi salis copia (307. 310. 312.) oppositi salis usu cicuratur.

317. Hæ quidem manifestiores sunt & frequentiores, quibus humorum massa inficitur, acritates. Multæ supersunt aliæ, quæ aut ad singulos tantum humores pertinent, suo deinceps loco exponendæ, aut commodius inter morborum causas recensentur.

Morbi

Morbi humorum ex secessione particularum.

318. Si porro cogites, requiri, ut inter diversas materias, ex quibus humores constant (274. ad 280.), aliquis detur adhæſionis gradus, qui mutuam mixturem tueatur, caveatque divortium; novum sese offert vitiorum communium (289.) genus, quod nimis facilem ponit aliarum ab aliis secessionem. Ex qua discrasia multorum morborum origo ac natura intelligitur.

319. Fac portionem aqueam cum crassamento (274.) laxius justo cohære; mutua secessione nascetur huius inspissatio, inertia, & reliqua mala, ante (285.) recensita. Tenuis contra pars, vasculis haud rite coercenda, perspiratione, sudore, urinis, alvi excretionem, salivationem, præter modum auctis e corpore, non sine multiplici noxa, effluet (288.), aut in cavitates majores minoresve congesta, stagnans, varias hydropum species producet.

320. Prout autem crassamentum quoque diversimode a naturali sua crasi deflectit, vitata aut proportionem aut indolem suarum partium (276.); ita ex secessione nascens concretio (319.) alia atque alia erit. Exsuperans mucus (278.) viscida, gummosa, pultacea, dabit spissamenta: abundans evolutumque phlogiston pingua, sebacea, resinosa, amurcosa: copiosior denique terra, ob parcius oleum macilentior, infixio propius sale acido stiptica, haud sat solubilis, cum de aquoso latice elabatur, calculos, tartaros, osseas lapideasque partium indurationes generabit.

321. Difficile fuerit omnes explanare modos, quibus ista affectio in humores invehitur: credibile tamen magnam partem deberi erroribus in diæta diu multumque admissis, coctionum vitiis, vehementibus aut diuturnis circulationis ac motuum vitalium
turbis

80 MORBI HUMORUM SINGUL.
turbis, spasmis, excretionibus inordinatis, &c. Quo
& retuleris forte hæreditatem.

Morbi Humorum Singularium.

322. PLURIMA sunt, quibus succi C. H. inter se
se discrepant, eaque præcipua; quum suis quemque
munis aptum reddant. Quocirca & multivarii, in
hoc genere occurrunt a statu naturali deflexus, tam
ob frequentiam, quam ob perpetuum fere cum vi-
tiis universalibus nexum, apprime notandi; ut ideo
ordine pertractari mereantur.

Chyli vitia.

323. CHYLUS primarum viarum pro materie ha-
bet succum ex cibo potuque ingestis prolectum, li-
quoribus inquilinis, qui in hanc officinam confluunt,
permistum, aere, calore, virtute organorum primæ
digestionis mutatum. Naturam ergo eorum, qui-
bus constat, & virium, quibus mutatur, gradum
sequitur, duplicique hoc ex fonte vitiosas non mi-
nus, quam laudabiles, trahit qualitates.

324. Quum vero nutritioni destinatus per univer-
sum corpus distribui debeat, vitiatus non primis tan-
tum viis nocet, sed labem quoque suam in omnes
humores diffundit; ut merito plerarumque cacochy-
miarum origo inde repetatur.

325. Acrimonia acida, suis ex causis nata (307.),
in chylo frequens, ventriculo ac intestinis irritatis
producit ructus acidos, cardialgiam, voracitatem,
flatus, tormina, spasmos, pyrofin: bilem præcipue
enervat, virore inficit & acore, qui hinc ad fæces
etiam alvinas deducitur; acri denique in systema
circulationis delato oriuntur mala (308.) enumerata.

326. Chylus austerus generatur ex ingestis simili-
bus, immaturis, acerbis, vinis austeris, abusu ab-
sorbentium, adstringentium; maxime sicubi copio-
so

so liquore non diluuntur, inque debili corpore nec vi saponacea bilis, nec valido motu animali, tenuantur. Producit dolores in primis viis stringentes, algentes, anxietatem: introitum in lactea sibi impedit, hinc restagnans, cum fece mistus immeabili, suo privat nutrimento corpus, aut intro admissus glandulas mesenterii obstruit, vitioque in reliquos etiam humores diducto noxas (285. 310.) infert.

327. Putridi, nidorosi, in hoc succo multiplex origo (312. 313.). Id semel susceptum ubi menstrua primæ digestionis, præsertim bilem, infecit, tubique alimentaris parietes sua mephiti imbuit, vi septica dein in ingesta grassatur, lateque per corpus se spargit. Inde ructus nidorosi, sordes oris, linguæ, faucium, putridæ, sitis, prostratus appetitus, nausea, vomitus, anxietas, calor molestus, diarrhoea putrida, aphthæ, raptoque in interiora putrore mala supra (314.) memorata.

328. Acre oleosum, rancidum, ambustum, innascitur chylo ex ingestis pinguibus, rancidis, tostis, frixis, per menstrua primæ digestionis non sat subactis calore nimio interno adustis. Facit autem cardialgiam urentem, ructus ac vomitiones materiæ amaræ, pinguis, rancidæ, acris, igneæ, horrorem ciborum, sitim summam, siccitatem, calorem anxium, feces alvi pingues, fervidas, foetentes, urinam flammeam, acrem, calidam, spumosam, febres ardentes, erysipelas, inflammationes acres, vix resolvendas, hisque longe pejora symptomata, sicubi & pinguedinem corporis simili tandem vitio imbuerit.

329. Chylum nimis glutinosum creant farinacea cruda, pultacea, frigida, tenacia, gelatinosa, pingua, diu multumque ingesta, defectu aut inertia liquorum digerentium, imminutis viribus coëtricibus,

languore circulationis, omisso motu animali, non rite subacta (283. 284.). Ex quo vitio prostratus appetitus, repletionis sensus, nausea, vomitus glutinis; salivæ, bilis, ceterorumque hujus officinæ menstruorum inviscatio, ventriculi ac intestinorum laxitas, inertia, secretio & absorptio chyli impedita, alvus tarda & sine dolore tumens; acida, putrida, rancida ex restagnatione corruptio, mesenterii obstructio, muci in omnibus humoribus abundantia (283.), & qui hinc profluunt, effectus (285.) nascuntur.

330. Chylus porro in sanguinem delatus, uberum muliebrium fabrica in lac mutabilis, huic ideo similis, triplici quoque constare videtur materie, sero, cremore, caseo, æquabiliter inter se mistis, proportionatis, cohærentibus. In sero aqua, in cremore phlogiston, in caseo salino-terreum dominatur. Singulis suus est ad nutritionem usus. Credibile igitur posse & proportionis vitia in his nasci, quæ requiritas chyli dotes pervertant, & cohæsionis mutue gradum augeri nimis minuive, ut tardius aut citius, quam par est, a se mutuo secedant. Applicentur huc supra exposita (274. ad 280. 282. & seq. 318. ad 321.).

331. An pingue in chylo abundans, laxiusve cum ceteris hujus particulis cohærens, causa nimix obestitatis? Pinguedinem certe corpori ex oleo chyli venire in mollem cellulofam deposito, multa docent. Cremorem quoque simplice potius mixtione, quam vera solutione, cum lacte cohærere, spontanea ejus per moram secessio indicat. Alimenta igitur pingua large ingesta si chylum copiosa obruunt adipem, quam nec vis humorum, bilis maxime, saponacea, nec vegetu circuitus, auctiorve calor & motus animalis, rite subigant, eadem facile secedente farciri corpus necesse est.

Sanguinis affectiones.

332. SANGUINI par alius liquor extra corpus animale, aut natura, aut arte, productus non invenitur. Est ergo solius vitæ animalis effectus eo singularior, quod exsanguia etiam alimenta pro materie habeat.

333. Constat quidem, ut ceteri nostri humores, parte tenui & crassa (274.), similiaque etiam principia examine Chemico prodit (275. 276.) ; quin & communis eorum veluti mater est : at multum tamen discrepat a singulis. Unde operæ pretium fuerit, quæ sibi priva habet, prout absque violento experimentorum apparatu se manifestant, prius proponere ; ut discrasia ejus deinceps clarius intelligantur.

334. Sanguis, ex sani hominis vase sincerus fluens, calens, pelvi exceptus, crassiusculum refert liquorem, homogenei ruboris, opacum, ad tactum pinguem, glutinosum.

335. Halitus tum sponte assurgit foetidulo odore percipiendus, qui campana frigida exceptus, densatus, in laticem abit excolorem, non nisi odore ab aqua pura distinguendum. Hæc pars sanguinis volatiliior, mole pauca, est, quam sui generis spiritum dixeris.

336. Frigescens interea, qui restagnat, sanguis, qua aeri contiguus est, totus in spissamentum cogitur tremulum, æqualiter rubrum, sevo simile igne liquato, quod frigore iterum consistit : ut pateat motu ac calore vivi corporis fluorem ejus æquabilem conservari.

337. Dein ex superficie ac ambitu coaguli unde quaque tenuis exsudat humor, qui paulatim adunatis guttis auctior seorsim circum placentam rubram diffluit, hancque pro rata jam contractiorem.

a contactu pelvis undique semotam, in modum insulæ, natare facit. Hic alter secessus in serum & crassamentum, materias diversissimas.

338. Serum sponte fluens, quantavis aquæ copia facile, æquabiliter, diluendum, diaphanum, subflavesceat, saporis leviter salis, mucosa materie (278.) valde diluta viscidulum, igne 150 graduum thermometri Fahrenheitiani, instar albuminis ovi, cito, absque multa dissipatione, concrevit in massam albidam, scissilem, quæ porro calore modico fota in duas partes secedit; alteram volatilem, fluidam, excolorem, aquæ simillimam, copiosissimam; alteram fixam, solidam, corneam, cum tenacitate fragilem, ex cinereo subflavam, nunquam ex sincero sero rubram aut rubroatram, mole exiguam, aqua insolubilem. Hæc tertia separatio, quæ aquam & gluten sale imbutum, naturamque albuminis, in hoc sero prodit.

339. Crassamentum rubrum, etsi homogeneous videtur, facili tamen opera in diversa abit. Quod si enim super linteo expansum adfusa iterum iterumque aqua non calente abluitur, rubor tandem omnis per aquam se diffundit, cumque hac per poros lintei transit, relicta immeabili massa, ruboris experte, fibrosa, membranacea. Hæc quarta secessio in partem rubram & fibrosam.

340. Fibra sanguinis, iterata ablutione albescens, ex filamentis velut in membranas contexta, aqua non solubilis, sero igne coacto (338.) haud ab similem refert materiem. Hæc crassamenti basis, a portione rubra longe diversa: diversa etiam a sero; quum sponte solidescat sanguine frigente, stagnante, ab sero semet segreget, rubrisque particulis amicior has trahat sibi que adunet. An igitur inest etiam in sanguine vitali? An nascitur demum in effuso? Inest certe materies fibræ, sed coire impedita

perdita, dum motu vitali calet sanguis. Nec abesse constat, quia microscopio non detegitur.

341. Rubra pars, per aquam diffusa (339.), pura etiam aqua in infinitum fere diluta, dilutius quidem rubet, nunquam tamen flavescit: uti nec recentis sanguinis guttula, millecuplo aquæ tepidæ permixta, in flavedinem diducitur, sed rubella manet. An ergo rubor ejus flavedini addensata tribuendus? Vix credibile.

342. Eadem, aquæ intermixta, cum hac per poros lintei trajecta (339.), quamprimum igne acta bullit, secessum molitur, inque floccos pallide rubentes coacta, colo separata, aquam rubore carentem reddit. Quippe serum ex parte, una cum rubra sanguinis portione, vi aquæ, ablutum, calore in albidos floccos coagulatum, dum deserit aquam, secum trahit inviscatam simul rubedinem, alboque & rubro permixtis pulticulam pallidiorem nasci oportet. Non igitur recte dixeris, rubrum aqua vere solutum fuisse. Imo fugit aquam, nec, nisi interventu feri, per eam diffusum manet, hoc vi coaguli secedente & ipsum secedit.

343. Puls rubella (342.), feni calore ficcata, massam dat attrorubram, friabilem, igne majore liquefcentem, ardentem, quæ Chemico apparatu explorata magnam vim olei, ac tantillum terræ ferruginosæ, promit. Naturam igitur resinæ habet.

344. Unde liquet, dari in sanguine, præter spiritum (335.), triplicem materiem contrectabilem, serum, rubrum & fibram. In sero aqua prævalet; in rubro phlogiston; in fibra terra. Priori fluiditas debetur; alteri rubor; posteriori crassities. Adeo autem inter sese discrepant, ut motu vitali quidem æquabiliter permixta conserventur, intime tamen cohærescere ac Chemice soluta esse dici non possit.

345. Nonne igitur magna est sanguinis cum lacte

similitudo? Major certe, quam cum alio quovis nostro humore. Compara cum sero lactis serum sanguinis, cum cremore rubrum, cum caseo fibram! Multa invenies utrinque communia, sive materiem spectes, sive cohæSIONem & secessum (330. 331.). Ut forte non inepte lac sanguinem album, sanguinem lac rubrum appellaveris. Disparitatem, quæ lac inter & sanguinem obtinet, utcunque explicant vires circulationis, pressionis in canalibus, caloris, aeris, conjunctæ, quibus sal acescens in alcalescentem, fermentabile in putrescibile, mutatur, phlogiston magis evolvitur, terra densatur.

346. Rubra hinc materies, quæ in sanguine præcipua habetur, non est nisi oleum ejus nativum, tenuissime divisum, intertritum reliquis particulis, nec tamen vi saponacea ita solutum, ut non cum aqueo liquore divortium faciat, quamprimum demittens calor & motus miscere desierunt.

347. Ita tandem constat, quid de natura & ortu globulorum, quos microscopium in massa sanguinea detegit, sentiendum sit. Rubræ hi portioni proprii non sane sunt, nisi oleum, quod cum aquoso latice permistum subactumque, pro mutuo inter has materias diffidio sese in sphærulas colligit, interfluente inimica aqua separatas &, ne confluere queant, impeditas. Inde in lacte etiam visuntur, & qualicumque oleo cum aqua agitato produci facile possunt: nec torno Mechanico opus est, ut rotundentur. Hinc & attentus videas molles esse, compressiles, figuram, cum in vasculis premuntur, mutare, cum a pressione liberantur, in globularem resilire.

348. Nec obstat, quæ pradicatur, æqualis singulorum globulorum moles eademque diameter. Limitatæ circulationis vires in infinitum usque discerpere nequeunt particulas olei certa vi inter se cohærentes. Dabitur ergo meta, ultra quam progredi

di nefas. Cur autem rei, quæ ipsa parum firmo talo nititur, rationem anxie quæramus?

349. Divisibiles porro esse in minores globulos, hosque separatos dilutius rubere, vix dubium est. At senarium esse numerum globulorum minorum, ex quibus componuntur, in quos secedunt, incertum. Nihil aut minus credibile, quam ista secessione rubrum in serum mutari, hujusve senos globulos inter se compactos globulum rubrum efficere. Repugnant experimenta (338. 341.) & diversissima utriusque materiæ natura (343. ad 347.)

350. Nec licet ex pondere specifico materiæ rubræ maiore, quam feri, aliquid pro hoc asserto (349.) concludere. Precario enim illud assumitur; quum pars crassamenti rubra nunquam sincera obtineri queat (342.).

351. Integrum ergo fuerit Physiologis, pro lubitu, id genus speculationibus indulgere: at Pathologis nihil inde bonæ frugis.

352. Ex data sanguinis analysi intelligere est, quibusnam vitiis obnoxius esse possit, sive partes ejus singulæ seorsim spectentur, sive ut una junctæ universam massam constituunt.

353. Verosimile est dari certam aliquam trium sanguinis partium (344.) proportionem mutuam, quæ sanitati perfectæ maxime conveniat. Nec credendum tamen adeo hanc esse necessariam, ut quicumque ab ea recessus impune ferri nequeant. Quotidiana potius vel in sanissimis quoque videtur innoxie fieri posse mutatio. Quin & temperamentorum, sexuum, ætatum, &c. diversitas non eandem in omni homine ponit aut postulat. Virium itaque demum fuerit, si major est recessus idemque a singulari sui hominis constitutione multum alienus.

354. Enormis feri abundantia aquam in sanguine auget: unde aquosa tenuitas (287.), morbique ex colluvie serosa oriundi.

355. Exsuperans fibra densitatem inducere debet, tenacitatem, immeabilitatem, lentum circuitum, obstructiones &c. Vid. (284. 285.).

356. Rubrae portionis excessus, cum phlogiston in sanguine abundans notet, quavis occasione nociva caloris augmenta, immodicas expansiones, inflammationes &c. creat.

357. Hi excessus tam moderati, ut sanitatis munia non turbent, utcunque explicant diversam sanguinis crasin, quæ in diversis temperamentis occurrit. Prior enim (354.) Phlegmatico, alter (335.) Melancholico, tertius (357.) Cholericus proprius est, Sanguineo nullus.

358. Majoris momenti vitia sunt, quæ ad singularum sanguinis partium qualitates pertinent: quamquam negari nequit, plura fortes nos latere; quum Physiologia humorum multis etiamnum defectibus laboret.

359. In sero quidem excedere aqua potest, ut iusto minus tardiusque igne concreascit (338.): quod vitium simile prioribus (287. 354.) iisdem quoque causis nascitur, eosdemque hinc effectus producit.

360. Est & ubi muci interitis copia in eodem crescit: quo fit, ut reliqui humores inde secreti inviscentur tenacitate ante exposita (283.)

361. Vim concrescendi quoque augeri in hoc lactice frequens est, & eo quidem gradu, ut stagnans ac frigescens, cito, more fibræ (340.), coeat, inque hanc veluti mutatus dici possit. Hæc diathesis inflammatoria, quam paulo post inter morbos fibræ sanguinis exponemus.

362. Salinae materiae sive propriae, sive alienae, superpondio serum præcipue inficitur: pollet enim & amica salibus aqua, & inviscante muco, cumque iis, quæ a foris in massam humorum subvehuntur, proximum alit commercium. Pleraque ideo
acria

acria hic sedem figunt, hocque quasi vehiculo per corporis partes sese diffundunt (307 ad 317.).

363. Purpura sanguinis (341.) iusto pallidior, loturæ carniū similis, ex defectu nascitur materiæ rubræ, compactione hujus minore, phlogisto non sat exaltato, per mucum, acidum, aliave peregrina immixta suppresso. Unde comitari solet vitia (283. 287. 307.), easdemque causas agnoscit, nec dispares effectus producit. Quandoque & corruptioni debetur.

364. Rubor floridior inducitur motu, attritu, attenuatione, permixtione cum sero, nimis. Hinc circulationem auctam, calorem intensiorem, salinæ materiæ (310. 315. 316.) abundantiam, sequitur. Est autem fere dissolutior hic sanguis, frigore tardius aut vix concreescens, phlogisto nimis evoluto facile exardescens, ad elapsū e vasculis, errores loci, phlogoses, proclivis.

365. Nigrescens color oritur, si terra exsuperat, aut infixo acido stiptica est, aut ubi crasin sanguinis corrumpunt aliena intermixta ex vitiatō chylo, retentis excrementis, miasmate, contagio, veneno, tabo putrido, rancido, ulceroso, gangrænosō, cancroso, &c. intromissis. Variū hinc acre comes est, & major alias spissitudo; alias dissolutio: quæ diversitas proinde & multiplex malorum genus post se trahit.

366. Fibra sanguinis (340.) nisu ad concreescendum minore peccat, quo fit, ut tardius aut vix a sero secedat, nullamque aut laxiorem iusto formet insuiam quæ nec rubros globulos rite coactos sibi-que adunatos habeat. Fibrosæ materiæ paucitas, compactio minor, aquosa aut mucosa inundatio (283. 287.), attenuatio nimia per motum, calorem, sales solventes, aliosve stimulos aut fermenta (365.) corrumpentia, consumptio ob defectum necessariæ per ali-

alimenta reparationis, &c. id vitium producant. Sanguis hinc dissolutior noxas infert (287. 288.).

367. Contrarium fibræ vitium, nimia cohærentia, aut ponit simpliciter auctam hujus ad serum proportionem (355.), tota hinc massa sanguinis quandoque in grumum coeunte : aut vim concrescendi intensiorem, qua & celerior fit per quietem ac frigus concretio, eademque longe tenacior; ita ut corium densum, non rubrum, sed albidum, flavescent, quandoque virescent, livescent, varia crassitie, cito innascatur summitati insulæ, hæcque etiam longe compactior, ora ob corii contractionem retorta, sæpe in scutellam excavetur, circumfluente sero copiosiore. Hæc crusta phlogistica, diathesis inflammatoria, corium pleuriticum audit. Quum vero & fibræ ablutæ (340.), & sero igne concreto (338.), simillima sit materies, credibile est nasci, cum fibra in systemate circulationis nimium densatur, ferique portio major totusve latex, continuata densatione, in fibram convertitur sponte, statim concrecentem (361.): ut adeo ad eam constituendam nec pinguedine, nec mucositate arteriarum, succis multum divesis, opus esse videatur, nec sola etiam aquæ dissipatio semper sufficere. Docet certe observatio, iisdem potentiis, quæ sanam sanguini fibram ingenerant, quoquo modo intensioribus id vitium induci. Auctior hinc circulatio, motus febriles, æstus, vasorum angustia, compressio, exercitia corporis nimia, terreorum, adstringentium, calefacientium, spirituosorum, abusus quotidianæ hujus densitatis causæ fiunt. Mala autem, quæ inde oriuntur, plurima ex dictis (285. 355.) patent; si addideris, refractarium hoc gluten, aquosis insolubile, comite plerumque febre circumactum, calore etiam magis compingi, aut non nisi corruptum denique resolvi (366.), hinc Naturæ viribus plane indomabile reddi.

368. His vero (353. ad 368.) rite intellectis, haud difficile est rationem invenire reliquarum affectionum, quibus massæ circulantis qualitates pervertuntur, quousve revera obtinent ac fructuose indagari possunt; densitatis puta, gravitatis, elasticitatis, divisibilitatis, &c. ultra modum auctæ aut imminutæ. Et multæ forsan aliæ hic dantur aberrationes, quas tamen cum conjectura modo assequamur, non est, cur nos morentur.

Succorum Secretorum Vitia .

369. Ex uno sanguine per universum corpus distributo multos in diversis partibus succos artificio admitabili secedere, singulosque, ut natura & inter sese & a sanguine differunt, ita diversis quoque œconomiae humanæ usibus destinatos esse, Physiologia demonstrat; etiamsi modum, quo sua cuique crasis peculiaris constituarur, haud plene assequitur.

370. Igitur & communia quidem ex communi fonte, unde dimanant, vitia trahent, quæ tamen pro discrepante cujusvis indole aliquid singulare habeant, aliaque & alia mala inferant: & privata quoque jam secretis evenire poterunt, quæ non admodum in aliis occurrant. Merentur adeo speciatim expendi.

371. Humores aqueo-salini, quo lympham igne non concrecentem, atque hinc secreta menstrua primæ digestionis, tum excrementa aquosa, &c. refero, præter tenuitatem (287.), spissitudinem mucosam (283.), & varias acritates (307. ad 317.), hoc singulare præ ceteris habent, ut nimis facile terreas moleculas, interventu salis per aquam solutas, secedere sinant, hisque data opportunitate adunatis calculosa concrementa, multimodis nociva, depo-
nant (320.).

372. His similis quidem, sed plure oleo in verum
sapo-

saponem redacta Bilis, eidem vitio (371.) obnoxia est. Sed & inertiam patitur amurcosam, mucosam, aqueam, magno actionum naturalium detrimento. Præsertim vero alienis salibus imbuta, aut stagnatione, æstu, motu vehemente aut inordinato, corrupta, diversas contrahit acrimoniæ species gradusque, & his consentaneas colorum mutationes, flavedine nativa in vitellinum, porraceum, æruginosum, isatoden, atrum denique colorem abeunte. Unde totidem vitiatæ Bilis species, una cum suis effectibus a Veteribus sedulo notatæ, enascuntur.

373. Succus mucosus (278.), ingente copia, nec minore commodo, per partes corporis diffusus, præter communia consistentiæ vitia (282. 286.), & naturali suo lentore, & stagnatione, acrimoniis maxime patet, quæ ejus glutine inviscatæ difficillime extergentur. Unde, quas Veteres memorant, pituita salsa acida, vitrea præ aluminosa acerbitate dira tormina cum sensu frigoris in transitu per intestina inferens, quin & gypsea plure terra onusta (320.), intelliguntur. Nec infrequens est, virus contagiosum in muco nidulari, taboque sic multiplicato solidis infestum, late serpere.

374. De succis pinguibus idem dicendum; ut qui natura quoque lenti, inque laxa cellulosæ tela restagnantes, nec aquoso humore solubiles, quæ semel suscepere, heterogenea, acria, virulenta, tenaciter sibi illigant, menstruorum & circulationis viribus subducunt, foveant, & suppeditato velut pabulo augment ægerrime extricanda.

375. Propria pinguedini corruptio, rancor, hic maxime notabilis: quum semel susceptus vix emendari queat, ac virtute quasi fermentali sese propagans, pessima acrimonia, quæcunque tangit, rodens urensque, vel ipsis etiam ossibus cariem inferat. Ingesta (328.), humorum putredo (312.), intensior
cir-

circulatio & calor, stagnatio, contagia & venena septica, hoc malum inducunt.

376. Nascuntur in pingui quoque consistentiæ vitia. Etenim secundum naturam non mero oleo, sed aliqua etiam parte mucī (373.) constat. Hujus igitur si proportio suis ex causis (283.) ultra modum augetur, liquidior justo adeps cellulosa tumore inerte, non elastico, distendit, eademque aquæ magis amica hanc ex humoribus præterfluentibus attrahit, retinet, sic leucophlegmatiam, hydropem *ανασαρχα*, œdema, &c. producit. Abit & contra in sebum æquo durius, cum exsuperante terra, hacve acore austero stiptica (284. 310. 326.), infarcitur. Unde panniculi adiposi indurationes, steatomata, tubercula, mole, forma, duritie, degeneratione, multum diversa.

377. Ex his utcunque intelligi possunt morbosæ affectiones succorum, qui ex mucī ac pinguedinis confluxione nati similitudinem gummi-resinæ vegetabilis præ se ferunt. Reducuntur quippe ad spissum, tenue, acre denique varium.

378. Inter succos nutritioni destinatos Lac, sua quoque peculiaria vitia habet, quæ cum Chylo potissimum debeantur, ex dictis (323. ad 331.) sponte patent.

379. Gelatina firmas partes nutriens, ex crassamento feri (338.) & fibra sanguinis (340.) nascens, aut abundante aqua nimis diluitur (287.), aut obruitur inertis mucī copia (283. 329.), aut varia inficitur acrimonia. Unde replendo magis infirmat, quam roborat, aut rodendo etiam destruit. Salino-terreum hic abundans, secessione nimis facili (320.), incrustationes partium atque indurationes calculosas, osseas, producit.

380. Liquor genitalis, sine moleculis animatis, at virtute perquam singularis, an, præter communes

94 SUCCORUM SECRETORUM VITIA .

nes affectiones, privam sibi contrahit acrimoniam, qua salacitatem inducat ? An intertiam, sterilitatis matrem ? An suo modo degenerans monstra parit ? In re obscura nihil pronunciandum, donec plenior lux ex Physiologia affulserit .

381. Eadem circumscriptio præterire etiam jubet, quæcunque de vitiis fluidi vitalis (187.) proferri solent ; quum conjecturis tantum nixa, nec solidam Pathologo scientiam pariant, nec certum in praxi usum præstent .

382. Et hæc quidem ex plurimis paucae sunt singularium humorum affectiones morbosæ, quas urcunque cognoscere datur. Credibile est innumeras superesse nunquam plene detegendas ; maxime si quæ in singulo quovis homine, pro *ἰδιοσυγκρασίας* diversitate, quilibet humor propria sibi, in simili humore alias hominis non adeo reperiunda, etiam in statu sano, habere possit, spectaveris, certus, non omnem corporum humanorum discrepantiam Medicam sola partium firmarum pro suis dotibus dissimilitudine absolvi, sed fluida quoque suam una symbolam conferre. Quum tamen haud aliter nobis innotescant, nisi singularium quorundam effectuum apparitione, quorum veras causas in tanta possibilium multitudine assignare non licet ; tacere satius fuerit, quam, quæ scientia comprehendere nequeunt, conjecturis prosequi .

Morbi humorum relativi .

383. PRÆCIPUUM œconomiae humanæ fundamentum in mutua solidi fluidique actione, suis limitata legibus, positum esse Physiologia demonstrat. Datur ergo in sanitate harmonica quædam inter duo agentia proportio, qua, ne alterum alteri enormiter prævaleat, caveatur. Docet etiam ipsa humorum multiplex diversitas & non promiscua singulorum

di-

distributio, non quemvis cu vis aut parti, aut usui, appropriatum esse. Itaque, tametsi crasis vitio careant, peccare tamen & copia, & loco, & motu ita possunt, ut perturbatis inde solidorum muniis functionum integritas lædatur (266.). Quum vero morborum, qui ex fonte oriuntur, idea necessariam ad solida relationem includat (268.), haud immerito relativi dicuntur.

Quantitas humorum vitiata.

384. PROPORTIO laudabilis fluidorum ad partes firmas non tam exacte ad pondus determinata est, ut quivis excessus aut defectus morbum inferat. Latitudo sanitatis, quæ ætates, sexus, temperamenta, comprehendit, his consentaneas quoque utriusque materiæ proportionem, etsi multum discrepantes, includit. Nec aliter suam poterat adversus perpetuas ambientium vicissitudines (6.) tueri constantiam sanitas. Maximum igitur & minimum, quod hic impune fertur, difficile discernas. Hoc minus, illo majus, illatis noxis se prodat.

385. Quodsi universa humorum massa, qualitatis vitio cæterum carens, comparate ad firmas partes, ultra modum exsuperat, ut turgens oneri sit turbetque functiones, hæc πολυχυμία dici potest: uti contra nimia imminutio ἐλιγοχυμία. Utriusque ideam dat status infantiae ac senii naturalis. Unde etiam effectus intelliguntur. Originem autem declarat alienata ingestorum & egestorum ratio.

386. Intemperies humida, potius ad cacochymias referenda (287. 354. 359.), ponit aquosi laticis copiam fluida ac solida inundantem, hinc immodicam aquæ in sero, huiusque ad crassamentum sanguinis, proportionem. Causæ adeo effectusque ejus ex locis citatis facile intelliguntur. Quin & oppositi vitii, intemperiei siccae, idea hinc clarescit.

387. Notari præcipue hoc loco meretur Plethora, plenitudo, multitudo, quæ dicitur boni sanguinis ea abundantia, quam systema circulationis absque periculo sanitatis ferre nequeat. Dari id genus superpondii ut omni tempore docuit observatio, ita ex rite intellecto humorum circuitu manifeste sequitur. Nec certe audiendi, qui rem tanti momenti ficulneis argumentis explodere vani aggrediuntur. Quum vero vitium proportionis sit, hæcque diversimode spectari queat, diversas quoque in species id partiri licet.

388. Habetur hinc primo Plethora ad molem, quæ & vera dicitur & absoluta, ponitque molem sanguinis reapse ita exuberantem, ut partibus continentibus præ nimia distensione incommodet. Hæc proprie *πολυαιμία*, veterum Plethora ad vasa. Cum in temperamenra incidit mollioris habitus, hic sanguine undequaque perfusus intense rubet ac turget: in strictioribus contra corporibus vasa majora magis distenduntur, venæque præ arteriis laxiores ultra modum tumescunt. Unde recentiorum Plethora ad habitum & ad vasa vel venas intelligitur. Eam inducit vigor sanitatis sub vitæ genere lautiore, otioso, securo, quo robusta viscera plus generant chyli sanguinisque laudabilis, quam nutritio ac excretionem necessaria sibi postulant.

389. Huic affinis altera Plethora ad spatium dicenda, quia ex imminuta systematis circulatorii capacitate oritur, quantitate sanguinis haud pariter imminuta. Nimirum nec mole, nec volumine, auctus sanguis modum tamen excedit, si, quo contineri debet, spatium contrahitur. Respectivam ideo vocant, ut cujus origo tota debeatur firmis partibus, aut nimium constrictis (195. 209. 5.) in terrore, accessu febrili, frigore magno, subito, &c. aut his ipsis rigiditate (164.), exsiccatione, coalitu (209. 6.),

non

non cedentibus, imperviis; aut denique mutilatis.

390. Est & Plenitudo ad volumen, apparens quoque & spuria dicta, quæ aucto rarefacti sanguinis volumine molem veluti auctam mentitur; quanquam hujus nulla est exsuperantia. Quum enim capacitas canalium haud eodem gradu una dilateretur; expansus humor, quo ante modice repleti fuerant, majus spatium affectando haud aliter, quam vera Plethora (388.), turgescit. Ingens calor ab aere, foco, balneo, cibis, potibus, medicamentis, venenis, febribus ardentibus, inflammatoriis, exercitatione, animi pathemate, frictione; &c. in corpore concitatus, magna & subita pressionis atmosphæræ imminutio, motus intestini humorum ob aliena intermissa singulares, &c. huic vitio ansam dare solent. Certius autem nascitur, sicubi & irritabilitas (190.) accesserit, aut seminium dederit sanguinis discrasia ad rarescendum pronior (356. 364.), aut liquatæ pinguedinis, quam calor valde expandit, copia in massam circulantem recepta.

391. Constare hinc potest, quid de Plethora ad vires, veteribus memorata, sentiendum? Male hanc neotericorum nonnulli, ut fictam, explodunt; cum reapse, & multiplici quidem specie notabilis, occurat. Dicatur ergo ea sanguinis abundantia, cui ferendæ regundæque vires Naturæ non sufficiant, hinc onere gravatæ opprimantur. Plenitudo quævis (388. 389. 390.) ad summum progressa, nec mature levata, etiam in robustis, sarcina demum fit viribus major, quæ spontaneam lassitudinem, ad motus torporem, sensumque gravitatis inducat. In debilibus (159.) exiguum quoque sanguinis superpondium, valentiori facile tolerandum, superatis canalium viribus incommodat, & congestionem, opple-tione, eruptione, gravat (203. 204.). Naturis irritabilibus (190.) levis humorum excessus pro stimu-

lo est, cujus dum sentiunt molestiam, in motus inordinatos ruunt, ut amoliantur, & semet ipsas, productis in cassum viribus, fatigant. Consuetudo denique mittendi sanguinis, naturalis, artificialis, uti reparandæ jacturæ studium indit, ita reparatæ creat intolerantiam, cui moles, aliter haud gravatura, oneri est. An igitur Plethora ad vires non datur?

392. Manifestum quoque est, posse plures Plenitudinis species (388. 391.) una complicari, hisque insuper adjungi vitiatas humorum qualitates. Unde nonnullorum Euchyma & Cacochema Plethora intelligitur. Commotam vero vocant, quæ turgens noxas infert, gravioresque minatur.

393. Inopia boni sanguinis, quæ merum defectum, non item discrasiam, ponit, vix nisi subita, enormi, evacuatione nascitur, nec durare diu potest, quin vitium qualitatis ex prostrato functionum vigore accedat. Hoc & illi jungitur, quam inedia creat. Tardiores humorum jacturæ, etiam prægrandes, ne *νεκρωτική* inducant, accommodata partium contractione (209. 5.) Natura cavet. Morbo superato exhaustis apposita nutritio cito succurrit; alioqui in cachymiam inclinant.

394. Obesitas hujus etiam loci est, nec tamen cum Plethora, quam sæpe comitatur aut sequitur, confundenda. Notat enim sanæ pinguedinis, partibus interfusæ, excessum, qui functionibus obstat. Sanitas quidem proportionem multum diversam hujus succi absque notabili impedimento fert: at sarcina tamen graviore, subito aucta, haud minus, quam multo sanguine, opprimitur. Iisdem vero causis fere nascitur, quibus Plethora (388.), huicque aut supervenit aut substituitur, cum ex pleniori victu multum quotidie laudabilis chyli in vasa defertur, qui vegeta circulatione nec dissipari, nec in sanguinem

converti, nec nutritioni impendi omnis possit, hinc suum cremorem per interstitia partium in laxam cellulofam deponat. Unde mollior corporis habitus, ætas infantilis & media, sexus sequior, eo inclinatur. Materiem subministrat chylus blandus, multo abundans pingui, eodemque facile secedente (331.). Elucescit hinc, cur partes singulares sæpe præ aliis hac multitudine graventur.

395. Defectus adipis, macies, vix eo gradu nascitur, ut morbosa dici possit, quin aliæ una subsint affectiones, unde ut symptoma pendet, aut quarum consortio demum nociva redditur. Acrimonia certe ut sæpissime ipsa emaciat, ita comitem se facile jungit, sive inopia chyli blandi, oleosi, sive immodica evacuatio, aut quovis modo facta dissipatio, pinguedinem consumat.

396. Reliquorum succorum excedens deficiensve copia vel ad cacochymias (354. ad 368.) pertinet, vel inter causas morborum aut symptomata aptiorem locum invenit.

Fluida loco aberrantia.

397. QUANQUAM humorum non adeo stabilis est in corpore humano, ut partium firmarum, situs, nec certa semper, qua morantur, sedes; habent tamen & suos sibi a Natura constitutos canales, loculos, receptacula, cava, quibus, tanquam cancellis, contineantur, vehantur, nec egredi sine noxa possint. Id quidem in succis singularibus, iisque, qui in certis partibus collecti restagnant, manifestissimum. At vero nec illi quoque excipiuntur, qui magis universales, non interrupto motu circumacti, toto corpore oberrant: neque enim perinde est ad sanitatem, quo genere vasorum aut cavitatum sanguis, serum, lympa, &c. ferantur.

398. Ex hac igitur contentorum ad continentia

relatione classis exsurgit morborum valde notabilium, qui, quod humores non suo, sed alieno loco sint, œconomiam turbant, nec ideo male errores loci appellantur, variasque in species dividi possunt, quarum præcipuas nunc exponemus.

399. Error fluentium mihi dicitur, cum succus corporis inquilinus, e suis in aliena vasa delatus, hæc præter naturæ ordinem permeat, tanquam si propria sibi forent, nullo tamen ceterum obstructionis, effusionis, excretionisve vitio accedente. Evenit hoc multoties in systemate circulationis, ubi motu accelerato, aucto calore, rarefiunt humores, vasa laxantur, ampliantur, ut crassior sanguinis pars, ultra, quam decet, propulsa, in vasculis justo minoribus, non suis, circumeat, errore quidem ut plurimum innoxio, quandoque tamen & periculoso. Stagnans in cellulosa pingue, subito in vasa raptum; Bilis suos limites egressa, inque sanguinem diffusa; Urina, materies perspirabilis, &c. retenta cum in massam circulantem regurgitant, exempla noxarum, quas id vitium infert, præbere possunt. Secretionum certe multifaria hinc perturbatio. An huc etiam retuleris materiæ morbosæ, alicubi stagnantis, receptionem in communes circuitus vias, aut ejusdem permanentem cum humoribus circulantibus mixtionem, quum evacuari vel in parte aliqua deponi debuisset?

400. Errorem impactorum voco, quando liquor in canalem alienum delatus, nec permeare potens, impactus, cavitatem illius natura angustiores ob-
turat, sibi & aliis deinceps appulsis transitum negat, vitio triplici aberrationis, stagnationis & obstructionis (209. 1.) concurrente; quanquam si continentia & contenta in se seorsim spectes, vix admodum a statu sano mutata deprehendas. Nascitur facile ex errore priore (399.), cum humor crassior,
in

in aliena protrusus vascula, quorum diametri in progressu naturaliter decrescunt aut superveniente spasmō (209. 5.) minuuntur, negato tandem per angustias transitu sistitur. Ex quo fonte multiplex porro genus infarctuum, tumorum, metastasium, inflammationum, &c. oriri posse haud difficulter perspicitur.

401. Est & error excretorum memorandus, quo fit, ut humor in aliena vasa propulsus, horum ostiis elapsus, præter naturam e corpore ejiciatur. Ejus autem duæ species sunt. Vel enim materies utilis, hinc retinenda, suis e vasculis aberrans, in canales excretorios devecta, tanquam recrementum, exturbatur, dispendio sæpe irreparabili. Chyli, sanguinis, feri, lymphæ, &c. excretiones per alvum, urinæ vias, cutim &c. in variis alvi profluviiis, diabete, mictu cruento, sudatione nimia, colliquante, id ostendunt. Vel, quam Natura excretioni destinavit, materies ad aliud, non suum, delata emunctorium expurgatur, errore quidem tolerabiliore; ut qui boni humoris jacturam non inferat: at suis tamen & noxis aliunde infesto; quum non cuivis excremento quodlibet emissarium indiscriminatim conveniat. Bilis, urina, perspirabile, fex alvina, sanguis menstruus, &c. ita quandoque aberrant.

402. Huic etiam referatur error effusorum, varietate multiplici peccans, quem latiore sensu *ἡμωσι* dicere liceat. Nimirum suis e vasis effusa materies tum non e corpore elabitur, sed partium interstitiis recepta colligitur ac restagnat. Cujus quidem vitii permultæ sunt species & longe plura etiam mala, quibus œconomiam infestat.

403. Differentiam facit varia vasorum emittentium affectio, quæ effluxui favet, *ἀνασωσις*, *διὰ πῆδης*, *διὰ ἰριος* (203. 2. 3. 4. 207.). Discrepant & cavitates recipientes, ut majores, minores, naturales

aut vi factæ fuerint. Tela cellulosa, quæ partium interstitia undique replet, facile distendenda, frequens & commodum effusis receptaculum præstat. Præcipue tamen notanda est materiæ, quæ effunditur, diversitas; ut ex qua totidem differentes morborum species, aliis atque aliis symptomatibus stipatæ, enascuntur.

Sanguinis e suis vasis effusi errorem videas in sugillatione, aneurysmate spurio, exanthematibus, inflammatoriis tumoribus, hæmorrhagiis internis, &c. Nec diu fertur hæc stagnatio in humore tam mutabili, quin coagulo (336.), secessione (337.), suppuratione, putredine, crasis vitietur.

Quum Lympha sanguinis effusa, in interstitiis solidorum vi distendente factis, in membrana cellulosa habitus totius corporis, aut partium singularium, in cavis magnis parvisve, accumulatur, pustulæ, bullæ, leucophlegmatia, hydrops ἀνασάρκα, ὑποσάρκα, abdominis, thoracis, capitis, scroti, partium internarum, œdema &c. oriuntur.

Pingue, bilis, chylus, cererique succi singulares hunc ubi errorem patiuntur, alia atque alia mala inducunt.

Humor corruptus, pus, ichor, sanies, materies morbosa, cruda, cocta, cum in cavitates aut interstitia partium effunduntur, empyemata, abscessus, sinus, fistulas, ulcera, gangrænas, metastases salutares, noxias, &c. inferunt.

Quin & aer, ut suos in corpore canales habet, quos secundum naturam permeat, ita egressus inde si recipitur in aliena cava, aut in cellulosam, tumores aerii, elastici, oriuntur, plus minus, quandoque per universum habitum expansi. Inde emphysema, tympanias. Fieri etiam potest, ut latens in humoribus elastica materies, aeris similis, quacunque occasione exsoluta, recuperata

ela-

elasticitate seorsim sese congregans, locoque veluti errans, tumores expansione sua flatuosos, prioribus similes, producat.

404. An & errorem nutrimenti statuere licet, si-
cubi moleculæ nutritiæ alienis partibus, quarum dis-
similis est mixtio, apponuntur; ut iusta solidi con-
sistentia ac textura pervertatur, cute in callum cor-
nuve, carne musculosa in tendinem aut cellulosam,
parte molli in cartilaginem, os, dentem, lapidem,
aut osse retro in massam molliorem degenerante?
Haud sane credibile est, singulas succi nutritii par-
ticulas ejusdem prorsus esse mixtionis (138.), &
cujuscunque fuerint, quibuslibet solidis nutriendis in-
discriminatim quadrare (146. 147.). Nec constat
Naturæ humanæ datam esse potestatem, mutata ele-
mentorum proportione, mixtiones quasvis ex qui-
busvis pro lubitu fabricandi. Quodsi igitur materies
nutriens, ceterum sana, errorem loci patitur, vi-
tiata inde assimilatione, substantia partium mirifice
alienari ea de causa posse videtur.

405. Denique & secretorum error haud infrequen-
ter obtinet; at qui cum priorum (399. ad 404.)
modo effectus ac sequela sit, singularem titulum vix
meretur.

Motus vitia in humoribus.

406. CONSTAT humores nostri corporis, & inte-
stino suarum molecularum, & progressivo totius mas-
sæ motu secundum naturam cieri. Neutro carere
sanitas potest, quæ tamen & moderatum utriusque
gradum requirit, nec quosvis excessus defectusve,
aut alienationes, impune ferre potest.

407. Intestinus, qui ad fluiditatem pertinet, hu-
jus quoque auctæ vel imminutæ rationem sequitur;
hinc, quæ, patitur vitia ad nimiam tenuitatem aut
tenacitatem referre, atque ex dictis (271 & seq.)

intelligere licet. Alias ejusdem species, quarum in mutanda humorum crassi major ac singularior sit potentia, cum in sanitate, tum in morbis, excitari, multiplices liquorum ex uno sanguine nascentium discrepantiæ & plures etiam degeneraciones haud obscure innuere videntur. Et credibile quidem est alienorum, quæ corpus subeunt, mixtionem cum humoribus, aut singulares in solidis vibrationes quacunque occasione ortas, producendis id genus motibus multum conferre: at difficile fuerit peculiare cujusvis horum ingenium ac determinatas, unde singuli profluunt, causas harumque agendi modos explanare. Chemicorum fermenta, sano sensu applicata, illustrant quidem, nec tamen solvunt quæstionem. Nec multo plus efficiunt, qui a variatis duntaxat solidorum motibus omnem efficaciam hujus originem repetendam esse censet.

408. Manifestior alter humorum motus (406.), quo per vasa vecti locum mutant, trifariam vitari potest, aucta nimirum, aut imminuta nimis velocitate, tum directione abnormi.

409. Motus major debetur intensiori solidorum in fluida actioni. Hanc vero intendunt, quæcunque vel vires illorum motrices incitant, irritamenta multivaria (171 ad 181.), sive directe in corpus, sive per mentem in corpus agentia; vel quæ resistentias ab humorum mole, spissitate, adhæsione, aut a canalium rigiditate, angustia (209.) &c. objectas minuunt: cujusmodi plurima habentur. Nec minor numerus est effectuum, qui inde consequuntur, qui que ob mirabile œconomiam humanam consensum suas vicissim causas sæpe producant, augent, multiplicent. Generaliorum præcipui sunt solidorum a fluidis nimio impetu actis major irritatio, agitatio; hinc attritus validior; caloris augmentum; rarefactio humorum; subtiliorum dissipatio; crassamenti
in-

inspissatio ; resolutio putris ; blandiorum acritas ; acrium exacerbatio ; canalium expansio ; ruptura ; humorum aberratio omnigena (399. ad 405.), & , quæ porro ex his sequi possunt , innumera acuti præsertim generis mala . Utitur tamen & Natura quam frequentissime hoc ipso excessu , ut remedio efficace , quo cruda subigat , noxia corrigat , expellat , acria mitiget , coacta solvat , obstructa referet , aliaque plurima in corporis sui salutem molitur (99.).

410. Ex oppositis causis nascens humorum tarditas hinc intelligitur , quæ cum decrescente per varios gradus solidorum ac fluidorum mutua actione ad quietem tendat , ipsa vi vitali torpente (196. 198. 5.) functionibus omnibus languorem inducit , multas suspendit aut plane delet . Unde morborum chronicorum origo multiplex , intractabile ingenium & difficillima ob prostratas Naturæ vires sanatio .

411. In statu sano quælibet corporis pars suum accipit humorum demensum , sive massæ spectes copiam , sive motus , quo fluit , quantitatem . Nec moles adeo partium hanc portionem determinat , sed naturæ functionisque , cui destinantur , diversitas . Itaque tametsi levior quilibet excessus defectusve haud ilico lædit ; gravior tamen diuque durans noxas parit . Nimius certe affluxus impulsu enormi aut vasa irritat , in motus fortiores ciet (170. 195.) ; unde attritus , calor , transfluxus intensior , attractio novi humoris uberior , revulsio ab aliis partibus , harum depletio & similia : aut vim parientibus insuperabilem infert : unde dilatatio , ἀναστόμωσις , διαπύδνσις , διαίρεσις (203.) & quæ ex his sequuntur , infinita (207.). His contraria mala deficiens influxio producit . Nec difficile est ex dictis (409.) utriusque immoderationis causas eruere ; ut quæ in perversa virium motricium & resistentiarum ratione potissimum quæri debeant .

412. Quos porro Natura habet, motus humorum magis determinati, ad circuitum, secretionem, excretionem, effusionem in cava corporis, resorptionem ex his, &c. pertinentes, ita pendent a prioribus (406.), ut inde, tanquam effectus ex suis causis, profluant, adeoque & aberrationes, quas patiuntur, tanquam symptomata (90.), quæ horum vitiis superveniant, spectari, neque hoc loco seorsim exponi debeant.

Morbi Compositi.

413. ATQUE hæc summa est affectionum simpliciorum (125 ad 412.): quæ cum perraro solitariae Medico tractandæ offerantur (123.), pro multivaria sua combinatione, qua demum in veros morbos abeunt, cum maxime considerari merentur.

414. Morbus compositus dicitur is, ad quem constituendum diversæ affectiones simplices ita concurrunt, ut unum faciant. Hic ergo tot partes habet, quot affectionum simplicium confluxu nascitur; in has resolvitur; his demum intellectis & ipse intelligitur: nec harum ulla tolli mutarive potest, quin morbi, quem componunt, natura quoque alienetur.

415. Unde generatim quidem triplex hic locum habet compositio, prout aut solidorum, aut fluidorum, diversa vitia inter sese, aut hæc cum illis, una confluunt. At utriusque generis tam multæ porro dantur species; ut possibilium combinationum numerum inire, exque singulis nascentes morbos ordinate exponere vix liceat.

416. Naturæ præterea morborum nondum satis liquido demonstratæ sunt (44.). Superest hic plurima disceptandi ac dissentiendi materies; unde difficulter sese expedire valeat, qui doctrina synthetica uti velit.

417. Rectius idcirco ex parte status morborum manifestiore, quæ in sensus incurrit (45. 86. 88.), ordo desumitur pertractandæ huic materiæ appositus. Sic characteres certi, quibus & conveniunt, inter sese & discrepant diversi morbi, horumque classes, genera ac species, legitima methodo constitui possunt; ut dignotio in praxi facilius reddatur, & confusio ac ligandi occasio evitetur. Morbi itaque compositi spectantur potius, ut totidem diversæ symptomatum concursiones, ac pro more Systematicorum, ad Pathologiæ specialis eam sectionem, quæ de Symptomatibus singulatim agit, commode relegantur.

418. Accidentariæ quoque morborum differentia (121.), quanquam proxime subjungi essentialibus solent, hoc loco tamen cum plene intelligi nequeant, infra demum aptius enarrabuntur. De principiis itaque ac fontibus, unde morbi promanant (74. ac 79.), speciatim nunc dicendum est.

De Potentis nocentibus (76.).

419. Quum morbi in C. H. possibiles tantopere inter sese natura discrepent, vires quoque potentiarum, quibus oriuntur (63.), diversissimas esse oportet. Merentur adeo seorsim singulæ exponi, ut quam efficere quælibet mutationem possit, compendio invenire liceat, cum opus est (71. 79.).

420. Triplex quidem fons est, unde potentia nocivæ nobis proveniunt; uti totuplice virium genere legitime conspirante sani servamur (7.). Mens, corpus, res externæ, suas hic singula partes habent (4. 5. 6.). Nec multum refert, utrum hac ipsa utaris in pertractando divisione, an cum aliis numerum præferas quaternarium aut senarium, vel cum PITCARNIO potius dichotomiam malis, atque omnia reducas ad aliorum actionem in hominem, hominis-

minisque actionem in semet ipsum. Quæcunque huc pertinent, vocari Medicis solent res nonnaturales, quasi tu dicas res medias, quæ ex se nec secundum, nec contra naturam sint (2.), nec salubres, nec noxiæ, at usu vel abusu tales fieri queant. Hæc vocis technicæ ambiguitas facile expedienda neminem morari debet (3.).

421. Agunt autem ista omnia (420.) utroque & generalium & singularium virium genere. Juvabit itaque Mechanicis, Physicis, Chemicis, Medicis uti demonstratis ad eruendos intelligendosque, quos producunt, effectus.

De nocivis Atmosphære potestatibus.

422. FLUIDUM aerium, quo viventes circumfunditur, quod respiramus, deglutimus, amplissimæ corporis nostri superficiiei externæ, internæ, perpetuo contiguum est. Debet ergo pro virium qualitatumque suarum diversitate multimodis nos adficere; maxime quum tot tantisque continue vicissitudinibus obnoxium esse Physici ostendant.

423. Aer calidus, qua ambit aut penetrat, corpora ad suum gradum calefacit; rarefacit; particulas, quibus constant, in mutua cohæsione relaxat; in motus intestinos ciet; qua volatiles sunt, dissipat; vires motrices insitas ad agendum concitat; fermentationem, putredinem, ciet ac promovet.

424. Ex his (423.) intelligitur, quænam evenire homini debeant, qui æstui aeris nimio diu exponitur.

1. Pro intensiore medii ambientis calore, quo, non suo, corpus calefcit, caloris nativi imminutio, extinctio, extranei substitutio.

2. Ex rarefactione augmentum voluminis, & majus quidem in fluidis, quam in solidis; unde plenitudo vasorum & turgor (390.), & multiplex humorum aberratio (399. & seq.)

3. Ob

3. Ob relaxatam cohæſionem debilitas ſolidorum (157.), ſpongioſus carniſ contextus, articulorum infirmitas, laxum, iners, flexile (ibid.).

4. Ob eandem rationem humorum ſpiſſiorum tenuatio, inertium agitatio, motusque per vaſa minus reſiſtentia (2. 3.) liberior.

5. Vis vitalis (170. 194.) ſenſilior quidem & agilior, at robore, tenacitate, hinc duratione minor, facilius in ſuis moribus turbanda, brevi fervore torpens, deficiens.

6. Humorſ pars tenuior, volatilis, ſpirituoſa, aquoſa, de poris ſuperficieſ corporis externæ, internæ, aeri expoſitæ, diſſipatur. Unde defectus ſubtiliorum, craſſamenti inſpiſſatio (274. 275. 282.), immeabilitas, diatheſis atrabilaria, inflammatoria, ſolidi exſiccatio, vaſculorum obſtructio, &c.

7. Salinæ, oleoſæ, materiæ agitatio major, attenuatio, evolutio, ad putredinem & rancorem diſpoſitio, alcaleſcens, amarum, aduſtum, fœtidum, flavum, fuscum, nigricans, inducit, atque hinc oriundas febres bilioſas, putridas, ardentes, malignas, morboſque acutos, calidos, multivaria functionum generis nervoſi læſione ſtipatos.

8. Ea, quæ primis viſ ſ continentur, ſicubi ad fermentandum aut putreſcendum prona fuerint, æſtuoſo aere tanto citius in hos motus concitantur, ac ructus, inflationes, dolores, ſpasmus ventriculi & inteſtinorum, anxietates, vomitum, choleras, diarrhœas, dyſenterias, &c. producunt.

9. Pars corporis ſingularis, præ ceteris nimium excaleſacta, æquabilem circuitum turbat, humores ad ſe trahit, rarefactos in aliena vaſcula admittit, irritata vi vitali inordinatas ſuarum fibrarum agitationes concipit: inde infarctus, dolores, rubores, eryſipelas, inflammatio, phrenitis, ophthalmia, angina, peripneumonia, &c.

425. Manifestum itaque est, calorem atmosphæræ prodesse quidem corporibus senilibus, torpidis, frigidis, mucosis, colluvie serosa obrutis, inopia humorum laborantibus; at contra vehementer nocere plethoricis, obesis, biliosis, calidis, siccis, in hæmorrhagias pronis, irritabilibus, cibo animali potuique spirituofo deditis, multisque cacochymicis; præcipue autem generi nervoso, pulmonibus, primis viis ac systemati bilioso infestum esse, harumque partium functiones multimodis turbare.

426. Atmosphæræ frigus corpora densat, in minus volumen redigit, fluida quidem eodem gradu magis, quam solida, ad congelationem usque; solida rigefacit, magis elastica reddit; motus intestinos fluidorum minuit; suspendit; majore gradu aquam & liquores aquosos in glaciem vertit, quæ dum nascitur, rarescens, levior, majus affectat spatium, magnaque vi, quæ expansioni resistunt, obstacula amolitur: liquores non simplices si congelascunt, pars a parte secedit, crasis totius mutatur, nec regelando semper restitui potest: quæ vasa succosque his contentos habent, molliores præcipue vegetantium ac animantium partes gelu constrictæ, si subito calore regelantur, irreparabilem contextus ac mixtionis dissolutionem passæ corrumpuntur.

427. Hæc (426.) generatim a Physicis demonstrata si ad hominem applicentur, consequitur frigore intensiore

1. Solida corporis contrahi, rigefieri, elatere augeri, fragiliora reddi (165. 3.), canalium cava arctari, hinc contentis spatium minui, resistentias crescere. Tanto autem major constrictio erit, quia sensus frigoris etiam stimulo agit in vim vitalem (171.).

2. Humores cogi, inertes, immeabiles, ad stagnandum pronos reddi.

3. Mutari ergo rationem continentium ad conten-

ta (424. 2. 426.), & ceteris paribus corpora succis exhausta deterius, quam pleniora, habere.

4. Robustis porro ac motu animali valido utentibus mutuam inter solida ac fluida actionem, attritum, increfcere, calorem internum augeri, circuitum, coctionem, attenuationem, diffipationem, & reparandæ per alimenta ingesta jacturæ necessitatem intendi, hinc appetentiam acui, huicque nisi mature satisfiat, accedere debilitatem, animi deliquium, & vel mortem ex fame subitanæam.

5. Debilibus contra & quiescentibus, ob constrieta vasa ac spissos humores, circulationis vigorem imminui, nativum calorem, vim vitalem, decrescere, omnium functionum torporem induci, suppressis evacuationibus non defæcari humores; inde acre, mucum, aquam, augeri, scorbutum, morbos articulares, leucophlegmatiam, hydropes, nasci: obrui præterea nimia humorum copia partes interiores, cum ad superficiem corporis aeri expositam resistentiæ ob frigus ultra modum crescunt (411.); hinc cordis, pulmonum ac encephali functiones præcipue impediri: penetrante autem introrsum gelu insuperabili omnem suspendi motum, & vel sanguine in pulmonibus coacto, intercepta respiratione, subitam inferri mortem, aut encephalo congelascente invincibilem nasci somnum, quo vita demum exstinguatur.

6. Extremis corporis partibus, quæ minus a frigore defensæ sunt, contrahi vascula, spissari humores, occludi poros, supprimi perspirationem; hinc livores, rubores, tumores, pruritus, perniones, fissuras, ulcera nasci; aut frigore glaciali penetratis, sensu, motuque suffocato, gangrænam, sphacelum, & ab imprudenti excalesfactione putredinem (426.), loco sanationis, induci.

7. Cavum narium, fauces, tracheam, qua spiritus meat, similia pati, hinc gravedinem, coryzam

zam, anginam, raucedinem, tussim &c. creari.

8. Pulmones maxime, ut amplissima superficie contactum spirati aeris libere admittunt, stringi, minus perspirare, pituitam accumulare, obstrui, coacto sanguine inflammari, exsiccari, suffocari. Unde anhelitus, tussis, catarrhus, mucus, pus, gangræna, sphacelus, mors subita.

9. Male præsertim affici & corpora & partes, in quibus vis vitæ minor inest, aut justo irritabilior, debilior humorum circuitus, caloris nativi languor, sensuum motuumque torpor, aut & nimia agilitas, fibrosi contextus teneritudo, aut excedens rigiditas, humorum inopia, aut inertia aquosa, glutinosa, terrestris, frigida, vappida.

428. Quibus perspectis haud difficile est rationem reddere, cur frigidum inimicum ossibus, dentibus, nervis, encephalo, spinali medullæ? Cur senibus? Climati calidiori adsuetis? Cur ulceribus mordax, cutim obduret, dolorem, qui pus non moveat, producat, convulsiones, tetanos, nigrores, rigores febriles concitet? Quin patet etiam, cur subitæ caloris ac frigoris permutationes insuetis adeo noceant, & quæ mala efficiant?

429. Aer humidus, multa gravidus aqua, elatere ac pondere suo minus efficax, impressos motus receptasque qualitates sensibiles suffocat magis, quam propagat; minus aptus novos vapores de corporibus, quæ ambit, recipere, absorbere, dissipare, hæc potius humectat, humore insinuato replet, laxat, mollit, solvit, diluit; situm, putredinem, promovet calore præsertim adjutus; frigidus simul difficiliter calefcit, ad sensum frigidior est.

430. Liqueat adeo in atmosphæra humidior diu versanti.

1. Superficiem corporis minus premi, canalium parietes hinc parte suæ fulturæ externæ privari, nec
ple-

plena vi in contentos humores agere .

2. Humores inundante aqua nimis dilui , colluviam ideo serosam nasci & , quæ inde sequuntur , mala (287.) .

3. Solida humectata laxari , flaccescere , inertia reddi .

4. Itaque circuitum vitalem in universum , trajetum sanguinis per pulmones , attritum , calorem , coctionem , nutritionem , torpere , ac repleri quidem , non roborari corpus .

5. Supprimi perspirationem , præcipue pulmonalem : unde augmentum colluviei serosæ (2.) , infarctus vasorum pulmonalium , tussis , peripneumonia notha , excretio per sputa , urinas , alvum , copiosior , aquosi laticis in cellulosa & cavitatibus restagnatio , lentor , corruptio acris , prægravati corporis torpor , febris , rheumatismus , cachexia , &c.

6. Sensuum aciem obtundi , languere motum animale , genus nervosum infirmari , vim vitalem minui (298. 3. 4.) : unde omnium functionum inertia .

7. Humori junctum frigus si fuerit , modo memorata etiam majore gradu nasci , difficilius superari , omnem ideo naturæ vigorem cadere .

8. Calor contra magnus si accesserit , summam induci solidis laxitatem , aperiri poros , attrahi humores , attenuari , in aliena vascula admitti , quæ data porta erumpere , aut & retentos celerrime ad putredinem disponi : unde habitus externi distensio , sudatio enormis , interiorum inanitio , virium lapsus , morbi putridi , contagiosi , pestilentes .

9. Ætati igitur teneriori , sexui sequiori , temperiei frigida , humida , corporibus laxis , aqua , muco , plenis , humentis aeris usum valde nocere .

431. Siccitate peccans aer oppositos edere effectus debet : absorbendæ quippe humiditati aptissimus corpora quidem siccatur , siccando roboratur , exsucca ta-

men & reddit, rigefacit, ac tenuiores humorum partes abripiendo morbosam his spissitatem inducit inflammatoriam, atrabilariam (282. 284. 367.). Præ ceteris tamen utrique hominis principio amicior habetur ista aeris qualitas, ac saluberrima, maxime si caloris excessus abfuerit.

432. Aer, qua gravis, efficax est in comprimendis, densandis, quibus circumfunditur, corporibus, eoque magis quo gravior, figitque simul materiem, quæ liquoribus continetur, elasticam, sub minore aeris pressione sese expedientem. Baroscopiis autem constat, crassiorem aera, qui humidior est, fere minus gravitare, magis contra serenior, & multas magnasque perpetuo esse hujus dotis vicissitudines in nostra atmosphæra; ut, quæ in maximum & minimum terminum intercedit, differentia etiam partem decimam exæquet.

433. Inde atmosphæra, qua corpus humanum ambit ac subintrat, pondere suo hoc ipsum in omni puncto æquabiliter, pro more fluidorum, premit, solida fulcit, roborat, continentia ad contenta apprimat, mutuam inter hæc actionem attritumque auget, canalium diametros tuetur, humores, ne evagentur, coercet. Viget adeo sub justa harum potentiarum æquilibrata circuitus vitalis, respiratio, calor natus, sanitas.

434. Aucta quidem per causas naturales aeris pressio, sicubi æqualiter agit, fertur facile, quin sanum robur auget: at majore momento in partem singularem directâ nocere potest comprimendo, arctando vasa, exprimendo humores atque in partes alias, minus pressas, determinando. Id cum pulmmoni intensiore gradu evenit, canalibus ejus compressis, aucta cordis resistentia, trajectus sanguinis impeditur, suffocatur, retentisque humoribus gravantur aliæ partes, non sine multiplici noxa.

435. Imminutæ gravitatis perniciosior vis est: solida enim fulturæ defectu laxat, humores exsoluta materie elastica rarefacit, vasa replet, dilatat, debilitat, hinc tumores, eruptiones, aberrationes humorum producit, circulationem infirmat, vires ad motum animale prosternt, pulmonum præcipue actioni obest: unde respiratio laboriosa, non satians, ab accumulato sanguine peripneumonia, hæmoptoe, &c.

436. Innotescit hinc leviozem, calidiorẽ, humidiorẽ aera multis effectibus inter se convenire (424. 429. 435.), itemque gravem, frigidum, siccum, (427. 431. 434.); adeoque pro diversa harum qualitarum concursione noxas inde oriundas multum intendi, aut mitigari quoque & averri posse. Nec dissimilis est ratio aeris nimis rari aut densi, minusve aut magis justo elastici.

437. Quum vero atmosphæræ pondus in diversa locorum altitudine, aut in eadem, diversis temporibus, maximopere discrepet, huicque ideo proportionata corporum pressio plurimum quoque variare debeat; primum est colligere, cur magnæ subitæque hujus etiam dotis permutationes insuetis tam intollerabiles sint? Cur periculosissimæ debilibus, irritabilibus, & quorum humores multum ac facile rarescunt? Cur adeo incommodæ iis, quos morbi pectoris tenent? Cur asthmaticis imminentis boni vel mali index Barometrum?

438. Haud aliud tamen vitium exitialius est, quam quod diuturna stagnatione in locis undique occlusis, puteis, cryptis, contrahit aer, cum nulla ventilatione renovatur. Torpore enim veluti putrescens, qui vitæ cibus fuerat, velox fit venenum, vitæ non minus, quam flammæ, inimicissimum.

439. Nec dispar corruptio est, quam subit aer, ubi semper idem, nec renovatus, circa hominem

stagnat, multoties respirationi vitali adhibetur, præcipue autem multitudini hominum circumfusus in usu est. Sive enim amittat inspiratus aliquid, quod non, nisi permixtione cum aere recente, recuperare queat; sive receptis abs corpore vivo vaporibus inficiatur; seu demum propria inertia situm contrahat; certissimis hodie observatis constat, in carceribus, castris, nosocomiis, navibus, & in quocunque multorum hominum diversorio haud rite ventilato, ob eam causam virus innasci aeri, quo febres pessimi generis, putridæ, malignæ, exanthematibus stipatæ, cito lethales, contagio quoque late serpentes, oriantur. Hæ vero cum putrorem in humores inductum (312. ad 314.) multis indiciis ostendant, vim septicam aeris sic corrupti quoquo modo contractam clare testari videntur.

440. Qui porro considerat, in atmosphæram perpetuo recipi diffundique omnivaria quorumcunque corporum effluvia subtilioresque moleculas, quæ quovis demum modo volatiles redditæ, multifariam inter sese & cum aere permixtæ, divisæ, conjunctæ, pro suo quævis ingenio alias atque alias agendi vires habeant exferantque in corpora humana, quæ una cum aere alluunt ac subintrant; is facile videt, innumera ex fonte promanare morborum principia ac materias, quæ frustra quis ab ipsomet aere, aut a communibus ejus qualitatibus repetat, perque observationes meteorologicas unice detegere atque explicare conetur.

441. Quocirca sane difficillimum fuerit plenam exhibere aeris historiam pathologicam, quæ examussim omnes & singulas, quas contrahere potest, noxias vires enarrer, & ad peculiare ejusdem constitutiones in quibusvis locis ac temporibus applicari valeat; maxime, quum tanta sit multitudo ac frequentia occasionum, quibus & qualitates ejus & contenta necessario permutari debeant.

442. Corpora cœlestia, meteora, climata, anni tempestates, soli diversitas, montes, mare, lacus, paludes, flumina, vegetantia, animalia, subterranea, hominum numerus, vitæ genus, alimenta, potulenta, ignis pabulum, opificia, artes, commercia, & alia plurima, suam quæque eo symbolam conferunt.

443. Ventorum præcipue insignes sunt in varianda aeris efficacia partes, & multiplex hinc in corpora humana agendi modus. Impetu suo allisi urgent premuntque fortius, quasi pondus aeris increvisset (433. 433.). Plus dein aeris intra datum tempus homini applicant; quo plerumque fit, ut & communes atmosphæræ qualitates, & quæ continet, aliena tanto intensius pro suis quæque viribus agant. Renovant quoque nec torpore corrumpi sinunt (438. 439.) tum aerem, tum aquas. Agitando præterea miscent inter sese varias aeris regiones: inde alias qualitates aliis substituunt, diversas mutua confusione contemperant, contenta quoque permutant, diluunt, diffundunt, æquabilius distribuunt, inter se effectum vario committunt. Vapores præsertim, effluvia, miasmata, de locis in loca transferunt, sic purgant aut inquinant. Nec alia fere potentia datur naturalis, quæ ut ipsamet sæpe admodum variabilis est, ita fluido aërio tam magnas & universales mutationes tanta celeritate inferat.

444. Ex his quidem (443.) in genere perspicere datur boni malique plurimum adflare ventos homini posse. Ut autem cognoscatur, quid quisque ventus speciatim valeat, non satis est generalibus inhærere; quando idem diversis temporibus ac locis salubris & insalubris esse potest. Diversus aeris status (442.) in locis, unde spirant, per quæ feruntur, quo tendunt venti, varia eorundem duratio, successio, & similia, longe alias & vel oppositas

quoque vires ciere solent. Ut adeo non nisi his una consideratis limitatio quæstio demum ex vero utcunque solvi queat.

445. Quum igitur tanta sit in diversis habitati orbis regionibus atmosphæræ discrepantia, & longe plurimi a statu exquisite salubri recessus ubivis fere perpetuo obtineant; ut ex hoc solo fonte innumeros quotidie morbos profluere necessum videatur: mirari omnino quis possit, ubique tamen & homines vivere & sanitate frui, & vel sub jove malo etiam longævitatæ haberi exempla ac valetudinis in senium usque sine morbis protractæ. Nimirum naturæ & consuetudine durantur corpora, ut malignum aera non modo innoxie ferant, sed semel adsueta vel facilius quoque, quam mitiorem insolitum. Ipsa aeris inconstantia & frequens variatio sæpe pro remedio est, quo vis nociva obtundatur. Magnis demum subitisque mutationibus difficillime resistitur.

Noxæ ex Cibo & Potu.

446. MANIFESTUM vitæ sanitatisque nutrimentum in esculentis & potulentis est, quæ idcirco non minus, quam aer, inter res necessarias referuntur. Rei tamen optimæ pessimi sunt & valde multiplices abusus, unde plurimorum morborum materiæ causæque succrescunt. Merentur ergo speciatim considerari.

447. Docet quidem observatio stupendam ab humano genere admitti ferrique in victu varietatem; ut ferme diceret nihil admodum constans certumque esse, quod usum atque abusum discriminet. Ferrea quorundam natura nullo fere excessu læditur. Alios vitæ genus a noxis tutos præstat. Durantur alii ad consuetudinem. Nonnullos frequens in opposita extrema relapsus, atque adeo ipsa errorum permutatio juvat. Ist hæc tamen cum ad paucos modo pertineant, tolle-

tollere, quæ maximæ parti evenire ex abusu solent, nequaquam possunt.

448. Alimentorum copia major, quotidie ingesta, etiam quæ vires coctrices non superat, consuetudine tamen inducit voracitatem, &, nisi vita interveniat laboriosa, incrementum chyli, fecum, pinguis (394.), sanguinis (388.), omnium humorum (385.) multitudine obruit tandemque nocet.

449. Eadem tanta, ut oneri sit ac rite digeri nequeat, fractis canalibus alimentarii viribus, impedito menstruorum digestivorum affluxu & actione, hinc perturbata coctione, cruditates parit, spontaneas ingestorum corruptiones, multiplex hinc chyli vitium (325. ad 330.), & quæ ex horum quovis tum in primis viis, tum in reliquo corpore, nascuntur, mala innumera, præcipue multivarias cacochymias (283. 284. 288. 307. ad 321.), ac vitia nutritionis.

450. Quodsi vero enormi sarcina ita distenditur ventriculus, ut nato spasmu ora sua claudat, distractis fibris, vasis arctatis, suppresso motu, sufflaminato humorum affluxu, prohibeatur contritio, permixtio, solutio, dilutio, expulsio; pressis, irritatis partibus vicinis dyspnoea nascitur, anxietas, humorum circuitus perversus, impetus male directus, excitata cum encephalo consensio, cephalalgia, vertigo, sensuum hebetudo, apoplexia; aut & cardialgia, nausea, vomitus inanis, rarissimisque exemplis ruptura œsophagi aut ventriculi; nisi mature laxato alterutro ore gravans materies vel vomendo excutiat, vel cruda devolvatur in intestina, commotaque alvo tandem exeat.

451. Repletio autem a cibo, quam a potu fere nocentior est; tolerabilior, quæ lente & gradatim fit, quam quæ subito.

452. Copia ingestorum minor, quam vitæ ac sanitatis ratio postulat, ob defectum necessariæ refe-

ctionis, languorem functionibus infert, minuit humorum quantitatem, adipem consumit, emaciat, extenuat corpus, refrigerat, ventriculum ac intestina contrahit; ut ægre dein plus alimenti ferant, quin molestia, dolor, nausea, vomitus, oriatur: sic consuetudine inducitur demum mensæ parcissimæ necessitas, atque intolerantia ejus etiam demens, quo Natura eget.

453. Absoluta autem a cibo & potu abstinencia si diu fertur, liquores menstrui, qui in primæ digestionis officinam confluunt, ingestis novis non mixti, diluti, temperati, pro sua indole admodum acres fiunt: inde anima fœrens, ingens appetentia, vel ad summam quoque crudelitatem impellens, ructus, borborygmi, nausea, vomitus materiæ acris, salinæ, biliosæ, putridæ, animi deliquia, fami demum prostratæ succedens immanis sitis, siccitas, debilitas. Dum vero blandi chyli nihil in interiora devehitur, & interea tamen vitæ actiones perseverant; oportet solidis detritis, nec refectis, dissipata parte humorum tenuiore, quæ non reparatur, vasa inaniri, circulationem fatiscere, & cum mole corporis imminuta vires cadere: inde levitas ad stateram, pulsus debilis, caloris nativi decrementum, squalens macies ac siccitas bibula habitus corporis. Succedit denique defectu mitis nutrimenti atque attritu continuato, salium atque oleorum in humoribus summa acrimonia, volatilis, putrida, rancida, pestifera, ex qua spasmi, convulsiones, febres acutæ, furibundæ, mors.

454. Hæc quidem (452. 453.) sæviora sunt ac citius necant, si potus simul ac cibi inopia genius defraudetur: defectus cibi utcunque portione levatur. Et quo circuitus humorum intensior est, motus animalis fortior, auctior calor, copiosior excretio ac dissipatio, eo graviores ab inedia noxæ.

455. Liquet igitur abstinentiam nimiam magis etiam lædere, quam nimiam repletionem, & delin-
qui gravius in victu nimis tenui, quam in paulo
pleniore. Quin constat etiam, cur senes facillime
inediam ferant; dein ætatis constantis homines; ne-
quaquam adolescentes; omnium minime pueri; &
inter hos quidem illi, qui id ætatis fuerint alacrio-
res? Quare animalia hyeme sopita vitam sine ali-
mento protrahant? Cur & quales ægroti diutius ine-
diam, quam sani, tolerant? Quare macilenti faci-
lius, quam humoribus pleni? Quæ causa subitæ ema-
ciationis in acutis? Cur a fame pestis?

456. Proportionem cibi solidi ac potus mutuam
non adeo exquisitam postulat sanitas, ut non diver-
sissima utentes recte valeant. Suadet etiam ratio,
cuius ætati, sexui, temperamento, vitæ generi,
tempestati, climati, &c. non eandem æque conve-
nire. Videtur tamen enormior alterutrius excessus
posse lædere, si conditionibus hominis incongruus diu
protrahatur. Abundantior certe potio aquosam indu-
cere tenuitatem (287.) humoribus debet, urinas,
perspirationem, sudores ultra modum augere, sic
eluta simul materiæ utilis parte suo fraudare corpus
nutrimine; aut & retenta aqua debilitare, torpefa-
cere, varias hydropis species creare (ibid.). Contra
ubi alimenta, ex se non liquida, justo parciori po-
tu humectantur, nec humidior est temperatura ho-
minis, spissa sarcina gravatus ventriculus ægre di-
gerit, tarde expellit, crassioris intestinis tradit chy-
mum, qui & per hæc difficulter mobilis, horum
muco magis inviscatus fece, multa, spissa, sicca, re-
stagnante, opplet, chylum parcioris, spissioris,
lacteis tradit: unde mesenterii obstructio; sanguis
glutinosus, densus, artabilaris; similes alii humo-
res; salis non diluti acritas major; excrementi se-
cessio & expulsio difficilior; cacochymia multiplex;
visce-

viscerum infarctus, multique alii, quos aquæ defectus pedissequos habet, effectus morboſi. (Conf. 166. 167. 198. 282. 285.).

457. *Materiarum*, quibus vitam, nec ægre, ſuſtentant homines, tam diverſæ ſunt qualitates, ut pene videatur perinde eſſe, qualibuſcunque utaris, modo valeas; ſanis omnia eſſe ſana, & palato impunè indulgeri poſſe, dumne quantitate peccetur. Suaſcet tamen luxus plurimis, alios penuria cogitejuſmodi ingerere, quæ etiam modice aſſumta nocent. Sunt & quorum rarior uſus innocens eſt, quotidianus demum lædit. Sunt quæ inſuetis tantum obſunt. Quin & ingens illa hominum inter ſeſe diſcrepancia, quam ſanitaris latitudo comprehendit, uti non eundem in ſingulis virium coſtrictum gradum ponit; ita aliam atque aliam, quæ cuique conſentanea ſit, victus rationem poſtulat. Doceat lac, quod Natura infanti deſtinavit. Juvat itaque & varia mala, quæ ex hoc fonte promanant, ſpeciatiim exponere.

458. Viſcidum in cibis abundans, ſicubi valido Naturæ robore non ſubigitur, chylum producit nimis glutinoſum &, quæ inde porro ſequuntur, mala ſupra memorata (285. 329.). Pulmonum oppleſtio, glandularum tumores, telæ cellulofæ infarctus, ſyſtematis, quod ad bilem pertinet, inertia, generis nervoſi languor, torpor viſ vitalis (196. 198.), præcipua fere ſunt, cum gluten, ex primis viis in interiora devectum, univerſam humorum maſſam inundat (283.). Glutinoſo autem & acre quandoque jungitur, quod aut manifeſtum continent alimenta, aut corruptione, ob defectum coſtionis inducta, concipiunt; ex vegetabilibus quidem acidum (307.), acerbum (309.), ex animalibus putridum (312. 313.), ex pinguibus rancidum (375.). Sic pituitæ acres (373.) naſci queunt, ſuis ſingulæ effectibus diverſis notabiles.

459. Pinguium abusus, dum blanda sunt, primas vias lubricat, laxat, debilitat, chylum præbet nimio obrutum cremore, qui minus etiam subactus facile secedat (331.). Unde prægravans obesitas (394.). Quin & si virium coëctricium torpidior fuerit actio, qui in esculentis pinguedinibus natura inest mucus (376.), facile in viscidum (458.) degenerat, ac inertem pituitam in universum corpus diffundit. Utraque de causa debilitas solidorum (162.), ac torpor (198.). Oleosa insuper sincera, minoribus vasculis impacta, aquosis humoribus introitum transitumque negant; sic obstructions, ac secretionum & excretionum impedimenta creant.

460. Eadem vel spontanea corruptione, vel præparatione coquinari, vel vitio coctionis, ex nativa blanditie in acrimoniam versa, nocent vehementius (328.); maxime si diuturno abusu rancor primarum viarum in secundas admissus adipem corporis demum quoque infecerit (375.). Inde pessimæ notæ cacochymia acris, atrabilaria, scorbutica, cadaverosa, vix extergenda, quæ ad inflammationes, exanthemata, herpes, ulcera maligna, cancros, gangrænas, sphacelos, cariem, disponit.

461. Eorum, quæ ingerimus ex numero vegetabilium præsertim, multa acidum habent manifestum, plurima latens, quod evolvi potest. Hoc si valida vi coëctrice non vincitur, & vel suas ob causas extricatum magis acuitur (307.), chylum, menstrua primæ digestionis, sanguinem denique ac reliquos humores acre inficit, qui multimodis ubique (308. 325.) nocet.

462. Acidi austeri, quod præcipue in fructibus minus maturis residet, effectus morborum ex (309. 320. 326. 376.) innotescunt.

463. Acidum subtilius, quod in fermentatis plus minus acre & manifestum inest, spiritu perquam

volatili stipatum, citius per massam humorum se diffundens, cum nimio usu vires coctrices eludit, delata in lympham acritate irritante, rodente, solvente, diversimode cum terra concrecente (320. 371. 372. 379.), dolores, spasmos, vasculorum constrictiones, stases humorum, catarrhos, rheumatismos, arthritidem, calculos & similia insuper producit.

464. Alcalescentia acria, cibi, potus, condimenti titulo largius ingesta, quid mali inferant, ex (310. 311.) liquet.

465. Quæ de nociva falsamentorum acrimonia hoc loco memorari possent, ante (315. 316.) occupata videantur.

466. Aromatum vis ignea, ab alimenti ingenio (296.) longe aliena, acri oleo, sali, spiritui rectori inhærens, Naturæ humanæ vix domabilis, urente lædit sanos stimulo, tenaciore, pinguedini amico, difficulter abstergendo: producit adeo in primis viis sitim, cardialgiam, ardorem stomachi, pinguium una ingestorum rancorem, nauseam, ructus, vomitus; bilem exasperat; intestina inflammant: in secundis viis motum humorum intendit, calefacit, subtiliora dissipat, adipem eliquat, sales acuit, acrimonia alcalescente attenuat sanguinem (310. 311.), corpus torrefacit. Inde siccitas, macies, febres calidæ, contracturæ, spasmi, exanthemata, inflammationes, dolores arthritici, & plura alia nascuntur.

467. Quod habent vina, cerevisiæ veteres, præcipue meraciores, liquores ardentes ex his similibusve igne prolecti, simplices aut diversimode compositi, acre spirituofum, fermentatione natum, sui generis est, in bonam malamque partem famosissimum, priva sibi efficacia singulare, & abusu magis etiam nocens, quo penetrat altius, ac diluente vehiculo per emunctoria corporis emisso, meracius

cus semet in humores ac solida defigit . Agit autem fluida densando , spissando ; partes firmas confringendo ; fibras stimulando ; vim vitalem , vim sentientem , impetum animale incitando , in turbas adigendo . Itaque necessum est immodica portione induci sitim , temulentiam , circuitum acceleratum , calorem auctum , rarefactionem humorum , subtilioris dissipationem , humorum coagulum , sanguinis diathesin inflammatoriam (367.) , vasorum constrictionem , dilatationem , rupturam , errores loci (397 & seq.) , obstructions , inflammationes ; sed & systematis nervosi vibrationes enormes , delassantes , pessumdantes , nimiam humorum ad superiora determinationem , encephali hinc commotionem , op-pletionem ; difflato denique stimulo ac sedato impetu insequi subsidentiam humorum , collapsum vasorum , circulationis torporem , frigus , vires exhaustas , omnium functionum languorem , contraria prioribus omnia .

468. Hæc rite consideranti haud obscura potest esse ratio eorum , quæ ebriosis accidere quotidie observantur . Cur natam ab hesternâ crapula ægrimoniam nova pocula solvant ? Cur hic abusus ex diurna consuetudine in necessitatem abeat , ac sero aut nunquam dediscatur , imo paulatim increscens a lenioribus ad fortissima tandem perveniat ? Quare junioribus tanto , quam provectis , perniciosior sit ? Quamobrem primæ digestionis officinam adeo labefactet ; ut , prostrata omni ciborum appetentia , solo tandem potu vivatur ? Quid humores , tanta spirituum copia jugiter nutritos , in vappam mutet ? Unde cachexia , macies , leucophlegmatia , hydrops , in ebriosis ? Unde oculorum rubor , exanthemata faciei ? Cur proni sint in morbos acutos , inflammatorios , hisque periculosissime decumbant ? Cur tremores , paralyses , apoplexiam , & quæ sunt alia
sen-

sensuum motuumque vitia toties experiantur? An podagra & calculus huic quoque acri debeatur?

469. Ejusdem quidem originis, at naturæ diversæ est acre, Gas HELMONTIO dictum, quod virgine fermentatione vinosa nascens exspiransque afficere eos potest, qui magnam valde fermentabilium, aut reipsa fermentantium, copiam subito in se ingurgitant. Acritas hæc, vi elastica prægrandi stipata, stimulo non tantum, sed expansione etiam nocet: unde ructus creat, spasmos ventriculi & intestinorum, inflationes, anxietates summas, vomitum, choleram, diarrhœam, dysenteriam, ileum, &c. Hæc tamen leviora modo sunt, si plurima spectes exempla hominum, quos aeris isthac aura infecti usus subitanæ morti dedit.

470. Dulciaria, saccharata, mellita, hisque similia, usu immodico, per occultam acrimoniam dentibus inimica sunt; pro vi sua fermentante, acidum ingenerant, & quæ ex hoc profluunt, mala (461.); præterea solvunt tenuantque humores (288.); horum minuta densitate & firmas partes relaxant; non uno hinc nomine generi nervoso infesta, infantibus, sexui sequiori, debilibus, hystericis, hypochondriacis, obsunt.

471. Flatulentum, quod olera, legumina, radices, fructus varii esculenti similiaque, diu multumque, sine interpositis aliis, ingesta, fotu, actione menstruorum digestiorum, fermentatione &c. evolvunt, sicubi vi valida coctrice non subigitur, ructus, flatus, borborygmos, colicas creat, primarum viarum fibras distrahendo enervat, irritando in spasmos ciet, ordinatos motus pervertit: unde cruditas alimenti, diaphthora, varia chyli degeneratio, impedita defæcatio, paucum ac debile nutrimentum, virium lapsus, cachexia &c.

472. Principium terreum in ingestis exsuperans,
five

sive acido infectum (462.), seu viscido (458.) pingui (459.) permistum fuerit, ni motu animali vincatur, potuque multo diluatur, oneri est primis viis, dyspepsiam producit (456.), multitudine ac siccitate fecis ventrem infarcit, alvum constipat, hæmorrhoides tumentes, dolentes, fluentes, infert, auctaque per chylum nimis terrestrem portione hujus elementi in sanguine, ceteris humoribus, firmis etiam partibus, cohæsiorem nimiam, quietem, inertiam (142.), rigiditatem (166.) torporem (198. n. 4.), spissitudinem (284.), concreciones varias (320.), obstructions (209. n. 8.), & quæ hinc promanant, mala innumera efficit.

473. Polytropha, succosiora, jurulenta, quum iusto uberius nutrant, corporibus minus exercitatis illata plethora (388.) nocent; augent & adipem non sine molestia (394.), & quando ab animalium partibus præcipue petuntur, ex multitudinis vitio tandem in cacochymiam acrem, putridam (313. 327.), rancidam (328. 375.), viscidam (329. 458.), devehunt.

474. Damnosa præprimis est aquæ in victu exsuperantia, quam calidæ potiores admittunt, abusu hodie nimis pervulgato. Inundata hoc potu viscera primæ digestionis laxantur, infirmantur, menstruorum salia nimis diluta enervantur, anorexia, apepsia nascitur: multa insuper irrigatione mucus (373.), has partes intus oblinens, abstergetur; unde nudarum sensilissima teneritudo, dolores, spasmi, intolerantia ingestorum, vita sine cibis, &c. Chylus vero aquosior, in systema circulationis delatus, tenuitatem aqueam (287.) per humores diffundit, pallorem sanguini (363.), colluviem serosam universo corpori inducit (354. 359.): unde nutritio prava, solidorum debilitas (162.), carnis effeminatio, nervorum impotentia, torpor vis vitalis (196.), sensuum, motuum, circulationis, frigus, hydropum
varia

varia species ex restagnante aquoso lentore; eodem vero ad emunctoria determinato, horum relaxatio, excretio aucta, maxime per renes, diabetes, fluor albus, sitis, defectus nutrimenti, virium lapsus, emaciatio, tenuatio corporis, tabes & similia.

475. Si, quæ ingeruntur ceterum salubria, ultra modum igne fervent, vias, quas pertranseunt, fauces, laryngem, œsophagum, & in quem descendunt, ventriculum, fervore nimio affici necesse est, amburi, crispari, inflammari, excoriari; hinc dolores, spasmos, siccitatem, indurationem, abscessum, ulcus, fungum, scirrhum, cancerum, in istis partibus nasci. Ex quo fonte multiplex deglutitionis, respirationis, loquelæ, concoctionis læsio; præcipue autem tristissimæ illæ ex œsophagi angustia angina, quæ impedito alimenti in ventriculum descensu miseros, fame sitique exhaustos, fato vix eluctabili perimunt. An etiam vini adusti abusus (467.) huic malo favet?

476. Oppositi excessus haud minores, nec multum dispares sunt noxæ. Immodice frigentia cum partes internas, calore nativo jugiter fotas, contingunt, fibras earum irritando, poros stringendo, vasa arctando, humores coagulando, dolores, spasmos, obstructions, inflammationes, variaque circuitus, secretionis, excretionis, impedimenta tum in his ipsis, tum consensione etiam in aliis partibus, efficiunt: unde toties ex hac causa angina, pleuritides, ventriculi, diaphragmatis, jecinoris, &c. inflammationes, dolores colici, hydrops, aliaque mala nascuntur; eoque fere certius, quo corpus paulo ante quovis demum modo magis incaluerit. Liquet adeo, quam male sibi consulant, qui dum aere, foco, motu, ingluvie, vinis, condimentis, æstuant, cibis potibusque glaciatis refrigerationem captare in deliciis habent.

477. Qui præ voracitate cibos solidos, tenaciores, priusquam deglutiant, commandere prætermittunt, ventriculo plus facessunt negotii, quam Natura imposuit. Minus expedita hinc menstruorum in offas non emollitas actio, pinguium subactio nulla, difficilior succi extractio, digestio tardior, tardior de ventriculo expulsio, plures reliquæ, quas mora longior diversimode corrumpit, novum cibum vicissim corrupturas: unde multiplex chyli vitium (323 ad 331.), saburra primarum viarum, nidus vermium, fex multa, tenacius cohærens, ægre mobilis, adeoque diutius restagnans. Hæc tamen debilibus ac desidibus magis, quam robustis & exercitatis, eveniunt.

478. Denique & in temporibus cibandi potandique peccari potest. His quidem indicandis non minus, quam moderandæ quantitati, famem sitimque Natura constituit. At multa sunt in vita civili, quæ ab homine, non soli ventri nato, determinatius aliquid & uniformius, quam stimuli naturales dare possint, postulant. Itaque ea est œconomix humanæ facilitas, ut aliis atque aliis legibus sese adstringi patiatur, hisque semel receptis consuescat, nec ideo tamen leviores quasvis ab his recessiones ægre ferat. Intervallis ita quidem multum diversis bene vescimur. Nihilominus nocent sibi, quorum perpetuo in patinis aut poculis animus est; ut semper pleno ventri nunquam induciæ concedantur. Etenim, si digestio felix est, quantitatis tamen vitium ingruit (448.): plerumque vero non interrupto opere lassantur viscera; ut tarde ac male coquant: unde variis generis cacochyliæ, hujusque pedissequa cacochymia ac cachexia (449.).

479. Atque hæc præcipua sunt istius argumenti capita, unde intelligere licet, quod in usitatore vitus ratione noxium inest. Plurima quidem præterea ab hominibus nonnunquam, cibi potusve causa,

ingeruntur singularia, insolita, cruda, inquinata, corrupta, horrida, venenata, non alibilia, ἀτοπῶν, quæ suis singula, longe diversis, modis obsunt. Eo alios compellit penuria, alios depravatus ex gravitate aut morbo appetitus, luxus aut avaritia alios. Quandoque imprudens delectus, neglecta præparatio, incongrua conservatio, casus aut malorum hominum artes, minusve favens anni constitutio, alimentis ceterum salubribus vitium indunt, quo vim morbiferam, & vel virulentam quoque consequuntur. Hæc tamen cum nimis & multa & specialia sint, alienum institutis meis videtur, hoc loco exponere.

De Intempestivo remediorum usu.

480. MEDICAMENTA quum aëgris sanitatem restituant, morbosas corporis conditiones in sanas mutandi virtute instructa esse debent (29. 42. 43.). Eo igitur ab alimentis differunt, quæ in naturam corporis mutari fas est, ut hoc nutriendo conservare queant.

481. Pertinent adeo remedia ad res sanis non necessarias; ut quos, quales sunt, conservari, non mutari oporteat. Proinde supervacuum est eorum, quibus sani commode caremus, usus, dumne detrimentosus: ingesta enim, quod mutandum sit, non inveniunt: inertia ergo per corpus transeunt; aut Naturæ robore subacta in alimentum convertuntur; aut si pro suis agunt viribus, etiam periculum est, ne, quod sanum est, mutando morbum facessant.

482. Nec obtentui est, quod varii dentur sanitatis gradus, quodque, quorum imperfectior sanitas est, cum veluti pro aëgris haberi possint, ad vale-scendum medicina egeant. Neque enim in arte est, quas Natura constituit, omnes sanitatum differentias coæquare; tutiusque, quod hac in parte præstari

flari potest, consentanea vitæ ratione, quam medicamentis, obtinetur.

483. Idem de prophylaxi dicendum, quæ si continuo per remedia, præprimis, ut fieri solet, valentiora quæritur, haud raro in prophasin morborum convertitur.

484. In universum itaque hic abusus nocet sanis, præsidia adversæ valetudinis in secunda consumendo, adfuetudinem cum menti, tum corpori, inducendo, qua tandem necessaria reddantur, particulis alienis, indomabilibus, succos inficiendo, vi non propria partes laceffendo, fatigando, regulares Naturæ motus interturbando, ejusque pensum ingesta materie non alibili aggravando. His si adjungas singulares insuper agendi virès, quibus diversa remediorum genera pollent, haud difficile est colligere, cur hoc errore impliciti toties suo scopo excidant, morbosque ac mortem properatam pro lætiore sanitate reportent. Alterantia quidem, quæ dicunt, nisi drasticæ fuerint potestatis, utcunque tolerabiliora sunt, minusque ac tardius nociva. Evacuantium vero, ut frequentior abusus, ita effectus pessimi. Obsunt certe eo, quod aut plus justo ejiciant, aut cum inutili etiam utile, quod retineri debebat, aut nimis præcipitanter, aut tempore modove incongruis, aut non suis locis (491.) Nocent & emunctoriis stimulo attritu, dilatatione, anastomosi, diapedesi, diæresi (203. 1. 2. 3. 4.), infirmatione, incontinentia, infarctu, confusione. Naturæ præterea ordinem turbant, intentiones frustrantur, sollicitant imparatam, stimulis extraneis adsuefaciunt, ad suos surdam reddunt, incitant ad id, quod male ejectum est, reparandum, nec alio ferme fine, quam ut præsto sit ad excernendum (391.): unde, ubi reparati excretio tardat, multitudine angitur, expellere molitur urgetque irrequieta. Sic totam demum huic studio

addicta vires succosque corporis, & alimoniam, consumit in conficienda materie mox oneri futura. Hæc si vel valentissima corpora tandem pessumdare debent, quanto citius certiusque valetudinarios, debiliores, qui nimis frequenter ex hoc abusu robur sibi vani promittunt?

485. His addi potest, nocere etiam haud raro remedia, tametsi ceterum congrua, sicubi ad effectus, Naturæ per consuetudinem familiares, qui medicati quid in se habent, tollendos temere adhibentur: sanati enim longe deteriora sæpe mala post se trahunt.

De Potentiis, quæ virus habent.

486. Si quid perexigua mole ingestum corpori humano, aut a foris admotum, vi singulari, nec moli respondente, effectus producit expectatione longe majores, qui in perniciem vitæ ac sanitatis tendunt, id venenum dicitur.

487. Tantus quidem id genus rerum numerus est, & tam differentes agendi modi; ut speciatim singulas hoc loco exponere vix sinat instituti ratio. Merentur tamen in genere considerari.

488. Venenorum nonnulla acritate Mechanica (292.) infestant, æquiparanda potentiis, quæ fracturas ac vulnera (217. 218.) inferunt. Ingesta igitur partes internas, exquisito sensu præditas, irritant, pungunt, scindunt, lacerant. Unde dolores, spasmos, vulnera, hæmorrhagias, inflammationes, ulcera creant certo fere lethalia; quum domari, detergeri, aut ad inertiam redigi in visceribus perpetuo motis vix queant.

489. Inest aliis acre Chemicum (293.), manifestum, occultum, multiplex, quod quidem humoribus solutum, motu ac calore corporis actum, etiam altius penetrare & multimodis intendi potest (301.).

Ho-

Horum adeo effectus intelliguntur ex (306.).

490. Quædam vi septica tam vehementer in humores grassantur, ut late diffusa putredine corpus inde colliquescat diffluatque, solidis non minus, quam fluidis, sua cohæsiōne destitutis. Conf. (161. 2. 288. 310. ad 314.): unde &, quas inferunt, noxas perspicere datur.

491. Aliorum deletoria potestas vasa constringit, humores inspissat, meatus occludit, motum supprimit, circuitum vitalem, secretiones, excretiones retardat, sufflaminat; ita ocysus aut serius mortem infert.

492. Longe plurima tamen, eademque perniciosissima, ipsum vitale principium (169. & seq.) invadunt, hujusque motus aut irritatione violenta perturbando, aut vehementissime incitando, aut & injecto torpore suspendendo (195. 199.), functiones vitæ pessumdant. Quin credibile est reliquos etiam venenorum in solida & fluida effectus (488 ad 491.) magna ex parte iisdem vitalium virium motibus vitiatos deberi; hos certe pedissequos habere, eoque magis esse exitiales. Hac igitur potestate inprimis virulentæ gradus malignitatis videntur metiendi.

493. Ex quo intelligere licet, quamobrem sensuum motuumque, qui voluntati parent, facultates plerumque tristissimas in turbas conjiciantur; ut ipsam mentis arcem ab isto hoste oppugnari dixeris (179. 209. n. 5.)? Et cur Naturæ vires raro hic multum valeant (180.)? Et quam prope a venenis absint medicamentorum efficacissimorum permulta; ut omnino ambigere inter utrumque genus videantur, ad utrumque pertinere? Vires medicatæ & venenatæ, quæ proximis gradibus sese contingunt, exigua molis differentia invicem convertuntur.

494. Hæc vero uti sic satis apposite generalem toxicorum efficaciam declarant; ita nequaquam ta-

men sufficiunt ad privam singulorum exponendam, qua fit, ut alia præ aliis velocius aut lentius, inque alias & alias partes ac functiones, modisque longe diversissimis, inexplicabili plane varietate, suam sævitiam exercent. Parum profecto vel acutissima etiam ingenia hic promoverunt.

495. Nec minus difficilis indaginis istud quoque est, quod venena quælibet non cuivis indiscriminatum homini æque noceant, nec & eidem quovis demum modo admota. Alia quippe vapore aeri permixto, in spiracula corporis admissa, operantur; alia maxime, cum deglutiuntur; alia in vulnere tantum, quæ quidem inertia reddere vis ventriculi valet; alia aliis modis; nonnulla etiam quibuscunque. Hæc uti observando discimus, ita, qua fiant ratione, explicatu arduum est.

496. Miasmatum noxiorum, quæ aera inficiunt (440.), haud absimile est ingenium: quanquam enim non adeo semper vi deleteria agunt; agunt tamen parva mole, ac materia sæpe sensibus vix manifesta, modisque singularibus, & morbos creant refractarios, malignos, quos vis Naturæ difficulter superare valeat (486.). Nec infrequenter corporum virulentorum effluvia sunt. Quocirca omnino ad venena referri merentur.

497. Hæc inquinamenta quam multiplici origine in atmosphæram subvehantur, utcunque quidem ex (440. ad 444.) intelligere est. Nec difficulter perspicitur, ob amplissimum, quod viventibus cum aere intercedit, commercium (422.), plurimas patere vias, quibus admitti queant, solidaque stimulando, torpesciendo, succorum crasin motumque turbando nocere. At cum propriam singulorum naturam, viresque privas, ac agendi modos eruere aggredimur, effectuumque tantopere discrepantium rationem reddere, aqua non minus hæret, quam in historia veneno-

nenorum (494. 495.), nec, præter generalia (488. ad 494.), quidquam certi determinare licet.

498. Hujus etiam loci sunt contagiones, quarum virtute velut genitali id genus morbi suam speciem propagant & communicata multimodis labe per homines grassantur. Agunt certe & virulenta potestate (486. 496.), & suo quæque modo sibi proprio, & in alias atque alias corporis partes (494.), effectusque statos quidem, at longe diversissimos, producant. Unde constat, uti origine, ita naturis, magnopere inter sese discrepare, & suas singulis inditas esse certas vires, quibus, cum per congruas vias in corpora devenerint actioni faventia, suam quælibet morbi formam distinctam constanti lege haut aliter procreant, quam plantarum animaliumve semina, aptis concepta locis, in suam singula determinatam speciem evolvuntur. Quo sit, ut diverso cuivis contagio suus respondeat singularis morbus, horumque totidem differentia genera, quot contagiorum, numerentur nequaquam inter sese confundenda.

499. An igitur omnis contagio animata est, suamque quælibet habet singularem, unde oritur ac multiplicatur, animalculorum speciem? Quod peculiare nonnullis est, haud satis tuto per analogiam universo generi tribuitur. An vis phantasiæ, an metus, contagiorum mater? Violentos animi motus ad virus generandum, acuendum, conferre posse indubium est: at si vel soli etiam meticulosi tantum inficerentur, ipsis tamen sensibus constat, singularem in veris contagiis materiem intervenire, qua sine reliqua vix quidquam possint. Utrum immutabilis est, rerumque principiis hac dote æquiparanda contagiorum natura? Et, si est, an inde sequitur eadem oberare chorda, & qui specificum quærat antidotum veneno contagioso oppositum, & qui de metallis vilioribus in aurum transmutandis satagat? Dubia pro-

positio, conclusio falsa BOERHAAVIUM non tangit, etiamsi ab Archiatro Regio pronunciata.

500. Attendi præcipue meretur, qua contagia pol-
lent, mirabilis illa facultas sanos humores in sui
similitudinem convertendi. Hac nititur stupenda eo-
rumdem multiplicatio. Nec sese tamen exserit, ni-
si vi vitæ in corpore idoneo excitata; ut omnino
dubites, utri potior effectus pars debeatur.

Data certe est Naturæ humanæ potestas assimilan-
di, qua in augendo sustentandoque per alimenta cor-
pore suo utitur. Nec facile tamen dixeris, hanc ef-
se, qua gliscit contagium vitæ tam inimicum; ni-
si corruptionem neges quidquam a coctione differre,
& quod Natura violenter patitur, perinde habeas,
atque illud, quod dedita opera in corporis sui con-
servationem peragit.

Qui vim generandi contagiis inditam ponunt, hy-
pothesi utuntur nondum demonstrata (469.).

Nec magis satisfaciunt, qui unice a solidis vivi
corporis per virus in singulares insolitosque mo-
tus stimulis omnem hanc efficacitatem repetunt;
quasi parum constaret, posse etiam effluvia, odo-
res, fermenta, stupendas subito inducere muta-
tiones liquoribus, in quos continentium nulla est
vasorum actio. Ecquis autem credat priorem cla-
rius intelligi, quam posteriorem agendi modum, in-
que corpore, cujus & partium & virium tanta est
conspiratio, mixtioni nihil, oscillationibus omnia de-
beri in permutanda humorum crasi?

Fermenta quoque, latiore Chemicorum sensu ac-
cepta; quanquam propriam sibi habent assimilandi
virtutem, quæ ab actione contagiorum minus ablu-
dere videatur; minime tamen hanc rem conficiunt;
ut quorum idea haud universe quadrat, nec ratio
minus, atque stimulorum, inexplicabilis est.

Quare credibile potius, non uno eodemque mo-
do

do omnia & singula sese multiplicare & vero for-
 san propiorem fore, qui diversarum sententiarum
 nulli seorsim addictus omnes in unum colligat. Ni-
 hilominus cum ne sic quidem certa hujus materiæ
 explicatio tradi queat, inutile fuerit vaga incertaque
 ratiocinatione multa moliri, quæ opinionem modo,
 nec scientiam, parere valeant.

Errores in motu animali.

501. Motus muscularis, quem homo pro arbi-
 trio exercet, ita cum reliquis corporis vivi motibus
 cohæret, ut excessu defectuve paulo majore peccare
 nequeat, quin ocyus, serius, œconomia conturbe-
 tur. Ex iis igitur, quæ alternantes musculorum a-
 ctiones comitari ac consequi in corpore observan-
 tur, mutationibus sponte innotescunt, quos morio
 aut quies modum excedens inducit, effectus morbofi.

502. Musculus vi sua sese contrahens brevior fit,
 crassior, durior, turgescit, figuram suam situmque
 ratione partium vicinarum mutat, movet sese & to-
 ta sua mole, & quavis fibra sua, movet & partes,
 ad quas pertinet, quasque contingit, & si quem
 habet antagonistam, & quæ huic contiguæ sunt,
 partes. Quum vero deinde contentionem suam re-
 mittit, & ipse in statum pristinum redit, & resti-
 tuuntur, quæcunque dimota fuerant. Itaque abini-
 tio contractionis ad *ἐκμῆν* usque & inde ad ple-
 nam usque relaxationem, omnes illæ partes in con-
 tinuo motu sunt eoque multum variante.

503. Nec constat voluntariam musculi contractio-
 nem ita a motibus vitalibus pendere, ut, quæ ac-
 crescit musculo, velocitas de summa illorum dece-
 dat. Imo vero novus veluti hic motus illis supe-
 radditur. Universa ergo motus atque adeo attritus
 quantitas in corpore tum augetur pro numero ac vi
 agentium reciproce musculorum.

504. Quocirca multiplex sub exercitio musculari infertur vicinis canalibus, oculis, receptaculis, pressio, remissio, distractio, arctatio, agitatio, quæ cum inde in contenta transeunt, his quoque motus superpondium conciliatur, quo fit, ut stagnantia moveantur, fluentia promoveantur, mutua solidorum fluidorumque inter se actio, & quæ hinc consequuntur, intenduntur.

505. Ita quilibet musculus, alterne contrahens se & remittens, suo systematis vasorum tractui novam applicat vim, quæ humores urget pellitque fortius, quo circulationis legibus determinantur. Eorundem motus ergo accelerari debet.

506. Eadem causa sanguis venarum, copia ac impetu majore, protrusus infususque cordi irritamentum fit, quo hujus contractionum numerus ac vis intenditur. Inde consensu expedito & respiratio incitatur, & arteriarum properantur motus per universum corpus.

507. Continuata igitur musculorum actione vires vitales, quibus humores circumducuntur, quaquaversum animantur, novisque (503. 505.) jugiter augentur. Crescit adeo circulationis vigor, attritus, calor, quæque ex his pendent, cum conditiones corporis, tum functiones intenduntur.

508. Magnum præsertim, nec uno nomine, adjumentum nascitur officinis instrumentisque, quibus alimenti coctio, defæcatio, distributio, assimilatio perficitur; ut adeo nutritionis opus feliciter procedat. Atque hæc sunt publica exercitationis modicæ emolumenta.

209. Unde constat, quasnam immodica noxas inferat œconomia humanæ. Quippe, quo ipsa excedit gradu, eodem velocitatem circumeuntium humorum auget (409.): quocirca, quæ inde oriuntur, mala in genere reduci queunt.

1. Ad caloris nativi augmentum enorme, quo agitati attenuatique succi, dissipata parte subtiliore, spissantur, serum ac fibra sanguinis diathesin inflammatoriam (367.) induunt, sales dein ac olea continuato attritu acuuntur, solvuntur, volatilia, acria, putrida, rancida, foetida, ambusta redduntur (424. n. 7.), circuitui vitali ineptissima.

2. Ad partium continentium læsiones valde periculosas. Etenim rarefacti magnoque impetu propulsi humores sua vasa ultra modum dilatant, irritant, deterunt, rumpunt, destruunt: unde errores loci (397 ad 406.), dolor, inflammatio, febris acuta, suppuratio, gangræna, hæmorrhagia, aut vitalibus visceribus sanguine accumulato obrutis suffocatio ac mors subitanea.

3. Ad succorum, qui sub moderata circulatione restagnant, commotionem, ut suis excussi sedibus evagentur.

4. Ad multivarias denique secretionum excretionumque turbas, quarum vi omne genus vitiorum qualitatis, quantitatis, motus, loci, in materias, quæ secerni & excerni debent, invehitur.

510. Mobilior itaque & volatilior fluidorum, quam solidorum, natura facit, ut exercitio immoderatiore jactura inæqualis inferatur, hinc mole illorum decrescente solida prævaleant, exsucca corpora arescant, rigescant. Aqua & spiritu, parte humorum tenuiore, difflatis, crassamentum superest (284.) iners, tenax, immeabile per vascula minora: unde horum ac parenchymatis exsiccatio, contractio, concretio, universæ adeo compaginis rigiditas major (164. 166.). Pingue, qua stagnat in suis loculis, commotum, eliquatum, sanguini redditum, attritu & calore ex blando in acre, rancidum, degenerans (375.), per emunctoria expellitur: hinc celeris emaciatio (395.). Gelatina nutriens

trians (379.), solidorum fibris undique interfusa, deteritur, exprimitur, acrior per motum facta excernitur, parte tenuiore expressa solidescit: inde defectus nutritionis, augmentum rigiditatis. Bilis quoque nimium commota, adusta, in summam acuitur acrimoniam, qua & primas vias infestat, & suos egressa cancellos in reliquum etiam corpus sua malignitate grassatur.

511. Ex dictis (509. 510.) liquet, solum motus animalis excessum solida fluidaque corporis tam vehementer a statu sano alienare posse, ut vel venenatis etiam viribus (486.) agere videatur: & cum in universum fere semper & cuivis noceat, ac raro prosit, nocere tamen maxime, inter sanos, ætati teneræ, sexui sequiori, temperamento bilioso, sicco, calido; tum vero plethoricis, valde obesis, cacochymicis, in hæmorrhagias, aut abortus proclivibus, & quibus viscus aliquod totumve corpus contabescit, & qui spiritus laborant difficultate, & calculosis, iisque, quorum circulationi pertinaces obstant canalium obstructions, tumores, humorum congestiones, &c. His ubi & insuetudo accedit, aut ingens aeris æstus, aut ex cibi potusque defectu inanitas, aut subitus a statu quietis ad vehementem motum transitus, tanto peiores inferri noxas necessum est.

512. Minoris momenti sunt, quæ ipsis musculis nimium exercitatis eveniunt, mala; lassitudo, debilitas, tremor, dolor, spasmus, impotentia ad motum. His tamen quies fere pro remedio est. Siccitas autem, rigiditas, tendineæ naturæ multiplicatio, quas labor excedens carnibus musculorum inducit, haud æque facile tolluntur.

513. Haud lætior est illorum sanitas, qui in opposito errore versantur. Nimia quies & potentias motrices, &, quæ movendæ sunt, partes in torporem

rem conjicit. Vis musculosa desuetudine contractionis, congesto pingui, languore influxus vitalis, minuitur, suffocatur; articuli, rigescentibus per otium ligamentis, axungia coeunte (222.), aptitudinem ad motum amittunt; antagonistæ magis re-nituntur. Ita neglectus animalis motus demum im-potentiam parit.

514. Plus tamen damni & humorum circuitus ob hanc causam patitur; ut qui solis commissus vi-tæ viribus, extraneis destitutus suppetiis (507.), per vascula minora primum, dein per universum systema languescit: unde humorum stagnatio, accu-mulatio, inviscatio, caloris nativi imminutio, se-cretionum ac excretionum impedimenta, & quæ ex his oriuntur, mala quamplurima. Ex hoc fonte igitur polychymia (385.), plethora (387.), obe-sitas (394.), profluunt, quæ sarcinis corpus gra-vant firmarum partium mole ac vi majoribus. Ple-nitudini cito succedit caco-chymia iners, glutinosa (283.), aquosa (287.), frigida, universum cor-pus inundans, qua laxum, molle, flexile (160. 162.), solidis inducitur, vis vitalis torpet (196. 198.), vigor nerveus perit, colluvies serosa, leu-cophlegmatia, hydrops varius, pigritia ad motus, sensuum hebetatio, ἀνασθησία, omnium functionum suffocatio tandem nascitur.

515. Præ ceteris pessime afficiuntur, quæ abdo-mine continentur, organa primæ digestionis; ma-xime si etiam prono corpore sedenti comprimantur, atque alimenti copia & qualitas haud respondeat vitæ desidi. Namque respiratione vegeta, motu ex-terno, succussione, non adjuta in opere suo tar-dant, alimentum imperfecte coquunt, lente propel-lunt, mora longiore corrumpi sinunt, utile haud satis emulgent, nec depurant, fæces accumulanti: unde omne genus vitiorum chyli (223. ad 232.),
ructus,

ructus, flatus, spasmus, anxietas, alvus tarda & tumens, anorexia, universæ officinæ infirmitas, menstruorum inertia, degeneratio varia, mensentarii vasculorum obstructio, aliaque innumera mala nascuntur. Ingens præterea succorum multitudo, qua viscera illa perfunduntur, solis eorum viribus, extranea ope destitutis, haud satis promoveri potest: languet ergo circuitus; fit humorum congestio, stagnatio; sanguis tarde redux, rarius pulmonum aere animatus, nec vigore cordis incitatus, in vaporem abit, infarcit venarum portarum systema, splenem, hepar, cetera. Nec mirum adeo bilem denique vitari (372.), cacochymiam, scorbutum, cachexiam, icterum, hydropem, malum hypochondriacum, & alios id genus morbos inde produci.

Damna ex posituris & motibus singularibus.

§ 16. QUAM in plerisque rebus suis affectat amatque Natura, variatio & mediocritas in partium corporis motione ac positu quoque conducit. Nocet, quidquid hic justo violentius est aut nimis diuturnum sine remissione; nec in ægris tantum evitari debet, sed vel in sanis etiam causa morborum fieri potest.

§ 17. Status, ultra modum protractus, artus inferiores humoribus tarde ad cor redeuntibus gravat: unde infarctus, oedema, varices, ulcera. Lumborum quoque, renum, coxarum, passiones hoc situ contrahuntur: ut & genitalium vitia ex humorum congestione, & herniæ inguinales (233.), crurales (234.), in feminis fluxus uterinus, fluor albus, abortus, uteri vaginæque procidentiae (250. ad 254.); maxime sicubi & nixus subinde accedens pressionem auxerit ac partes gravitate deorsum vergentes etiam protruserit. Sanguine autem difficilius & versus cor remeante, & inde ad caput ascendente, cum homo
diu

diu stat immobilis, haud mirum, magis, quam aliis exercitiis, lassari & vel animo linqui.

518. Sessio quieta, immodica, ut minus fatiget, nihilo tamen salubrior est, praesertim corpore pronato multumque flexis genibus. Similia hinc mala artubus inferioribus, lumbis, renibus, coxis, fiunt (517.): tum & curvitas dorfi, obliquitas spinæ, crurum stupor, ischias, claudicatio: & impedimento denique abdominis viscerum vitia modo (515.) enumerata.

519. Decubitus excedens, systemati uropœo nocivus, renes comprimit, obstruit, inflammat, secretioni, propulsioni, excretioni lotii obstat: unde mucus, sabulum, calculus, horumque sequelæ. Officit & situs horizontalis caput humoribus replendo: unde cephalalgia, ophthalmia, hæmorrhagia, sensuum hebetudo, vertigo, sopor, &c.

520. Multos præprimis ac graves affectus producit subita, violenta musculorum contractio, diu continuata, absque remissione, accedente etiam, qua nixus intendatur, spiritus inhibitione. Etenim vehemens tractio, pressio, distentio, arctatio, propulsio, vim infert partibus, mutuam inter continentia & contenta rationem omni modo variat, motum ac directionem humorum valdopere mutat; maxime cum, anima etiam compressa, sanguinis per pulmonem trajectus suspenditur. Inde musculorum tendinumque de suis sedibus excussio (243.), articularum, vinculorum, ipsorumque tendinum relaxatio, ruptura, articulorum distorsio, subluxatio, luxatio (226. 227.), ossium fractura (217.) aliaque nexus situsve vitia (224. 229.), herniæ (230.), prolapsus (248. & seq.), meatuum ac receptaculorum dilatatio, anastomosis, diapedesis, diæresis (203.), aneurysma, varix, fluidorum aberratio omnivaria (397. ad 405.), hæmorrhagia, hæmoptoe, mictus cruen-

eruentus, fugillatio, emphysema, tumores varii, & quæ ex his oriuntur, mala innumera.

521. Hæc si quis ad varias corporis partes, ut suis singulæ musculis mobiles sunt, aut, ob viciniam consensumve qualemcumque, illis agentibus diversimode affici debent, applicat, is facile intelligit, quot qualesque noxas inferre tussis, cachinnatio, sternutatio, oscitatio, pandiculatio, declamatio, vociferatio, cantus, tubarum inflatus, saltus, lucta, cæspitatio, bajulatio, aliæque id genus motiones, sicubi enormes fuerint, queant.

Exercitationes Mentis immodicæ.

522. ATTENTIOR contemplatio eorum, quæ quisque in semet ipso facile experitur, affatim docet, mentis actionibus haud minus, quam corporis exercitiis, vires dissipari, alternamque requiem illis æque, ac his, interponendam esse, ut sanitas perstet.

523. Mens nimirum corpori suo, dum vita viget, intime implicata est: ut difficulter concipere liceat tam exquisitè puram ejus operationem, quæ prorsus nihil corporeæ mutationis quoquo modo sibi innexum habeat. Præterquam enim, quod multas cogitationes determinati sequantur motus corporis, sensoria quoque cum externa, tum interna, materiem occasionesque cogitandi vix absque aliqua motionis suorum staminum specie subministrare posse videntur. Oportet itaque, cum mens in sua officina actiuosa est, hujus organa plus minus cieri, tendi, laxari, oscillare, inter sese agitari, quomodo-cunque saltem aliter se habere, quam ubi ab opere feriatur.

524. Præterea verosimillimum est, systema nervosum, qua sensui preest, vi quadam motrice animari, vitali muscularive virtuti (170. 502.) forsan æquiparanda, qua agente stamina ejus tendi, rigescere,

scere, turgere, concipiendis ad irritamenta oscillationibus aptari queant, vicissimque remitti ac flaccescere, cum otatur. Nec refert, utrum a spiritu, quem vocant, animali, per nervos diffuso, eandem repetas, an quoquo alio modo ab ortu putes inditam, mecumve in re obscurâ opinando nihil augureris. Agnoscendum tamen videtur, aliquod menti in eam concessum esse imperium, quo excitare silentem pro lubitu possit ad agendum tam in universo corpore, quam in singulari parte: perinde ut muscoli etiam arbitrio parent.

525. Constat autem sentiendi illam vim (524.) cum vi vitali communicare; ut altera alteri pro irritamento esse possit (179.). Quin & mutuum forte inter eandem & muscularem vim commercium viget, quo fit, ut nervorum interventu iussa mentis ad musculos deferantur: nisi mavelis idem utrobique motus principium dari, at quod pro differente partium, quas animat, conformatione diversimode agat. Utraque certe & nervorum & musculorum virtus non inexhausta est; nec continentem fert laborem; nec fatigari altera sine alterius detrimento potest.

526. Quanquam igitur, quæ in sensoriis cientur, agitationes motibus musculorum longe minus manifestæ sunt; facit tamen summa medullæ nerveæ teneritudo, ut hæc vel gravius etiam, certe nihilo levius, ab immodica exercitatione affici mutarique debeat, quam muscoli ab excessu motus animalis (512.), nec dispares inde contrahere læsiones. Mollißima nimirum stamina quovis demum modo (523.) frequentius, diutius vehementius commota, inter se attrita, lassantur, tonum amittunt, tremores irregulares, injussos, concipiunt concitantque præter ordinem in vicinis, spasmo velut obrigescunt, aut flaccida resolvuntur; vis ipsa nervea (524. 526.) elan-

guescit, dissipatur. Ex quibus, nisi tempestiva requie leventur, sensuum externorum internorumque hebetudo, impotentia, idearum confusio, somni turbulenti, pervigilium, imaginatio depravata, delirium, fatuitas. An & quæ musculis assiduo labore evenit (512.), siccitas, rigiditas, in his quoque organis nasci potest, qua senile vitium in facultates mentis ante tempus invehatur?

527. Ingravescunt autem hæc mala, novisque augmentur, quum sensorii communis agitatio etiam apparatus encephali vasculosum in motus enormes ciet, ac majore sanguinis copia caput opplet. Unde partium distensio, dolor, calor, inflammatio, atque ex his nascens actionum mentis multiplex perturbatio. Quin & consensio mutua principiorum motus (525.) facit, ut viribus nerveis (524.) nimium intensis, lassatis, dissipatis, reliquorum systematum vires similia patiantur, hinc corpus absque labore suo fatigetur, omniumque ejus functionum consequatur læsio.

528. Accedunt vitia ex motu animali neglecto (513. ad 515.), vitæque sedentaria aut stataria (517. 518.), literarum studiosis familiari, quæ uti ex se fat gravia sunt, ita magis etiam properantur ac invalescunt, ubi robur corporis inquieta cogitatione minuitur.

529. Excessus tamen cum varietate studiorum tolerabilior est: at vehemens cogitationum in eandem rem intentio, non interrupta, rari sunt, quibus non magnopere noceat. Etenim pars illa sensorii communis, quæ sola tum in actione est, & in quam tota veluti mens omni sua vi incumbit, violentiam paritur haud minorem, quam muscoli singulares fortiter diuque contracti (520. 526.) Itaque aut stamina ejus tam pertinaciter arriguntur, ut remitti deinceps nequeant, aut oscillandi finem non faciunt acrius

com-

commota, aut nimium distracta tenorem denique amittunt. Unde omnes genus mentis perturbationum, melancholia, *ἑσθαισις*, mania, catalepsis, fatuitas, sensuum impotentia, virtutis nerveæ resolutio, & similia nascuntur.

530. Neglecta mentis cultura organis quidem sensoriiis torporem inducit, vim nerveam hebetat ac exstinguit, facultates animi aut omnes, aut singulas, labefactat, ut vel universæ, vel aliquæ, inertes otiantur. Ceterum tamen, nisi & motus animalis intermissio accesserit, reliquis functionibus haud adeo obest, ut non ignavos videas stupidosque crebrius fere, quam ingeniosos, ad ultimam usque senectutem firma corporis valetudine perfrui.

531. Ex his (508. ad 530.) inter se collatis manifestum est, exercitationes mentis, quam corporis, suo excessu longe magis infirmare sanitatem. Patet etiam, cuinam ætati, sexui, temperamento, acriora studia & lucubrationes minime conveniant? Cur profunda meditatio magis fatiget, quam motus muscularis? Quare iis, qui gravi morbo exhausti revalescunt, tam pernicioosa plerumque animi intentio, saluberrima autem corporis moderata exercitatio?

Vis noxia Animi perturbationum.

532. INEST in animo impetus, quo fertur in ea, quæ, quod vel bona, vel mala, vel insolita sint, saltem talia videantur, placent, displicent aut percellunt. Is sicubi commotionem in homine excitat majorem, quam quæ rectæ rationi conveniat, hæc animi perturbatio dicitur.

533. Comitatur adeo hanc (532.) & prodit actionum illarum, quæ ex mutua animi corporisque conjunctione fluunt, major minorve a justo tenore alienatio. Unde consequitur, ut in eo statu organa quoque, sensibus moribusque voluntariis dicata, tur-

bis agitentur, viresque, quibus animantur (502. 524.), in vitiosos motus aberrant.

534. Quin docet etiam observatio, cordis arteriarumque motus, calorem, colorem, habitudinem corporis, una tum alterari; universum ideo circulationis ambitum, &, quibus hæc nititur, vires vitales (170.), quasque sub se habet, quarumvis partium actiones præter ordinem affici.

535. Quæ si quis, prout latissime patent, recte perpendit, ei dubium videbitur, utrum animi ea magis, quam corporis, perturbatio dicenda sit; quando totius œconomiae humanæ functionum nulla est, quæ ab hoc impetu immunis perverti nequeat.

536. Quocunque autem modo isthæc (532 ad 535.) in homine fieri concipias; sive mente imperante; sive cæco instinctu; seu incitante quadam vi, menti indita, a reliquis ejus facultatibus distincta: illud certum, deberi ea quidem mirabili, quod inter bina hominis principia viget, commercio: at hoc ipsum tamen leges limitesque, quibus in statu tranquillo adstringitur, tum adeo excedere, ut, qui eduntur, effectus prorsus insoliti, ejusque viribus longe superiores videantur; saltem, quo minus data occasione nascantur, impediri, aut nati suppressi pro arbitrio vix possint.

537. Nimirum, quæ homini data sunt, bina actionum systemata, alterum menti cum corpore commune, alterum si non mere corporeum, certe a conscientia semotum; etsi diversis legibus reguntur, contubernalia tamen in uno corpore sunt, ac mirabili commixtione per singulas partes diffusa, instrumentis inter se contiguis, connexis, aut & communibus gaudent, viribusque animantur aut iisdem, aut inter sese consentientibus (525.). Quocirca, quæcunque in alterutro cientur, insigniores commotiones quo minus in alterum quoque transferantur, fieri haud potest.

538. Quæ quidem Medice considerata docent, in animi motibus impetuosas dari agitationes, quæ in principio cogitante, hujusque adeo officina, primum natæ, inde in reliquum corpus protrusæ, exque hoc vicissim eo, unde venere, revolutæ, celerrimo ita redituque tam vehementer augescunt; ut, quidquid est virium facultatumque in toto homine, conturbare, atque hinc universæ œconomiae humanæ fundamenta concutere queant.

539. Quanquam igitur in moderatis, qui ratione diriguntur, sua inest eximia utilitas, haud minus physica, quam moralis; magnopere tamen vitæ ac sanitati nocere etiam possunt valde violenti; maxime sicubi & subito erumpunt, aut pertinaci duratione inolescunt, aut intus sævientes nequicquam comprimuntur, aut alii aliis celerrime superveniunt sive affines, sive inter sese oppositi.

540. Inde sensuum, motuum, circulationis, respirationis, secretionis, excretionis, coctionis, nutritionis, generationis, &c. Innumera ex hoc fonte vitia profluere quotidianum est, quæ alias quidem Naturæ viribus sponte rursus superantur, nec raro tamen in omne etiam morborum genus, & in subitaneas, lentasve mortes abeunt.

541. Uti vero affectionum mentis quæque pro sua diversitate diversas externis corporis partibus actibusque mutationes inducit, quibus, tanquam propriis characteribus, foris expictæ sese dignoscendas produnt: ita suo etiam singulæ modo peculiari internas vitæ sanitatisque conditiones convellunt, vires corporis motrices opprimendo, exagitando, perturbando. Atque hinc præcipue multifaria illa nasci videntur motus humorum vitia (406 ad 413.), quæ in pathematis, prout aut læta, aut tristia, fuerint, alia atque alia etiam ex pulsu sese manifestant.

542. Principia videlicet atque instrumenta motus

consensione accurata sese accommodant propensionibus & aversionibus mentis emotæ, hujusque ideo statui diverso respondentes quoque in corpore mutationes excitantur. Inde gaudii comes auctior, expeditior, circulatio, secretio, excretio: sed & insomnia, insania, virium resolutio, quin mors apoplectica, ubi nimium est & improvium. In amore non absimilia insunt: protractum autem rei amatæ desiderium, & ægritudo de perdenda, aut non obtinenda, inquietem, languorem, anorexiam, chlorosin, tabem, nostalgiam, melancholiam, erotomaniam &c. inducit. Ira impetu efferato nervos, musculos, sanguinem, bilem, exagitat; hinc furorem, inflammationes, febres ardentes, viscerum primæ digestionis turbas enormes, errores fluidorum omnivarios (397. & seq.), & vel veneniferam quoque vim creat. Odium ac livor perseverans pervigilio, febre lenta, appetitu prostrato, inedia, pallorem, torporem, maciem, cachexiam infert. Mœrore vis nervea languet, tonus partium fatiscit, motus vitales immi- nuuntur: unde pulsus tardus, contractus, circulatio lenta, inviscatio humorum, sanguinis coagulum, coctionis ac nutritionis defectus, diarrhœæ, obstru- ctiones, scirrhi, melancholia, icterus, hydrops, somni diuturni, lethargus, catalepsis, &c. Metu vis muscularis infirmatur, tremunt membra, sphincteres resolvuntur; minuto cordis vigore ambitus circula- tionis contrahitur, repressis intro humoribus pallor fit, siccitas, perspirationis suppressio, attractio ma- jor, anxietas, viscerum vitalium oppilatio, Natu- ræ ad munia sua impotentia. Terror, præ ceteris perniciosus, systema nerveum violentissime quassan- do, spasmos, convulsiones, epilepsiam, stuporem, imaginationem depravatam, inducit; constrictis su- bito vasculis minoribus humores versus vasa majo- ra cogit, cor in palpitationem, pulmones in ango-
rem

rem conjicit, pallorem, frigus, congeſtiones, abortum, parit, evacuationes ſupprimi, ſubito necat.

543. Quocirca manifeſtum eſt, animi motus violentia, frequentia, duratione enormes, multo, quam corporis, gravius œconomiam humanam affligere: nocere autem præprimis, ſicubi & immodicas mentis exercitationes comitantur (522.): poſſe tamen & plurimum prodeſſe, quum ægris accidunt: hinc medicamenti non minus, quam veneni, vim exſerere; difficillimum denique eſſe, quos creant fovæ, morbos ſanare, niſi animo in tranquillitatem reſtituto, hoſque propterea heteroclitos aut malignos quandoque videri, cum, quæ ſubeſt, compreſſa mentis perturbatio latet; phyſiognomoniam igitur Medico tum maxime conducere, ne fruſtra laboret.

Exceſſus ſomni ac vigiliarum.

544. VIGILANTI quæ per functionum exercitationem de corporis cum materia, tum viribus, decedunt, non ita cibi potuſque uſu reparari queunt, ut non interpoſita etiam quiete opus ſit. Inde naturalis ſomni neceſſitas & conſentaneus ſanitati modus.

545. Tametiſi igitur & ſomni & vigiliarum, in longiſſimum tempus, ſine interruptione, protractarum exempla proſtant; uterque tamen exceſſus præter naturam eſt, nec impune tolerabilis. Non durabilis vita eſt, quæ alterna requie caret; nec niſi umbra vitæ perpetuus ſomnus.

546. Facit nihilominus ætas, ſexus, temperamentum, vitæ genus, clima, tempeſtas, conſuetudo, &c. multiplicem in his rebus inter homines diſcrepantiam, ut difficile ſit, ſuam cuique menſuram per certa tempora definire. Oportet ideo, quæ de exceſſuum noxis dicam, non niſi congrua limitatione ad ſingulos homines applicare.

547. In vigiliis nonnulla semper datur sensuum exteriorum, interiorum, motuumque voluntariorum exercitatio, minor, major; expedita certe virium organorumque, quæ his functionibus dicata sunt, ad agendum alacritas adest. Universa ergo mentis officina aut agit, aut saltem agere gestit. Contra somni tempore, quies horum omnium, relaxatio instrumentorum, virium torpor.

548. Quum vero post aliquanti temporis vigilias sano hebescant sensus, membra graventur, musculorum vis labascit, ipsa mens langueat, mutuique cum corpore commercii pertæsa somnum appetat; liquet, istud hominis systema non ita comparatum esse, ut perpetim vigere possit.

549. Vigilanti præterea, ob continentes emporii animalis agitationes, reliquæ etiam corporis partes stimulantur (179.), vires motrices quæcunque excitantur (507. 508. 525. 527. 537.). Unde circuitus sanguinis, attritus, calor, attenuatio humorum, mutatio, secretio, excretio, intenduntur, quæ hoc incitamento destituta in dormiente imminuuntur.

550. Intelligitur inde, pervigilio noxas inferri organis sensoriis motoriisque, vires horum exhauriri, stamina atteri, vibrationes in his fieri inordinatas, a mente non regundas: unde series cogitationum male cohærens, phantasia luxurians, impressio idearum non delenda, delirium, vertigo, cephalæa, agrypnia.

551. Auctiore insuper humorum motu (549.) subtilia dissipari, crassa cogi, sales & olea asperari, bilem acui, solida deteri, pingue consumi, adeoque corpus exsiccari, emaciari, bilem atram generari, hæmorrhoides, febres, delirium melancholicum, inquietudinem perpetuam, somni fugam induci. Hæc vero prioribus (550.) juncta quam vehementer universam œconomiam turbare possint, quisque videt.

552. Et magis quidem isthæc omnia (550. 551.) properantur augenturque, sicubi non interrupta facultatum mentis contentio, studia non variata, aut violentus animi motus, vigiliis accesserint. Laborem corporis nata ex lassitudine somnolentia tempestive satis ut plurimum abrumpit.

553. Contraria igitur mala nimium dormientibus accidere debent. Universæ functionum animalium officinæ torpor, in hujus organis viribusque, quin & in ipsa mente, agendi desuetudo, ineptitudo; hinc omnium sensuum hebetatio, motuum inertia, *ἀναισθησία*. Ex lentore vero circulationis incremente obesitas, polychymia, spissitudo humorum frigida, leucophlegmatia, capitis oppletio, effeminata carniū mollitudo, secretionum ac excretionum suspensio, excrementi accumulatio, defectus coctionis, depurationis, nutritionis, vigoris denique vitalis in universo corpore extinctio, ac sopor lethalis.

554. Ex quibus (550 ad 553.) inter se collatis patet, præcipua, quæ ex hoc fonte profluunt, mala ad exercitationes corporis animique nimias aut intermissas (501. ad 530.) pertinere hinc pro varia similibum vel dissimilibum potentiarum combinatione plurimum intendi minuique posse. Tum cui ætati, sexui, temperamento, vitæ generi, alteruter excessus magis aut minus noceat? Quodsi vero inter duo tantum extrema eligendi optio daretur, quodnam præferendum?

Excretio ac retentio inordinata.

555. Ut suus corpori vigor constet, egestorum non minus, quam ingestorum, certa quædam ratio & modus esse debet, nec excerni retinenda, nec retineri excernenda. Utrumvis enim acciderit, id nocumento est.

556. Magna tamen pars eorum, quæ hoc titulo

com-

comprehenduntur, naturam potius morbi aut symptomatis (34. 41. 86.) referunt. Quare hoc loco de illis duntaxat dicemus, quæ causarum nomine venire possunt.

557. Salivæ, uti secundum naturam jugiter in os confluit, exspuitio sano homini coctionem alimenti infirmitat, exhaustiōe una omnes liquores salivæ similes, quos Natura in primas vias convehit, ut has humectent inque ciborum digestionē adjuvent. Unde sitis, siccitas, chyli spissitudo, difficilior a fecē separatio, absorptio minus prompta. Excipit hæc defectus nutritionis, emaciatio, debilitas. Sanguis autem sua lymphæ orbatus, concretus, atrabilarius, obstructions, melancholiam, huiusque sequelas parit.

558. Alvi suppressione diuturna sterco accumulatum, exsuccum, durefcit, ægre dein promovendum: intestinis hinc distentis, ἐμπραζι imperviis, fibris eorum infirmatis, vasis compressis, tumet venter, molestia nascitur, hypochondriaca pertinax alvi constipatio, hæmorrhoides, capitis gravitas, dolor, vertigo, angina, ophthalmia, vomitus, ileus, putror fecis, æstus, febris, spasmus, inflammatio intestinorum, &c. Hæc quidem in naturis debilioribus, quæ plurimum excrementi generant. Robustis pauca, quam quotidie ex alimentis parant, sex etiam per multos dies retenta non nocet.

559. Qui urgens lotium reprimunt, nisi invitis tandem effluit, vesica his ultra modum turgens hypogastrium ac lumbos tumore, dolore, angit; cavitas vesicæ immanis fit, fibrarum ejus atonia, sphincteris spasmus invincibilis, ischuria tarde aut nunquam sananda, ῥήξις quandoque (203. 4.), aut κυσικήλη (238.), aut ex stagnantis urinæ acrimonia inflammatio vesicæ & gangræna. Hæc mala topica. Accedunt ex impedita simul lotii secretionē feri urinosi in sanguine retentio, putrefactio, lymphæ,

phæ, &, qui ex hac secernuntur, liquorum corruptio similis (313.): unde anxietas, sitis, nausea; vomitus, saliva, perspirabile, sudor, urinosa; tremor, vertigo, delirium, convulsio, lethargus, mors.

560. Perspiratio ultra, quam par est, aucta vires prostermit, animi deliquium, mortem subitanam (427. 4.) infert. Suppressa eadem siccat integumenta ac rigefacit, vascula obstruit, humorum molem auget, gravitatem ad stateram & ad sensum lassitudinem, anxietatem, animi torporem, congestiones in partibus, tumores, dolores, inflammationes creat; nisi mature benignum aliarum excretionum augmentum consequatur. Accedens autem retenti excrementi acrimonia etiam febres, erysipelas, rheumatismum, arthritidem, inducit.

561. Sudatio nimia exsiccat corpus, debilitat, subducta aqua humores cogit (282.), diathesin inflammatoriam (367.) atrabilariam (284. 365.), sanguini conciliat, cohærentiam inter lympham & crassamentum infirmit (319.), alia excrementa inspissat, minuit, immeabilia reddit, poris nimium patulis periculofam ad frigus sensilitatem parit. Hæc quantum noxæ inferre queant, ex locis citatis intelligitur. Sudor admissio frigore subito cohibitus similiter, ut suppressa perspiratio (570.), nocet. Sudandi autem consuetudo tempore in naturam conversa, si sponte aut arte abruptitur, difficillima sæpe mala producit.

562. Immoderata feminis profusio non solum utilissimi humoris jactura, sed ipso etiam motu convulsivo, quo emittitur, frequentius repetito imprimis lædit. Etenim summam voluptatem universalis excipit virium resolutio, quæ crebro ferri nequit, quin enervet. Colatoria autem corporis quo magis emulgentur, eo plus humorum aliunde ad se trahunt, succisque sic ad genitalia derivatis reliquæ
partes

partes depauperantur. Inde ex nimia venere lassitudo, debilitas, immobilitas, incessus delumbis, encephali dolores, calores, convulsiones, sensuum omnium, maxime visus, heberudo, cæcitas, fatuitas, circulatio febrilis, exsiccatio, macies, tabes & pulmonica & dorsalis, effeminatio. Augentur hæc mala atque insanabilia sunt ob perpetuum in venerem pruritum, quem mens non minus, quam corpus, tandem contrahit, quoque efficitur, ut & dormientes obscena phantasmata exerceant, & in tentiginem pronæ partes quavis occasione impetum concipiant, onerique & stimulo sit quamlibet exigua reparati spermatis copia, levissimo conatu, & vel sine hoc, de relaxatis oculis elapsura. Quocirca liquet, quare adolescentiæ florem adeo pessumdet iste excessus? Cur senibus tam pernicialis? Discrepant tamen hoc virium genere homines etiam ejusdem ætatis inter sese plurimum; aliis vel modica venere languentibus; aliis immoderatissima vix exhaustiendis.

563. Abstinencia nimia rarius quidem obest; obesse tamen visa hominibus natura falacibus, *πολυσπέρμοις*, pollutione debilitante, gonorrhœa, opplezione, tumore, dolore, inflammatione partium feminiferarum, stagnantis seminis inspissatione, corruptione, satyriasi, spasms, melancholia, mania venerea. Sexui sequiori ex hoc fonte quandoque languor virium, fluor albus, chlorosis, malum hysteriæ, furor uterinus. Cohibita autem succi seminalis ad exitum concitati ejaculatio *σπερματοκήλην*, *κισσοκήλην*, scirrhum, cancerum testium, inducit.

564. Lactis excretio, nutricis viribus major, subducto corpori nutrimento, debilitatem, pallorem, maciem, circuitum vacillantem, febrim hæcticam, tabem, sudores profusos, utero gravido abortum creat: frequentiore insuper uberum succtu etiam vis nervea labascit, irritabilitas (190.), animi dejectionis,

Etio, deliquium, cordis palpitatio, vertigo, sensuum, maxime visus, teneritudo, hebetudo, spasmi hysterici, nascuntur. Parati autem lactis suppressionem mammarum sequitur distensio, tumor, dolor, febris, inflammatio, suppuratio, scirrhus, aut impetu aliorum verso dolores rheumatici, humorum in partibus aliis congestiones, harumque sequelæ; nisi mature salutaris per transpirationem, sudorem, urinas, alvum, lochia, menstrua, evacuatio supervenerit.

565. Nimia sanguinis jacturæ, per quasunque vias factæ, consecutiones sunt inopia liquidi vitalis (393.), virium defectus, circulationis languor, caloris nativi extinctio, pallor, omnium actionum infirmatio, crudi, aquosi, pallidi, mucosi, in humoribus accumulatio (283. 287. 354. 360. 363. 366.), solidorum debilitas (157.), cachexia, leucophlegmatia, hydrops. Contra haud minus periculosum est, sanguinis effluvium aut naturale, aut cui natura dudum adsuevit, supprimi. Etenim plerisque sanitatibus ad colligendum aliquod humorum superpondium inest pronitas, qua cum necessariæ, tum tolerabiles, redduntur evacuationes, & quod per has amissum est, continuo reparatur. Ita vel præter necessitatem institutæ sanguinis detractiones etiam in consuetudinem abeunt, nec intermittere impune possunt (484.). Plethora inde multiplex (387 ad 392.), universalis, particularis; vasorum distensio, circuitus suffocatio; varia naturæ ad excernendum molimina, motus irregulares, spasmi, enormis humorum in partes singulares congestio (411.), inflammatio, error fluentium (399.), impactorum (400), excretorum (401.), effusorum (402. 403.), secretorum (405.); præcipue autem mirabiles per insolita loca hæmorrhagiæ.

De Calculi origina & nocumentis.

566. RETENTORUM classi haud incongrue calculum annumerare licet; tametsi nec male aliorum referri soleat. Habet enim pro basi terram, cujus uti plurimum in fluidis firmisque partibus corporis humani (137.), inque alimentis (148.), quibus vescimur, inest; ita, quod superfluum est, lege sanitatis tempestive foras ejici una cum ceteris excrementis debet. Terra igitur retenta, stagnans, si, secessione ab aliis principiis facta (320.), suas moleculas adunaverit, in calculum concreescere potest.

567. Medica quidem historia docet, vix ullam corporis partem dari, quæ non aliquando huic concretioni obnoxia fiat; maxime tamen primas, quas vocant, vias, & quæ tum bili, tum lotio, destinatae sunt, officinas, cum primis viis proxime communicantes. Dixeris ideo, humores, qui crudorum permixtioni præ reliquis patent, præcipue lithiasin contrahere.

568. Terrestres ingestorum particulae, acido præprimis infixo stipticae, in ventriculo aut intestinis retentæ, solidum aliquod corpusculum ibidem pro basi nactæ, cui adhærescere queant, succis eo confluentibus glutinatae, volutione jugi addensatae, calculum in his partibus formant augentque ægre excutiendum, homini tamen, quam brutis, minus familiarem. Documento sunt ægagropilæ & lapides Bezoar.

569. Lotium coctum sanissimum, limpidum, etiam per bibulam colatum, in vase quiescens, ad contiguam hujus superficiem adfigit minima granula, quibus dum ex recente lorio, subinde infuso, alia atque alia accedunt, crusta tandem nascitur ex veris calculi elementis composita.

570. Corpus solidum, insolubile, cavo vesicæ uri-

urinariæ vivi hominis, aut animalis, detentum, cito obducitur crusta simili, quæ indies augefcit; etiamfi vitio careat urina. Crescit eodem modo semel in viis urinæ natus calculus, restitansque im-meabilis redditur.

571. Inde & quivis fere calculus in centro nucleum monstrat, primæ crustæ basin, quam orbes alii aliis appositi, externi internis majores, ambiunt, incrementi paulatim facti indices.

572. Analyfi Chemica tamen constat, non meram terram esse, quæ sic coit; sed aquæ etiam, salis ac phlogistæ aliquid, & materiæ elasticæ plurimum accedere, mixtione simili, qualis in firma corporis compage obtinet (132.133.146.). Accuratior autem calculi recentis contemplatio quoque detegit, crustas ex micis componi, quæ salium crystallos referunt. Extimæ certe superficiei quandoque distinctæ ac grandiores id genus massulæ insident.

573. Ex quibus (569. ad 573.) colligere est, elementa calculi, ut sales in aqua, vere soluta in lotio sano fluctuare, inde per modum crystallisationis Chemicæ excuti, mutua attractione in granula majora, & hæc porro inter sese, concrefcere, obviisque corporibus sese adfigere, sic repetito sæpius eodem opere crustas calculumque urinæ formari, tam intra, quam extra hominem. Illustrat hanc lithogenesis confirmatque generatio tartari ex vino, stactitæ ac tophi ex aquis.

574. Nec contra facit, quod materies, prius aqua soluta, post excussionem aqua insolubilis sit, nec, pro natura salium, sapida. Historia naturalis & Chemia id genus exemplis abundant.

575. Quocirca & ratio reddi potest, cur vita sedentaria, diuturnus in dorsum decubitus, temperamentum frigidius, immanis aqualiculi pinguitudo, varia systematis urinarii vitia, obstructio, inflammatio;

matio, ulcus, scirrhus, callus, occurfus corporum heterogeneorum in viis urophoris, adeo faveant calculi generationi? Ponunt hæc omnia conditiones, quibus excussio falium quorumvis ex suis muriis promovetur.

576. Nequaquam igitur hic opus est fermentatione, putrefactione, spiritu Gorgoneo, clavulis ferreis, mucro glutinante, aut spiculis alcalinis, volatilibus, quæ terram ferruminent. Fingi hæc facilius, quam demonstrari, queunt.

577. Agnoscenda tamen insuper est dispositio quædam singularis, interna, hæreditaria, connata, aut post nativitatem acquisita, qua, ceteris paribus, alius præ alio magis in lithiasin propendeat. Solida quidem systematis urinarii sic comparata, ut lotium nimis morentur, aut adhæSIONem justo facilius admittant, eo conferre possunt. Maxime vero incusandum videtur illud urinæ vitium, quo terreæ ejus particulæ ultra modum abundant, aut citius, quam par est, etiamnum intra corpus secessionem moluntur (371.). Inde minguntur arenulæ, aut majore numero, citiusque a mictione, excutiuntur; nisi intus adhærendi opportunitatem nactæ in calculum concrecant.

578. Quum igitur observatio doceat, pueros, senes, quiescentes, frigidos, acidis aut acescentibus cibis, vinis austeris utentes, acido laborantes, hypochondriacos, hystericas, arthriticos, præ aliis frequentius calculo infestari; credibile est materiæ acido-terreæ in urinis exsuperantiam eo disponere. Nec sane refragatur huic sententiæ natura lithonthripticorum; nec, quæ de acidis in terram absorptis Chymia demonstrat.

579. Calculi fellei, etsi diversum paulo ingenium est, origo tamen haud absimilis censeatur. Ponit fere certam bilis a naturali sua indole degeneracionem, ut quæ sana nequaquam, lotii instar (569),
ter-

terram excutiat. Inde differentia multiplex colorum, flavi, viridis, lividi, atrii, albi, cinerei (372.), & vis ardendi non omnibus eadem, & diversa gravitas. Solvuntur & alii aqua calida pro magna parte, alii non item. Nec satis constat, utrum ab ipsa bile semper atque unice materiem suam habeant; licet in hujus officina inveniantur. Alimento ceterum sicciori ac vitæ desidi concretio ista præcipue debetur; quum crassamentum fellis, quod alvo excerni fas est, retinetur.

580. Quæ porro in aliis succis partibusque corporis nascuntur, varii generis concrementa lapidea (567.), ex his (568. ad 579.) rite applicatis haud difficulter intelligi & exponi possunt.

581. Quacumque autem corporis parte hæreant, facultas nociva, qua lædunt, mere mechanica est, effectusque producit admodum manifestos. Moles nimirum, pondus, durities, premit vicina, gravat, comprimit, canales obstruit: unde humorum transitus intercipitur, circulatio, secretio, excretio turbatur, impeditur. Motus, alisio, frictio, atterit, irritat tenera solida, allicit humores, lacerat vasa: sic dolor, calor, inflammatio, suppuratio, gangræna, callus nascuntur. Continuum vero calculi, dum in corpore manet, incrementum etiam hæc mala adauget. Quæ quidem si ad singulas partes, harumque functiones, & mutuos consensus adplicantur, plurimarum sane magni momenti affectionum originem promunt.

Potentia morbificæ animatæ.

582. ANIMALIS vitæ plena omnia. Aer, aqua, tellus, communia Naturæ habitacula, animantibus undique scatent. Stupendus præsertim minutiorum animalculorum numerus est, & vis sese multiplicandi fere tanto major, quanto minoribus sunt cor-

pusculis. Accedit eorundem summa voracitas ac mirabilis, cum in pabulo conquirendo, tum in nidulando, sagacitas & industria. Unde fit, ut non in omne modo vegetantium genus grassentur, sed vel majora quoque animalia in escam nidosque convertant, horumque adversus robur sua se parvitate ac numero tueantur.

583. Multifaria igitur occasio est, qua & homini ab istis hostibus inferri injuria possit; nisi forte admissi in tempore suffocentur, rejiciantur. Paret extima superficies, cui se adfigant, porisque cutis, aut inflictis vulnusculis, se suave ovula insinuent. Nec desunt meatus externi, quos subeundo in interiora deveniant. Aeris potissimum, cibi, potus, vehiculo in primæ digestionis officinam facile invadunt.

584. Practicorum ideo observatis & compertum est, multiplex animantium genus quandoque in homine & extra & intus nidulari, neque ullam corporis partem, externam aut internam, plane ab isto onere immunem esse; ita tamen, ut quarum facilior est a foris aditus, præ ceteris frequentius obsideantur.

585. De illis quidem animalculis, quæ extra hominem reperiuntur, vix cuiquam dubium est, quin extrinsecus eo devenerint, sive jamjam evoluta, sive in semine suo etiamnum latentia, quod congruas intus condiciones nactum, sui generis animal demum excluderit.

586. An autem lumbricorum intestinalium, terebris, plani, ascaridis, alia quæri debet origo? Quia proprii velut & domestici sunt animalium, ac præcipue hominum, intestinis, raroque, aut numquam, alibi inveniuntur. An æquivocam ex putredine nativitatem habent? An spiritus mundi arbitrariæ facultati debentur? An potius humano generi inde a primo ortu congeniti per traducem veluti in eodem pro-

propagantur? Utrum vero ex semine quidem nascuntur, at non suo, aut ex insectis alienigenis, quæ intra corpus humanum recepta, ob pabuli aliarumque conditionum diversitatem, in aliam speciem degenerant? Nimis hæc omnia repugnant communibus generationis legibus, quas observatio fidelis in minimis æque ac maximis animalibus detexit, quam ut admitti queant.

587. Quum itaque suum & genus & speciem tueantur isti vermes; primasque modo vias (583.) obsideant; & pro ætate, sexu, temperie, vitæ genere, aere, cibo, potu, regione, anni tempore, &c. diversis, alios præ aliis magis, minus, aut & nunquam infestent; neque tamen & singulos iidem, sed hos teres, illos ascaris, alios iterum tænia: suadet profecto analogia, eosdem quoque a foris in hominem deferri (583.), & consimilem prioribus (585.) ortum habere, seseque intus more ceterorum animalium multiplicare; nisi validis naturæ viribus superentur. Quanquam vero & hæc sententia suis vexatur dubiis, quæ expediri ægre queant: non sunt tamen ista tanti momenti, ut non sperare liceat, ulteriore scrutinio tandem ad liquidum perductum iri. Quod ipsa Natura dictavit, systema non ilico turbandum, si qua forsan parte ob cognitionis humanæ angustiam hiat.

588. Sanitas quidem id contubernium sæpe haud ægre fert. Nec raro tamen multimodis inde læditur; maxime ubi interiora occupantur. Primis hinc viis a mole, numero, conglomeratione vermium, gravitas, infarctus, obstructio, ileus: a motu, reptatu, suctu, irritamenta nervorum, nausea, vomitus singultus, anxietas, motus ventriculi & intestinorum inordinati, spasmi, ructus, flatus, borborygmi, dolores ventris varii, tumores, alimenti coctio perturbata, chyli absorptio impedita, alvus

irregularis, alias stricta, alias laxa: quandoque & rosio accedens excoriat, inflammat, exulcerat, perforat: ex consumptione chyli esuries, bulimus: ovula vermium, recrementa, cadavera, mucum naturalem inviscant, accumulunt, menstrua primæ digestionis inspissant, corrumpunt, ac fecem fece acervando putrorem late diffundunt. Hæc quidem topica sunt mala.

589. Facit autem multiplex hujus officinæ cum universo corpore consensus, ut & reliquæ partes una afficiantur. Etenim subtractio nutrimenti maciem, pallorem, debilitatem, atrophiam creat: chyli nec rite cocti, nec defecati, alienis etiam intermistis corrupti, vitium, in secundas vias delatum, in cacochymiam & cachexiam degenerat. Irritatio denique, per instrumenta motus ac sensus, horumque vires, quaquaversum sese extendens, omne genus affectionum spasmodicarum inferre potest. Hinc circuitus humorum turbatus, cordis palpitatio, pulsus exilis, deficiens, intermittens, animi deliquium, horripulatio, febris, dolores varii, vertigo, cæcitas, aurium tinnitus, insomnia turbulenta, terrores, deliria, aphonia, paralyxis, catalepsis, apoplexia, tetanus, motus convulsivi præsertim, atque insultus epileptici omni modo mirabiles.

590. Ex his (588. 589.): porro sponte innotescit, quænam nasci mala possint, quum in aliis corporis vivi partibus, externis vel internis (584.); aliquod animantium genus nidulatur.

De ceteris, quæ forinsecus admota obsunt.

591. **MULTA** insuper casu, vel consilio corpori externe admoventur, aut in illud incursant, quæ, prioribus titulis non comprehensa, præteriri tamen nequaquam debent; quia in producendis morbis plurimum valent.

592. Vestimenta, quæ consuetudo magis, quam Natura, homini necessaria fecit, mole, pondere, adstrictione, quas ambiunt, partes premunt, vasa arctant, appulsis humoribus resistunt, contentos repellunt, solidorum fibras inter se compingunt. Quæ quidem si moderata fuerint, sanum robur, vigorem circuitus vitalis, mutuam continentium & contentorum actionem, attritum, calorem nativum, augent (433. 434.), tegumenta, nervos, fibras, musculos, fultura juvant, debilibus hinc saluberrima. Excedens autem pressio, ut vario est gradu, mala plurima ac diversissima inducit. Humoribus inde diathesis inflammatoria (367.), putredo (313.); reditus per venas, influxus per arterias impeditus; virtutis nerveæ interceptio; nutrimenti, hinc nutritionis ac incrementi æquabilis defectus; materiæ solidorum degeneratio; coalitus eorumdem multiplex (209. 6.). Hæc dum pressioni expositæ partes patiuntur, contraria in reliquis eveniunt; humorum affluxus, accumulatio, impetus major, canalium distensio, ἀσὸμωσις, διαπῆδησις, διαέρεσις (203.), omnifariæ fluidorum aberrationes (397. & seq.), incrementum nimium (261.), tumores varii, proportionis ac æquilibrîi inter partes, vires, actiones, destructio, &c. Inde anxietas, dolor, œdema, inflammatio, gangræna, stupor, paralyfis, apoplexia, hæmoptoe, mictus cruentus, abortus, varia conformationis, situs, nexus, vitia, in teneris præsertim ac debilibus corporibus nascuntur.

593. Eadem, atmosphæram inter & cutim media, hujus calore fota, illius frigus arcent, calorem extremi corporis augment, molliunt partes calefactas, humores eo trahunt, ab aliis partibus abstrahunt. Quo nomine ut sæpe multum juvant, ita alias & vehementer nocent (424. 425.). Interest tamen, utrum linea, xylina, coriacea, serica, lanea, plu-

mea, pilosa materies sit, ex qua constant : neque enim in omnibus par caloris tenacitas datur.

594. Combibunt etiam humidum retinentque plus, minus; magis quidem, si de animali parata sunt, quam de vegetabili materie. Ita diversimode in vascula cutanea agunt, fuctuque aut repulsu excretionem ac absorptionem cutaneam multimodis, nec semper innocue, variant, augent, impediunt. Eo quoque haud parum frequentior, aut intermissa vestium mutatio facit.

595. Ex his (592. ad 594.) collatis ad (428. 445.) intelligere est, cur intempestiva hyberni aut æstivi vestitus mutatio, subitave partium tectarum denudatio, aut neglecta tegumenti ad aeris vicissitudines accommodatio, tot & tam gravia sæpe mala, insuetis præsertim, inducant? Et quid efficere stragula, culcitra, fasciæ, ligationes, &c. possint.

596. Epithemata liquida, mollia, solida, quæ corporis partibus multoties, non sine fructu, superdantur, quandoque tamen & nocent frigore, calore, pressione, humiditate, siccitate, singulari materiæ suæ virtute, penetrabilitate, applicandi modo ac tempore, partiumque, quibus imponuntur, diversa constitutione. Balneorum vires agendi pariratione eruuntur.

597. Pinguia autem vario nomine forinsecus admota, aut illitu, obesse insuper possunt emolliendo, transpirationem occlusis poris supprimendo, tum, sicubi acria simul fuerint, irritando humoresque alliciendo. Unde dolor, febris, inflammatio, erysipelas, pustulæ, &c. Nec obstat lentor, quo minus absorpta introeant, stimuloque late diffuso proprias sibi vires per universum corpus, aut in partibus longe dissitis effectum multum variante exserant, ægrius denuo extergenda.

598. Quæcunque porro impetu acta a foris in
cor.

corpus incurfant, hujusve motui rarius resistunt, actione mechanica cohaesionem, situm, nexum partium turbando, morbos creare solent, maxime instrumentarios (212), fracturas (217.), vulnera (218.), luxationes (226.), hernias (230.), prolapsus (248.), vitia numeri (258.), conformationis, (259.), magnitudinis (260.), multiplicesque istorum consecutiones. Moles itaque adacti corporis, pondus, figura, celeritas, directio, comparata cum partis affectæ cohaesione, fabrica, positione, &c. modum gradumque læsionis determinant.

599. Huc etiam referri possunt injuriæ, quas impedimenta in partu, imprudens obstetricatio, nutricis custodisve ruditas ac negligentia, premendo, trahendo, distorquendo, quassando, sauciando, infanti inferunt, eo deteriores, quo tenellum corpusculum minus est resistendo, Nec foetus etiam uterinus ab id genus violentiis plane immunis est.

600. Neque tamen hinc intellexeris, quæ gravidarum phantasiæ vulgo tribui solet, multipotentem in corpore, foetus mutando efficacitatem: uti nec, quæ de incantamentis perhibetur, vim morbiferam. An igitur utriusque eadem est ratio? An & æqua fides?

601. Ignis quum vi majore, quam quæ ferri queat, in partem corporis agit, motu vehementiore, expansione, effusione, dissipatione, exsiccatione humorum, fibrarum vasculorumque crispatione, ruptura, omnium in escharam informem colliquatione, singulos inflammationis gradus ad sævissimum usque phacelum celerrime producere potest.

602. Subeunt quandoque & res alienæ, solidæ, ad interiora corporis, quæ cum nec digeri a natura possint, nec commode rursus ejici, ocysus, ferius, nocivæ redduntur. Hujusmodi sunt ossa, la-

pilli, acus, festucae, clavi, glandes, fragmenta metallica, vitrea, pili, & similia, quæ alias per meatus naturales, foris patentes, alias per vulnera, intro deveniunt.

603. Lædunt hæc mole sua, pondere, duritie, figura, motu, obstruendo, gravitando, comprimendo, irritando, atterendo, vulnerando. Quodsi vero ejus naturæ sunt, ut, quibus alluuntur, humoribus solvi possint, latius etiam sese diffundere ac vi singulari nocere solent. Nec rarum est terrea, mucosa, amurcosa, coagula, iis adhærescere, sic varii generis concrementa nasci (568. 570. 571.).

604. Pro partium igitur, quas occupant, diversitate omnivarios effectus producere debent. In adipem per vulnus demersa, per annos sæpe innocua, varie mutata sede, aut foras demum protruduntur, aut irritando inflammant, exulcerant, aut improvise hæmorrhagias intus, convulsiones, paralyses, subitam mortem inferunt. Laryngi impacta, altiusve in tracheam detrusa, repente suffocant, aut violenta tussi, inflammatione, exulceratione, tabe, paullatim necant. Deglutita, dum in œsophago, stomacho, pyloro, intestinis, hærent, obstructione, inflammatione, perforatione, ulcere, calculi generatione (568.), diversimode hanc officinam turbant. Utrum & ex primis viis nonnunquam in vesicam urinariam deferuntur, & qua via? Quæcunque alicubi detenta lorio alluuntur, crustas calculosas mora contrahunt (570.). Nec obscurum est, quid mali in nares, oculos, aures, immissa creare debeant.

605. Et hæc quidem præcipuæ sunt, inter quas corpus humanum versatur, potentiæ nocentes. Uti vero multæ, lædendi facultate inter sese conspiciant, multæ contra pugnant; ita, quas inducere

va-

valent, noxas pro varia similium vel dissimilium concursione intendi aut mitigari ac destrui necessum est.

De Seminibus morborum (75.).

606. SEMINIA morborum non minus, quam potentias nocentes, multifariam inter se discrepare, docet, quæ has inter & illas requiritur, mutua affinitas (75. 78.), magnusque numerus morborum, quos vi unita producant (120 ad 418.). Merentur ideo speciatim hoc loco etiam considerari (79.).

607. Insunt in homine secundum naturam quamplurimæ affectiones, ipsis vitæ ac sanitatis principiis necessario innexæ, quibus fit, ut corpus humanum non quarumvis potentiarum impressioni resistere, eoque nomine etiam naturaliter ad morbos dispositum dici queat. Hæc igitur naturalia vocabo morborum seminia.

608. Quorum quidem alia ubique & semper in omni homine obtinent, ideoque universo generi humano communia ac perpetua sunt; alia vero propria, quæ in singulis tantum inveniuntur, nec in iisdem omni tempore, aut eodem constanter modo.

Semina morborum naturalia, communia.

609. COMMUNIUM præcipua hæc sunt. Firmarum C. H. partium cohesio nexusque haud insuperabilis; succorum multitudo & crasis facile mutabilis; canalium numerus, subtilitas, implicatio; superficies meatibus undique patens; principium vitæ valde sensile (171.), fugax (187.); functionum omnium ac singularum generale fundamentum in motibus harmonicis positum; mirabilis universæ tum œconomix, consensus ac conspiratio; mutui denique mentem inter & corpus commercii leges statæ, nec pro lubitu variandæ.

610. Naturam hominis ita comparatam qui confert multiplicibus potentiarum, quibus per vitæ munia exponitur, viribus (419 ad 605.), is facile videt, non imparem modo esse quibusvis noxis repellendis, sed pronam quoque in nonnullas ruere.

Semina morborum naturalia, propria.

611. LATITUDO sanitatis uti multam admittit differentiam, ita, quod quisque sanus sibi ex naturæ instituto privum habet, quo fit, ut magis, quam alii, ad aliquos morbos proclivis sit, horumque idcirco occasionibus minus resistere queat, inter semina haud inepte referre licebit (75.).

612. Quæ vitæ humanæ periodum variant, ætates hujus loci sunt. Nascitur, crescit, perstat, decrescit, moritur homo ex lege naturæ. Cuique horum statuum sua quidem propria est sanitas: at partium, facultatum propensionumque cum animi, tum corporis, magna in singulis discrepantia. Ex hac igitur & diatheses profluere debent, quæ quamlibet ætatem in alios atque alios morbos proclivem reddant.

613. In sexu haud minor dissimilitudo est; sive, quas privas sibi & mas & femina habent, partes spectes, seu reliqui etiam corporis habitudinem, aut universam œconomiam. Inde uti alia est maris, alia feminæ sanitas, ita & cuique sui sunt in quos per sexum magis inclinat, morbi, masculini, feminini. Posteriorum præcipue tanto major numerus est, quo plura sexui sequiori munia incumbunt; ut merito uterus sexcentarum in muliere ærurnarum autor dicatur.

614. Temperamentum ponit singularem C. H. sani in solidis succisque suis diathesin ac proportionem, viriumque motricium gradum, unde singularis profuit functionum tenor, qui dum sanitatis modum non excedit, in diversimode temperatis tamen

men longe diversus est. Multiplex hæc discrepantia uti totidem deflexiones ab una sanitate, perfectissima, indicat, ita haud pauciores ad statum morbosum appropinquationes. Ex quo consequitur, ut quæque temperies in illud morbi genus, quod proxime contingit, propendeat, hujusque idcirco seminium continere haud immerito dici possit.

615. Eadem ratio est *ἰδιοσυγκράσις* ac privatae partium singularum habitudinis, qua hæ ab generali corporis sui temperatura abluunt, discrimine ut plurimum vix, nisi per effectus quosdam, observabili, nec & œconomiam in ceteris admodum turbante. Mirabilis hinc sæpe oritur sensibilitas, qua potestates rerum, quas alii facile ferunt, e millibus uni fiunt nocentissimæ.

616. Istorum vero seminiorum (611 ad 615.) pars præcipua sedem videtur habere in principio vitali (170.), quod, cum per universum corpus late diffusum sit (175.), amploque polleat consensu (178. 179.), & multum de quaque functione sibi vindicet (180), si quo gradu, in homine ceterum sano, agilius aut torpidius fuerit, potentias nocentes in morborum generatione plurimum adjuvare posse indubium est (195 199.). Atqui sanitas multifariam admittit virtutis vitalis tam in corpore toto, quam in singulis partibus discrepantiam (176. 177.).

Morborum Seminia, quæ sunt præter naturam.

617. INGENS præterea numerus est eorum, quæ sive congenita, seu post nativitatem contracta, præter naturam corpori ita insident, ut, quum ipsa morbosa sunt, etiam per potentias nocentes concitata alios insuper excludere morbos queant, merito hinc seminiis annumeranda.

618. Primum quidem huc referantur affectiones occultæ, quæ, etsi nihil admodum vitiosi in ulla
cor-

corporis parte aut facultate prodant : neque etiam ad naturalia seminia, communia (509.), aut propria (611 ad 616.), pertineant : nihilominus, data occasione, in manifestos erumpendo morbos, vires noxias declarant. Istiusmodi videntur diatheses hæreditariæ, tum in utero materno aut ex nutricis lacte prognatæ, quæ, seminum similes, per annos sæpe, absque sensibili labe aut functionum læsione, sopitæ latent ; at suo demum tempore, faventes nascæ conditiones, in analogam sibi morborum speciem efflorescunt. Morbosæ igitur habendæ sunt ; quum generalibus sanitatis differentiis (611.) non comprehendantur : quanquam cujus generis alienatio a statu naturali singulis subsit, haud satis constat. Morborum, qui per accessiones & intermissiones circuitum faciunt, eadem forte ratio est.

619. Alterum genus est affectionum mediarum, quæ reapse quidem præter naturam sunt, talesque se per sua signa produnt ; nec tamen ita graves, ut vulgo pro morbis habeantur (123.) ; quum functiones haud turbent (38.). Quandoque igitur diu absque noxa feruntur, ac tantisper a Pathologis ad morbum causas potius relegantur (58. 123. 124.) ; dum proprio incremento auctæ, aut accessione aliorum vel seminiarum, vel potentiarum, adjunctæ, veros demum ac palam agnitos morbos pariant.

620. Morbi itaque simpliciores, supra enumerati (125 & seq.), ad hunc locum pertinent omnes & singuli, quotquot aut propriis viribus, aut complicatione cum aliis, nondum eo magnitudinis creverunt, ut sanitatis munia manifeste perturbent : at qui proclivem modo ad ægotandum reddunt hominem. Cujusmodi sunt solidorum debilitas & rigiditas (157. 164.), irritabilitas & torpor (190. 196.), nonnulli cavorum morbi (202.), ut &
in-

instrumentarii (213.); potissimum vero vitia fluidorum, cum absoluta (269 ad 302.), tum relativa (383. ad 412.). Totidem hæc seminia sunt, quæ ocysus, ferius, data occasione, sui generis morbos excludere valent: prout locis citatis est videre. Nec sane plethora & cocochymia hunc fontem penitus exhauriunt.

621. Tertium genus est vitiorum manifestorum, quæ uti morbofis effectibus palam sese declarant, ita vel sponte, vel aliarum potestatum concursione, in morbos alios, specie diversos, degenerare queunt, nequaquam cum symptomatibus confundendos (97. 105.). Eo igitur nomine seminiis omnino annumerari debent, quod proclivitatem ad sui generis affectus ponant; tametsi ipsa nec immerito inter morbos referuntur. Naturæ simpliciorum morborum, ante (150 ad 412.) expositæ, id per effectus suos abunde ostendunt; quum ex plerisque sibi permis- sis alii atque alii scaturire soleant. Intelliguntur hinc morborum metaschematismi, exitusque in alios morbos. Nec sane minima hæc pars est eorum, quæ ad diagnosin ac prognosin in praxi rite instruendam requiruntur.

622. Quocirca patet, seminiis multa, quæ præter naturam sunt, in hominem invehi actione potentiarum nocentium, adeoque ut harum effectus, supra (419 ad 605.), ordine jam enumerata esse, eandemque rem, ut diversimode spectatur, potentiæ nocentis, seminii, aut morbi loco haberi posse.

De differenti causarum morbificarum constitutione.

623. Ita demum perspicere datur, quam multiplici modo veræ morborum causæ (62.) constituantur. Tametsi enim hoc commune omnibus est, nasci
ex

ex potentiis nocentibus & seminis inter se concurrentibus (77.); hæc ipsa tamen principia multum diversæ sunt originis, nec eadem semper ratione alia aliis sese adjungunt.

624. Primum quidem potentiarum nocentium multæ sunt tanta vi præditæ, ut non nisi seminio naturali, communi (609.), aut proprio (611.), opus habeant ad causam morbi constituendam, hinc vel sanissimos ceterum statim in morbum conjiciant. Mechanicæ potestates (598.), ignis (601.), venena (486.) & plura alia hujus loci sunt.

625. Quodsi seminia, quæ præter naturam sunt (617.), intus alit homo, res non naturales, etiam innoxia, cum his in morbi causam concrecere valent; ut adeo tum præcipua morbi pars seminio potius, quam potentiæ nocenti, adtribuenda videatur.

626. Quum vero potentiæ nocentes etiam seminia morbosa creare soleant (622.), quæ nata, deinceps illis rursus concurrente, in morbos tandem abeant; manifestum, est, easdem solas, continuata diu actione, quidquid ad morbum constituendum requiritur, inducere posse, nullo licet seminali vitio prægresso. Incongruus rerum non naturalium usus vel perfectissimas sanitates ita haud raro pessumdat.

627. Quandoque seminis morborum accedere debet naturale seminum, proprium (611.), quo maturescant veluti, atque apta reddantur ad generandum morbum, si potentia nocens supervenerit. Docent seminia hæreditaria, quæ una cum homine ad certam usque ætatem adolescunt, priusquam sese explicent.

628. Morborum, qui ex aliis morbis, tanquam ex seminis suis (621.), nascuntur, multiplex origo est. Etenim alias morbus primarius, sibi permissus, vi sua in aliud genus sese convertit, singulari

lari hominis, partisve, quam occupat, constitutione adjutus. Alias Naturæ hoc opus est, cujus dum motus (98 & seq.) morbo superveniunt, hunc mutari oportet. Nonnunquam congrua vel incongrua medicatio, rerumve non naturalium casu aut consilio accedens potestas mutationem inducit. Morbi quoque materies, bene vel male e sede sua in alias delata partes, pro harum diversitate morbum variare potest. Quandoque symptomata sunt potentia nocentes, quæ morbum morbo aggravant (97. 105. 109.). Nec raro quod de morbo utcumque sanato reliquum est, seu materies fuerit, seu vitium solidis fluidisve illatum, seu virium motricium labes aliqua, seminium ponit, quod neglectum levi occasione denuo in morbum prorumpat. Consensus etiam atque conspiratio (609.) facit, ut, male in alias atque alias partes diffuso, ex morbis morbi orientur.

629. Pro multitudine autem seminiarum, quæ in homine insunt, crescit & numerus potentiarum nocentium, & morborum possibilium occasiones multiplicantur, augeturque adeo proclivitas ad ægrotandum. Quum igitur a seminiis naturalibus, tum communibus (609.), tum propriis (611.), nemo immunis sit; natura illi quidem ad morbos pronissimi præ ceteris esse debent, qui & propriorum multa ac gravia habent, & morbos insuper cuiusvis generis (617 ad 621.) laborant. Unde patet, quænam sit constitutio debilis, quæ robusta, qui status valetudinarius, quænam debilitas partis singularis? Cur debiles, exacto rerum non naturalium regimini addicti, sæpe minus ægrotent, diutiusque sani vivant, quam robusti excessibus quotidianis impliciti? Dissolutam juventutem haud raro senectus manet miserabilis; & contra.

630. Liquet porro, quam utilis hæc doctrina sit

Me-

Medico, rationalem artem profitenti, ad ea, quæ morbum præsentem faciunt, recte cognoscenda. Quævisque ille fuerit, simplex, an compositus; origo certe ac natura ejus vix rite intelligitur, nisi constiterit, ex quibusdam tum potentiis, tum seminibus, inter se conjunctis profluxerit. Et quanquam feminiorum consideratio non in omnibus æque momentosa videri possit, est tamen in plurimis; eoque magis, quum non diatheses adeo mere passivæ, quæ potentiarum actionem modo excipiant, huc referantur, sed vel maxime activæ, quarum vires, a potentiis nocentibus tantum excitatæ, his ipsis sæpe longe validiores, totum quandoque morbum, aut potiore certe ejus partem, sibi solis vindicant (51. 99. 102.). Quin minus etiam a Practicis præteriri debent, ut qui inter morbos singularem hominum versantur.

361. Medicum igitur ægri examen, quo vera causæ morbi cognitio nititur (72.), non classes modo singulas rerum non naturalium, vitæque antea rationem, complecti debet; sed & universam hominis constitutionem, quæque in hac cum communia, tum propria, & quæ secundum aut præter naturam, insunt. Ita nimirum utrumque genus principiorum, quibus morbus efficitur (630.), sese demum manifestat. Quodsi vero alterutrum forte ex se lateat, detegi id itamen quandoque potest alterius noti principii comparatione ad morbum, per suos effectus cognitum (45. 117.), facta. Potentia nocens sæpe seminium, aut hoc vicissim illam, sic prodit.

632. Atque hac demum methodo etiam felicissime invenitur eorum, quæ Practico agenda sunt, ratio modusque cum in prophylaxi sanorum, tum in ægrotantium curationibus. Intuta sanitas est, cui non cavetur, ne aut succrescant semina, aut nata se-

fese explicent . Nec morbus plane tollitur , nisi sublata universa complexione conditionum , quibus fovetur : quod cum in morbis multum complicatis , aut inveteratis , rarissime simul obtineri possit , aliarum post alias correctio suscipi debet ; ut minutatim deteratur , quæ uno impetu ejici nequit , causa mali . Si quæ porro morbosa seminia supersunt , quæ tollere nefas , sopire tamen & hæc averfis nocentibus potentiis (59. 77.) licet .

Vires Naturæ medicatrices .

633. IN tanta rerum nocivarum multitudine cum rari sint homines , qui satis circumspecte vivant , pronum est credere , longe frequentiores fore morbos , quam observatio doceat , nec cuicumque diu incolumem perstare sanitatem posse . Conferre quidem potest , neque sufficit tamen ad avertendos morbos , requiri seminii ac potentiæ nocentis analogæ concursionem , ut nascantur (75. ad 78.) : quando concurendi occasiones adeo multiplices sunt . Oporret itaque alias subesse causas , quas operæ pretium est considerare .

634. Quemadmodum Natura humana morbos mortemque averfatur & horret (2) ; ita suis quoque viribus instructa est armisque , quibus sese ab illis tueatur , quæque non minus in corpore , quam in mente insunt , & quanquam diversa , in eundem tamen finem omnia conspirant (18. 51. 99.) .

635. Continuis vitæ actionibus expositum corpus , proprio suarum partium motu attrituque , cito destruitur . At facultate etiam nutriente gaudet , qua materiem extraneam sibi appropriando jacturam jugiter reparat , inque perpetuo suæ materiæ fluxu ac mutatione idem tamen atque incolume sese conservat . Sic inevitabili morborum mortisque causæ certissimum opponitur remedium .

636. Ejusdem quoque ordinis est facultas admirabilis, quæ solidæ compagis vulnera, fracturas, ulcera, vexata, mutilationes, artificio inimitabili, consolidat, redintegrat, refarcit. Ea quamvis majori gradu nonnullis animantibus indita sit, quam homini; huic tamen & tam eximia inest, ut merito universæ Chirurgiæ fundamentum habeatur.

637. Præterea uti corpus suis viribus alimenta coquit sibi que assimilat; ita non minus facultatem naturæ est morbosa, & quæ præter naturam sunt, subigendi atque contemperandi. Hic ille tam salubris *πεπρασμός*, quo conditiones noxiæ eorum, quæ morbum intentant aut faciunt, ita mitescunt, ut vel innocuæ fiant, vel ad commodam ejectionem expeditæ. Quidquid in crisi salutare est, hac potissimum virtute nititur.

638. Inter præcipuos hujus facultatis (637.) effectus memorari meretur suppuratio, solius Naturæ opus, arte quavis superius, præstantissimum adversus cruda, acria, obstructa, inflammata, vulnerata, ulcerosa, emortua, quæ aliter sanari nequeunt, remedium.

639. Emunctoriorum insuper summa hic est utilitas (299.); ut quorum beneficio nocentia, aut nocitura, sive a foris ingesta fuerint, sive intus nata, mature ejici possint. Nec ordinaria tantum usu veniunt, quando materies morbosa expelli debet; sed inconsuetas etiam vias modosque adhibet Natura: uti hæmorrhagiæ, vomitus, cholera, diarrhœa, sudatio &c. docent.

640. Multifarie autem, quibus corpus vivum pollet, vires motrices, quum rebus nocivis irritatæ semet exserunt, præcipuum præstant vitæ ac sanitati præsidium. His certe nituntur facultates modo allegatæ (635 ad 640.). Inde profluunt motus automatici, irregulares quidem multimodis,
at

at sæpe beneficentissimi, certaue determinatione ad salutarem finem tendentes; etiam si mente nec imperante, nec conscia, & vel invita quoque, fiant, hujusque adeo consilio nequaquam tribui possint (51-99. ad 105.). His si careret homo, nulla vel sanitati constantia, vel morbo medela foret.

641. Id genus motibus præsertim febris annumeranda est. Licet enim commotio ista, petturbato circulationis systemate, gravibusque symptomatis molesta, haud raro perniciem inferat, hinc merito morbus appelletur; sæpe tamen & mirifice adeo salutaris est, ut certius aliud potentiusve cum ad sanandos, tum ad præcavendos morbos auxilium Natura, vel ars, vix agnoscat. Inde vel intemperantia quoque Medicorum in laudanda febre, qui nonnunquam ejus faciendæ magis, quam abigendæ, potestatem sibi negatam dolent.

642. Accedit partium facultatumque consensus ac conspiratio (99.), qua mutuam sibi opem ferunt, aliæ aliarum vice funguntur, sanæque pro afflictis in motus medicatos ruunt; ut horum junctis viribus tanto minus resistere imminens præsensve morbus possit.

643. Nec menti humanæ sua defunt conamina, quibus periclitantem sanitatem tuetur. Etenim molesta perceptio minantis mali, aut olim tolerati memoria, non modo impellit eam ad quærendum præsidium, sive id evitatio causæ cognitæ dederit, seu usus auxilii experimento, ratione, aut conjectura inventi: sed suos etiam animus, formidine periculi inquietus, concipit impetus, motusque in systemate suarum functionum concitat, qui, licet ex instinctu potius, quam ex consilio, profuere videantur, certissimum tamen tutaminis aut levamenti, adferendi scopum atque efficacitatem

manifeste declarant. Hujusmodi sane sunt musculorum, qui voluntati parent, motus spontanei, cogitationem prævertentes, nec pro arbitrio retundendi: præcipue autem, quæ præter rationem toties sese efferunt, determinata rerum noxiarum fastidia, aut medicatarum appetentiæ, quibus obsequendo imminentes morbi sæpissime avertuntur, refractarii etiam sanantur.

644. Postremo memorabilis quoque est facultas adsuescendi, qua utrumque hominis principium gaudet. Hac si careret Natura humana, paucissimis profecto sanis esse contingeret. Duramur nimirum consuetudine ad innoxie ferendum innumera, quæ minus adsuetis obsunt. Uti vero universim in quarumvis actionum exercitatione multum juvamus consuetudine; ita hæc ipsa quoque medicatrices cum mentis, tum corporis, vires (633 ad 644.) quascunque in facilitatem agendi disponit, qua potentiis nocentibus sese opponere, noxas ab his illatas corrigere, partes affectas in integrum restituere promptius, commodius, feliciter, queant. Ita vel morbi etiam adsuetudine magis & tolerabiles & tractabiles redduntur, ipsaque venenales mitescunt. Quocirca patet, cur ex vetustissima observatione, quæ a multo tempore in consuetudine sunt, etiam si deteriora, insuetis minus turbare soleant? Cur consueti morbi mitiores? Cur valetudinarii sæpe præter expectationem longævi?

645. Hæc summa est remediorum naturalium, quæ data homini sunt, ut se adversus plurimas morborum causas tueri incolumem queat. Horum virtute efficitur, ut morbo longe frequentior sit sanitas; ut multi perraro morbis affligantur; nonnulli etiam in sanitate nunquam interrupta consenscant; magnus denique ægrotantium numerus sponte, absque Medici ope, convalescat.

646. Merentur autem ideo quoque accuratius perpendi, quando indubium est, artem medendi non prima solum inde cepisse initia; sed & his ipsis Naturæ viribus ita inniti (18. 19.), ut sine illis exquisitissima ceterum Medicorum omnium industria ne unum quidem servare sanum, ægrumve sanare possit. Iisdem qui prudentissime uti novit, artis fastigium attigit.

647. Atque ista cum perpetuæ observationis sint, a nemine quidem in controversiam vocantur. Verum de illo disceptatur acriter, ex quonam hominis principio ea omnia profluant: utrum pars corpori, pars menti, anne huic soli debeantur universa? Utraque sententia suos habet patronos, claros viros, qui magnæ contentionis disputationibus inter sese litigando nec vincere tamen, nec vinci, potuerunt. Unde constat, rationes utrinque afferri non improbables quidem, at quæ nec liquido demonstrent; litemque adeo, quæ intra meras opinionationes consistat, haud posse dirimi. Nec ferme spes est unquam prorsus diremtum iri, quando nimis ignorantur vires ac fabricatio corporis, mentis natura & facultates, mutique, quod inter sese alunt, commercii fundamentum ac leges.

648. Dixeris sane potiora esse illorum argumenta, qui utrique hominis principio suam inesse agendi vim contendunt; si cogites, multos in nobis fieri motus (640.), non inscia solum, sed & refragante anima, quosque contra vellet anxie, non fieri; alios, quacunque causa suppressos, ejus imperio nequaquam resuscitari posse, at stimulo corporeo facile: ex superstite autem in partibus de corpore vivo resectis vi vitali (169. 181.) lique-re, dari in corpore vires motrices, quæ non a mente pendeant: neque porro intelligentem a stulto,

aut adultum ab infante, hac re vel minimum differre: quin & in brutis animantibus id genus motuum instinctuumque dari; nec vel vegetantia iis carere: neque tamen eosdem semper adeo rationales esse, ut non & plurimum sæpe noceant (104.): denique in illis ipsis etiam moliminibus, quæ indubie ad mentem attinent (643.), ciendis hanc non magis sui compotem esse, quam in animi perturbationibus (532 & seq.); appetitusque ejus ac fastidia non modo præter omnem deliberationem nasci, sed vel invitæ quoque abs corpore male affecto veluti obtrudi, pro lege sensibus præscripta, qua ad certas corporis mutationes definitæ in anima cogitationes, costanter eadem, exoriuntur.

649. Hæc tamen cuncta (648.), multaque alia, quum aliter sentientes non sint convincendo, neque etiam solide ab his refutari queant; superest, ut quisque, quæ maxime placeat, sententiam amplectatur, aut, quod forsan consultius, universa quaestio in medio relinquatur, Pathologos saltem aut Practicos non amplius exercitura, donec a Physiologis ad liquidum perducta fuerit. Utrum tanti interest, an Naturæ cum HIPPOCRATE morborum medicatrices appellentur, an vero cum aliis Anima, aut Archeus? Quando, qui diversa de his sentiunt, ad eandem tamen sanitatem homines perducunt, & vel medendi methodo etiam convenire possunt.

De Symptomatibus Singulatim.

650. SYMPTOMATA quum partem status morbofi efficiant, cum ægro, tum Medico, manifestissimam (88.); videri possit, nullo ad ea cognoscenda opus esse negotio; ut quæ sponte in sensus incurrant. Neque profecto opus foret, si sufficeret nosse quæ-

quænam adsint, nec penitior eorundem requireretur inspectio.

651. Præcipuum nempe fontem continent, unde, quæ ad detegendam morbi naturam, diagnosin, & prognosin faciunt, depromuntur (45. III. 117. 118.). Oportet itaque Medicum, qui iisdem legitime uti velit, singulorum causas, sedes, variasque ad morbum relationes, rite intelligere.

652. Adde, quod morbi compositi, cum in symptomatibus suis, quorum diversa concursione constant, spectantur (417.), distinctam horumce notitiam exigant, ut ex vero enodari possint.

653. Parhologia igitur rationalis ordinatam primo tradere expositionem debet omnium & singulorum alicujus momenti symptomatum, in qua inveniri, cum opus est, queat, quænam cujusvis sit natura, quam diversa origo, & quæ aut partes, aut vires, in quoque afficiantur. Nec sane prius multiformes eorundem complicationes, etiam si curatissime digestas, recte aut proponere, aut cognoscere licet.

654. Ingens autem numerus, ut molestiam creet in ordinando, satis tamen commode, recepta dudum divisione tripartita, ad actiones læsas, vitia excretorum, ac qualitates sensibiles alienatas, refertur (119.). Ulteriorem singularum classium digestionem major minorve simplicitas, mutuusque aliorum cum aliis nexus, haud difficulter determinare potest. Idcirco vitiositates qualitatum sensibilibus præmittemus.

Qualitates sensibiles alienatæ.

655. QUIDQUID, præter actiones & excreta, in corpore ægroti, vi morbi a statu naturali mutatum, ope sensuum a Medico percipitur, id ad hunc titulum referri debet. Cujusmodi plurima sunt, quæ, etsi quandoque parum aut nihil incommodant,

notari tamen atque intelligi debent ; ut latentes intus causæ morbique , ex quibus profluunt , inde cognoscantur . Præcipua tantum attingemus .

656. Color superficiei corporis , quæ visui patet , ex permistis integumentorum & , qui proxime subsunt , translucentium succorum , aut & solidorum , coloribus constans , uti multa etiam in sanis varietate ludit , ita pluribus causis modisque vitari potest . Interceptus , aut nimius humorum influxus ; eorundem fluentium (399.) , impactorum (400.) , effusorum (402.) , secretorum (405.) , nutrientium (404.) errores varii ; cacochymia multiplex ; crasis per *πεπασμὸν* (637.) , admixtionem , separationem , coagulum , attenuationem , corruptionem , mutata ; vitium ipsius , substantiæ integumentorum aut , quæ subjacent , partium , maximopere eo faciunt . Inde omne genus morbosæ decolorationis in pallidum , rubrum , flavum , virescens , lividum , purpureum , fuscum , nigrum , sive univ ersum , seu in singulari modo parte obtineat , explicari potest .

657. Fætor acidus , putridus , rancidus , frigidus , animam , perspirabile , sudorem , sputum , alia excrementa , humores , partesve , præter naturam inficiens , quam multiplici materie causaque nascatur , ex supradictis (307. 310. 312. 313. 314. 325. 327. 328. 375.) elucescit .

658. Calor sani corporis natus , circuitus vitalis comes , excessu supra calorem atmosphæræ mensurandus , sicubi in morbis ad enormem gradum intenditur , ponit impetum humorum vehementem , magnam vasorum resistantiam , sanguinem copiosum , valde densum , diathesin hujus inflammatoriam (355. 367.) , aut nimis oleosam (356. 364.) , cacochymiam acrem , putredinem , rancorem , motum vitalem auctum (170.) , hinc irritamenta

a foris ingesta, applicata, aut intus concitata (171.). Augescit etiam magis, cum calor externus, aut prohibita ventilatio, accesserit. Potest adeo pro conditionum concurrentium numero, intensitate, duratione, sede, magis aut minus excedere, totumque corpus, aut partem modo, occupare. Unde patet non infrequens id symptoma esse, nec paucos morbos comitari. Effectus autem, quos producit, ex (424. 425. 466. 467. 509. 1.) perspiciuntur.

659. Sponte hinc fluunt, quæcunque ad caloris imminuti intellectum pertinent. Nec latent causæ atque consecutiones caloris ac frigoris alternantis, aut in diversis corporis partibus eodem tempore inæqualis.

660. Utrum morbosa affectio etiam in homine ignem ciere electricum potest, qui fulgurante ictu sese manifestet, cum corpora aliena contactum minantur? Symptomatis inauditi suspicionem novissimum exemplum importat. An huc referri quoque debent spontanea hominum incendia, & vel ad cinerem usque conflagrationes, quæ in historia Medica memorantur?

661. Duritia partium morbosa nascitur ex rigiditate (164.); intemperie sicca (386.); contractione (209. 5.); errore nutrimenti (404.); distensione ab humoribus multis (395. 386. 394.), valde motis (409.), spissis (282. 284. 267.), congestis, impactis (209. 1.), errantibus (400. 402.), concretis; emunctoriorum obstructione; laxatione (226.); hernia (230.); fractura (217.); tumore vario, &c. His autem contraria mollitudinem inducunt. Renixus justo major aut minor, qui auctam minutamve elasticitatem (160. 165.), ut symptoma, comitatur, inde quoque intelligitur. Nec obscura est ratio humiditatis & siccitatis nimiae, quam morbi aliquando inducunt.

662. Superficies partium lævitate vitiosa peccat, cum in callum durescunt integumenta, aut contentis ultra modum distenduntur, aut, quæ plenitudine protuberant, vascula, ob influxus vitalis defectum collapsa, subsidunt. Inæqualitatem contra efficiunt succorum distendentium subductio; vasculorum rurgor ab humoribus nimia copia appulsis, aut ob constricta oscula elabi impeditis; erosio ab acri; substantiæ degeneratio; eruptiones multivariæ, &c.

663. Magnitudo corporis partisve præter naturam aucta vel imminuta; quanquam supra (260.) inter morbos instrumentarios memorari debuit; frequentius tamen symptoma est, quam morbus, locumque ideo inter qualitatatum sensibilibum vitia meretur (262. 263.).

664. Excessus, omnis generis tumorum (262.), qui aut universam corporis superficiem, aut partem singularem, occupant, comes, ponit vel volumen materiæ auctum, vel exsuperantem ejus quantitatem, nititurque contentorum ad continentia ratione ultra modum aucta, atque ex doctrina de morbi solidorum continentium (200. ad 211.) rite applicata intelligitur. Adjungit sese fractis (217.), luxatis (226.), herniis (230.), prolapsis (248.), aberrantibus (256.), male conformatis (259.), luxuriantibus in exostosi, condylomate, sarcomate, fungo. Est & consecutio distensionis a rarefactis, ab obstructis (209. 1.), ab humorum abundantia (385. & seq.), a multiplici cacochymia, ab errore fluentium (399.), impactorum (400.), effusorum (402. 403.), nutrimenti (404.), ab affluxu in partem nimio (411.), stagnatione (410.) refluxu impedito, &c.

665. Minuta quantitas a contrariis conditionibus pendet. Succorum inopia (393. 395. 396.),
de-

deficiens influxio (411.), solidorum collapsus, contractio (209.4.5.), erosio, maxime huc faciunt. Unde evacuationes enormes, marasimum, tabem, ἀτρόφιαν, totius aut partis, comitatur. Memorabilis præcipue est, quæ subito in morbis sese prodit, subsidencia, vel habitus universi, vel partium singularium, quæ tumuerant. Spasmus humores intro compellens, κενεαγγεία, circulatio elanguida aut cessans, vis vitæ defatiscens, metastasis, gangræna, tum fere in causa esse solent.

Excretorum vitia.

666. MULTIMODIS quidem vitari excretiones possunt, sive actum excernendi spectes, sive partem, unde excernitur, seu materiem denique, quæ foras prodit. Horum tamen quamplurima non adeo propria sunt huic titulo, ut non rectius alio referantur. Haud pauca sane morbi nomen merentur, supra (401.) inter errores humorum jam exposita. Plura ad causas morborum pertinent, suo quoque loco (555 & seq.) ante tradita. Alia, etsi symptomatum rationem habent, potiori tamen jure actionibus læsis annumerantur; quia non id, quod excernitur, sed ipsa excretio, peccat. De retentorum vitiis, quæ hoc quoque loco ab Auctoribus commemorari solent, eadem valent. Quum igitur & quantitas materiæ excretæ, deficiens, aut excedens, commodè inter excretionum læsiones tractari possit; supersunt modo, quæ in qualitatibus excretorum a statu naturali mutata sese produnt, hic exhibenda. Atqui horum multa variis locis (401. 555. 566. 582. 602.) jam tradita sunt: omnia vero & singula, cum præcipuam habeant in doctrina signorum utilitatem, specialior eorundem expositio, ad Semioticam Pathologicam (16. 11.) potius ableganda, cum maxime morari nos non debet.

Actio.

Actiones læsæ.

667. SYMPTOMATUM, quæ in morbis sese manifestant, haud alia majoris momenti sunt, magisque aut ægros, aut Medicum, urgent, quam quæ functionum exercitationem perturbant. Unde accuratam singula, prout suis ex causis profluunt, expositionem merentur.

668. Difficile tamen est in tanta rerum multitudine, tamque arcto nexu, ordinem invenire, qui justæ methodi legibus examussim respondeat. Quæ molestia, gravis Physiologis, Pathologis etiam gravior, nec prorsus superanda, dissensionem inter Systematicos haud minus tolerabilem, quam inevitabilem, reddit. Ordinemur itaque a vitiis illarum facultatum, quæ per universum corpus diffusæ, aut multis partibus communes sunt; ut quæ deinde sequentur, singularium actionum læsiones clarius intelligi queant.

Sensationes molestæ ex morbo.

669. SENTIRE mentem dicimus, cum ex corporis sui affectione ideas concipit. Id qua ratione fiat, explicare non est Medici (65.). Aptitudo autem ad ciendas sensationes, latissime, per corpus diffusa est: uti & permagna datur rerum, quæ sentiuntur, varietas. Organa nacti sumus sensoria, singulari quæque apparatu, suis disposita locis, quorum interventu qualitates sensibiles rerum extranearum nobis, suo quælibet modo, exhibentur. Inest præterea in multis partibus sensibilitas quædam, quæ de naturæ necessitatibus monet, cumque opus est, ad satisfaciendum iisdem compellit. Denique & sensus aliquis universo corpori communis datur, cum prioribus nequaquam confundendus, morborum præcipue comes, quo fit, ut mens doleat,

doleat, angatur, agitetur, quum injuria partibus quibusvis infertur. Is igitur, etsi peculiare organum nullum habet; præ ceteris tamen primo loco considerari meretur, tum ob frequentiam symptomatum, quibus obnoxius est, tum quia & reliquis sensationibus sese immiscet.

Dolor.

670. DOLOR, qui ad Medicum pertinet, est tristis sensatio sui generis, quam ita percipit mens, ut semper ad aliquam sui corporis partem, tanquam quæ vim patiatur, referat. Dolet itaque, quia corpori suo male est, hocque restituto præteriti doloris sine dolore reminiscitur. Immodicum vero, quod in ea sensatione est, facit, ut mens non minus inde, quam corpus, ægre habeat, malletque non tam vehementer affici.

671. Quum igitur dolor ponat sensationem nimis intensam; patet eum niti mutuo inter mentem & corpus commercio; sedemque habere non magis, quam sentiendi facultatem, limitatam, quæ per universum hujus systema, perque omnes & singulas corporis partes sensiles diffusa sit; &, quæ ad sentiendum in utroque hominis principio generatim requiruntur, conditiones ad dolendum quoque requiri. Has ideo, quousque a Physiologis legitime exponuntur, tironi notas hoc loco postulare licet (27.)

672. Corporeum vero, quod in quavis sensatione concipi potest, reducitur solummodo ad certas partium sensilium mutationes, cursu non interrupto, per continentes nervos, in commune sensorium ordinate perlatas. Unde consequens est, ut affectio, qua dolemus, sita sit in mutatione partium sensilium nimis violenta, quæ cohesionem, tenorem, vires earumdem, in periculum adducat, inju-

injuriæve continuis nervorum fibrillis, vel & ipsi, unde hæ oriuntur, medullæ inferat, aut saltem intentet. Oportet sane mentem contristari, ubi horum aliquid evenit in illo systemate, cujus integritas Naturæ humanæ tam utilis ac necessaria est (532.). Potentiæ dolorificæ, consecutiones gradusque varii dolorum, id ipsum quoque confirmant.

673. Quippe dolor nascitur, cum partes sensiles, vi externa internave, ultra, quam commode ferre queant, distrahuntur, aut percutiendo, contundendo, comprimendo, stringendo, contorquendo, vulnerando (218.), læduntur, aut denique acri vario stimulantur, roduntur, uruntur. Quocirca innumeris morbis, ut symptoma, & quod præ ceteris potissimum urgeat, supervenit. Morbi cavitatum excedentium (203.), deficientium (209.), fracturæ (217.), vulnera (218.), luxationes (226.) herniæ (230.), procidentia (248.), tumores (262. 664.), cacochymia acres (289.), plethora (387.), errores fluidorum varii (398.), vitiati humorum motus (406.), dolorem plerumque comitem habent.

674. Est tamen, ubi sola etiam sensorii communis mutatio, aliunde nata, haud aliter dolere facit, quam si pars aliqua corporis injuriæ pateretur, nulla interim potentia dolorifica (673.) extra sensorium ibidem præsentem. Cujusmodi fallaciam in alias quoque sensationes cadere posse, insomnia atque deliria manifeste docent.

675. Efficit dolor, si vehemens est, in mente inquietudinem, laborem, angorem, pervigilium, impotentiam, delirium, vitæ desperationem: in parte affecta vis vitalis irritamentum, vibrationes tremulas, tensiones, spasmos (195.), auctum humorum affluxum, congestionem, transitum impe-

ditum, frigus, calorem, inflammationem, gangrænam, insensibilitatem, torporem (196.), resolutionem. Mutua autem consensione etiam in aliis partibus dolores, spasmi, convulsiones, imbecillitas, paralyfis, circuitus humorum universalis perturbatio, febris, motuum vitalium languor, syncope &c. creantur. Tot malorum autor simul tamen vitæ custos est, qui & de præsentē noxa, ejusque consecutionibus, mature monet & compellit ad meliorem quoquo modo quærendam.

676. Inde magnitudini injuriæ, periculive, plerumque responderet doloris gradus, qui tanto fere vehementior est, quanto potentiæ dolorificæ actio intensior proximam minatur destructionem. Augmentum quoque addit partis affectæ fibrarum gracilitas (161. 1.), tensio naturalis major, irritabilitas (190.), sensus tener; quibus si jungitur temperies corporis sicca, animusque impatiens, dolor in immanem excrescit. Summus ideo brevis, nec corpori nec menti diu tolerabilis, cito aut solvit aut solvitur.

677. Præterea, quoniam sensationi tristi, quæ in quibuslibet doloribus inest, sese insuper in singulis fere adjungere solet idea modi, quo vis dolorifica in partem agit, præcipue sic dolorum differentia, ac totidem veluti species constituuntur: uti sunt distendens, gravans, stringens, contundens, pulsans, scindens, pungens, terebrans, rodens, mordax, urens, &c. Nimirum ob perceptionum similitudinem comparamus, quas dolentes in corpore patimur, injurias cum læsionibus, quas vires Mechanicæ, Physicæ, Chemicæ, foris admotæ, nobis inferunt. Nec improbable est, similes sensationes similibus cieri fibrarum sensilium mutationibus, atque ideo abdita ex manifestis posse explicari. An vero & recte hinc inferas, cujusvis do-

doloris causam nunquam non potentia, quæ continui solutionem inferre partibus minetur, deberi; aut saltem in solidorum potius violenta affectione, quam in fluidi per nervos impedito motu, ponendam esse?

678. *Αἰσθητική* igitur, qua ægri, in quos vis dolorifica agit, non dolent tamen, inter morborum symptomata non minus, quam dolor, referenda est. Etenim aut pars affecta sensu caret, pressis, stupefactis, destructis nervis ob tumorem, luxationem, fracturam, contusionem, vulnus, sphacelum, &c. aut sensorio communi impedito universa vis sentiendi labascit in apoplexia, sopore, epilepsia, convulsione, catalepsi; aut eodem perturbato mens alienata est in deliriis: aut denique languente vi vitali, ac vigore circulationis, sensibilitas partium collapsarum una torpet in extrema debilitate, animi deliquio, syncope. Ex tranquilla tamen doloris patientia haud satis tutum videtur concludere, partibus irritatis sensum vel negasse Naturam, vel morbum abstulisse.

679. Pruritus, sensatio dolori proxima, voluptas ex mutato corpore nimis intensa, hinc doloris initium, ponit irritationem sensu quidem non tristi, sed inquietante tamen, molestam, qua fit, ut partem affectam scalpere, fricare, aut quovis alio modo agitare, veluti cogamur. Uti igitur leves motus mechanici, tactio, reptatio, frictio, vellicatio, partibus, quæ, quia tangi non consueverunt, delicati sensus sunt, titillationem inferunt: ita pleræque potentia dolorifica (673.), cum mitius agunt, partemve minus teneram afficiunt, pruritus creant. Acre præsertim multiplex, leni rosione morsive in cutim agens, sæpissime hunc sensum movet. Unde in scabie, impetigine, herpete, erysipelate, variis exanthematibus, pernione, phtheiriasi, aliisque vitiis cutaneis, tum & in variis cacochymia acris speciebus,

bus, frequens hæc molestia. Est etiam in hac affectione locus consensui, quo fit, ut irritamenta, quæ in alias partes agunt, in aliis pruritus cieant. Docent vermes intestinales & vesicæ calculus.

680. Quando autem plerisque naturæ necessitatibus sua quoque indita est pruritus species, qua nos admoneant invitentque ad motus sibi competentes: patet istam sensationem non solius esse superficiei, sed ad internos etiam partes pertinere, inque his ex morbo incitari vehementius posse, ut tempore graduque incongruis urgeat. Referre igitur huc licebit multifarios illos stimulos, qui ex causa morbosa oriundi, ægrotantes ad tussim, sternutationem, oscitationem, pandiculationem, excretionem varias alvi, urinæ, &c. compellunt.

681. Est & interior quidam pruritus, absque frictione, aut motu animali, intolerabilis, quem in hystericis, & hypochondriacis quandoque membra singularia intus concipiunt, nullo licet stimulantis acrimoniæ indicio. Irritabilitati (190.) hunc attribuas, qua fibræ partis, in oscillationes immoderatas actæ, facultatem sentiendi inquietant. Is aliquamdiu durans sponte tandem, more spasmodum, solvitur; at nonnunquam periodicus statis intervallis denuo accedit.

Anxietas.

682. Uti præsentem malo dolemus; ita imminens, quod averti aut superari nequeat, idea meticulosos sollicitat angitque, eo quidem vehementius, quo malum gravius, minusque aut evitabile aut eluctabile videtur. Anxietas idcirco tristis quidem pariter, ac dolor, sensatio est, at cum hoc minime confundenda, longe terribilior, ipsa quandoque morte intolerabilior.

683. Quodsi igitur anxia mens redditur ex corporis suo affecto, credibile omnino est, causam

subesse corpoream, quæ commune sensorium ita mutet, ut ideæ excitentur, quas mens nec absque horrore percipere ac contemplari, nec tamen & a se depellere possit.

684. Perinde autem fuerit, utrum sensorii communis illa (683.) mutatio debeat respondeatque statui corporis revera periculoso, cujus perceptione animus merito angatur; an conditioni minoris momenti, quæ panicum modo terrorem incutiat (674.). Anxietatis gradus utrobique idem esse potest; quamvis consecutiones multum diversæ sint. Ita mutui inter mentem & corpus commercii leges ferunt. Inde vero notabilis oritur anxietatum differentia.

685. Quum delirantes, idearum confusione, tristitia quæque & calamitosa sibi fingunt impendentia, mens in extremum sæpe angorem conjicitur, corpore licet non, nisi ex turbis sensorii communis, laborante. Hinc & plerumque mala a foris potius, quam ex morbo, sibi imminetia imaginario metu prospiciunt. Hæc species in phrenitide & melancholia frequens, dolori imaginario (674.) similis, molestior, quam periculosior (684.).

686. Verior ex corpore nascitur anxietas, sicubi obstaculum quoddam conatibus, quibus Natura utitur ad expellendum aliquid, quod sibi intus incommodat, magnopere resistit; ut metus sit, ne non sufficient. Anguntur ideo, quibus, cum materies excernenda præsto est atque urget, excretio tamen alvi, lotii, perspirabilis, sudoris, sputi, sanguinis, &c. impeditur. Inde & molimina ad hæmorrhagias, vomitum, partum, evacuationes criticas, metastases, exanthemata, aut ad calculum, venenum, aliave heterogenea noxiaque eliminanda, nec non flatus conclusos, & subito, ante tempus, suppressas excretiones, vel intro repulsas eruptiones, angor comitatur.

687. Porro frequentissimam anxietatis causam ponunt impedimenta respirationis, quæ cum & sanguinis per pulmones trajectui obstant, ancipiti vitam periculo premunt. Multiplex itaque vitium pulmonis varia materie infarcti, spasmo constricti, tumore, tuberculis, vomica, ulcere obsessi, aut aere, aqua, sanguine, pure, tumore, aliove thoracis affectu extrinsecus compressi; fistulæ item aeriferæ fauciumque, qua spiritus meare debet; tum diaphragmatis ac ceterorum, qui respirationem adjuvant, musculorum; aeris denique frigore, calore, levitate, humiditate, elateris defectu, situ, inquinamento, peccantis multivaria labes (422. ad 445.) huc faciunt.

688. Paris efficaciam sunt, quæcunque cordis actionem, atque ideo circuitum vitalem vehementer turbant; sive vitium subsit cordis, spasmo, inflammatione, erysipelate, ulcere, polypo, aneurysmate, hydrope, tumore quovis, concretionem, affecti, alienave materia obsessi; sive aliunde nata obstacula impediunt, ne cor moderata contractione sanguinem satis libere cavis suis expellere queat. Imminens hinc circulationis suffocatio Naturam urget, ut motibus duplicatis, non sine summa anxietate, contra insurgat.

689. Quocirca & spasmus, repletiones, distensiones, obstructions, compressiones viscerum, quæ abdomine continentur; sicubi humorum per vasa motum valde impediendo resistantiam cordi augent; eo quidem certius in angores conjiciunt; quo magis una & diaphragmatis motui obstant, & proximum cor lacescunt. Huc igitur anxietates hypochondriacæ referuntur.

690. Postremo quoque angimur, cum, ob vim vitæ quacunque causa defatiscientem (170.), motuum vitalium ac circuitus humorum extinctio intentatur. Ducent violentæ nervorum affectiones, cordis debilitas, ingruens animi deliquium, sphacelus vitalia invadens, &c.

691. Ex quibus (685. ad 691.) rite consideratis perspicitur, plurimis ac valde diversis morbis istud symptoma sese comes adungere; &, quamquam haud æque semper periculosum est, nunquam tamen a prudenti Medico negligendum esse. Systemati vitali datus hic monitor magis etiam, quam dolor (675.), attendi meretur; quum sæpe aut periclitari vitam annunciet, aut hac quoque mortem reddat præstabilior.

Exercitationes sensuum læsæ.

692. OFFENSIS sensus communis, proximum est, subungere, quæ ad sensus singulares, quos externos internosque vocant, pertinent, symptomata. Verius hæc, quam priora, ad actiones læsas referuntur; quum vitio organorum sensatio non, ut decet, perficiatur. Uti vero officina sensoria pro diversitate qualitatuum sensibilibum, quas aliis atque aliis partibus excipere debet, multum discrepante apparatu est instructa; ita multiplex hic a statu sano alienatio, nec ubique eadem, accidere potest. De singulis igitur seorsim agendum. Illud tamen omnibus commune est, ut, instar ceterarum actionum, sanitatem suam in mediocritatis quodam ambitu, congruoque tenore, positam habeant; a quo cum ultra citrave deflectunt, in vitio esse recte dicuntur. Læsiones adeo in universum ad defectum, excessum ac depravationem commode reducere licet.

Tactus Symptomata.

693. TACTUS, in suo genere præ reliquis sensibus latissime diffusus, aut valde imminuitur in stupore, aut plane aboletur, idque vel in parte singulari, vel in multis simul, totove undique corpore. Utrumque vitium causis fere iisdem, at gradu diversis, debetur. Epidermis, tactus organum contegens, callo, elephantiasi, lepra, corticosa, squamea, cornea degene-

generatione indurata, incrassata, aut in fugillatione, bullis, pustulis, interposito sanguine, fero, pure &c. a subjecta cute distans, in culpa esse potest. Alias cutis varia labe nimiae rigiditatis, laxitatis, collapsus suorum vasculorum, contractionis, infarctus aquosi, mucosi, laborans, aut constrictione, contusione, gelu, igne, gangraena, emortua, organum una adficiendo, sensum obrundit aut delet. Nervi denique in originibus, progressu, aut extremis suis, pressione, vulnere, contusione, rosione, exsiccatione, emolli-tione, extenuatione, vis vitalis defectu, humoris boni inopia, materiae morbosae depositione, usu narcoticorum, aliisve noxis inhabiles redditi, huc quam maxime faciunt. Quo & referri debet, quae morbos sensorii communis, apoplexiam, lethargum, epilepsiam, catalepsin, &c. comitatur, insensibilitas universalis. Tum vero & virtutis motricis viriositas accedit, qua tamen correcta sensus impedimentum quandoque perstat, aut hoc ablato illa superest.

694. Acuitur etiam tactus ultra modum, magno incommodo; quum attrectatio modica in dolorem vertitur, ut eam quoque refugiant partes. Id fit, ubi organum tegmine suo caret, aut hoc nimis tenui vestitur, aut ipsum justo tenerius, mobilius, plusve justo tensum est. Intertrigine, vulnere, ulcere, inflammatione, erysipelate, abscessu, contusione, dolore hysterico, podagrico, vario, spasmo, affectis hinc accidit. In morbis spasmodicis quandoque universa fere corporis superficies ita tenerescit, ut vel intentatus modo attactus etiam formidinem incutiat.

695. Depravati tactus speciem tum imminutio ejus (693.), tum nimium acumen (694.), in se habet: in utroque enim casu organi minor majorve affectio facillime qualitaturn perceptionem confundit. Alia erroris species est, cum sensatio ad per-versam partem refertur (674.)

Gustus Symptomata.

696. TACTUI proxime affinis gustus similia patitur ex similibus causis. Id tamen privum linguæ, principi hujus sensus instrumento, creberrime in morbis, etiam non suis, sordes, mucum, crustam, contrahere, obsideri aphthis, &c. Saliva quoque, quæ plurimum ad gustatum facit, permultis obnoxia est cum quantitatis, tum qualitatis, vitiis. Adde, quod appetentia, quæ saporum gratiam mire augere potest, raro in ægris vigeat, fastidium contra & nausea sæpe subnascatur. Inde frequens origo multiplicis læsionis hujus sensus intelligitur.

697. Præ ceteris notabilis est gustus alienatio; quum ægri conqueruntur de sensu saporis falsi, amari, urinosi, acidi, æruginosi, dulcis, rancidi, cadaverosi, quo sibi videantur imbuta esse, quæcumque ingerunt. Causa plerumque in saliva hæret vitiosa materie infecta, sive hanc ex lymphæ sanguinis attulerit, sive ori infusa demum contraxerit ex quacunque partium, quas alluit, aut vicinarum, labe. Inde, quæ serum maxime affectant, cacochymia acida, biliosa, putrida, rancida, salsa, aliæve acres; tum sordes, crustæ, ulcera, oris, linguæ, dentium, gingivarum, palati, narium, faucium, œsophagi, ventriculi, trachææ, pulmonum, &c. hoc symptoma producunt. Organi quoque gustatus & papillarum variis tensionis aut laxitatis status, vel superstes a priore sapore affectio, quin & sensorii communis perturbatio eo conferre possunt. Liquet adeo, cur alienus sapor sæpissime quidem ex morbo, quandoque tamen & bono omine ex perfecta materia morbosæ correctione profluat.

Olfactus Symptomata.

698. OLFACTUS nonnunquam ex causa morbosa nimium acuitur, ut vix odora etiam percipiantur,
odo-

odorata autem & ad majorem distantiam, & longe fortius, hinc sternutationem, convulsiones, animi deliquia, aliquando inducant. Membranæ narium, ob muci defectum, nuditas, siccitas, nimia tensio, papillarum olfactus excedens mobilitas, delicata aut nervulorum hujus sensus proprie, aut universi systematis sensorii, teneritudo, in acutis & chronicis malis id efficere valent. Inde in hysterics, hypochondriacis, phreniticis, ex morfu rabidi canis hydrophobis, maxime occurrit.

699. Frequentior est olfactus obtusio ac abolitio, qui *ἀνοσμία*. Obstructio membranæ narium in gravedine; humiditas nimia in coryza; muci abundantia, crassitudo; heterogenea intro admissa, lapis, gypsum, vermis, &c. tumores quicunque, polypus, scirrhus, cancer, exostosis, vulnus, contusio, ulcera depascentia, caries; callus, alarum nasi concretio; vitia conformationis &c. variis modis istas læsiones inferunt. Quæcunque porro aeris per nares transitum inhibent, impedimenta multivaria: ut & odoratus nervulorum, qua in papillas abeunt, aut altius, compressio, induratio, resolutio, emollitio, destructio: quo referri etiam potest, quæ ex perpetuo saniei cancrisæ halitu contrahitur, sentiendi impotentia. Denique, quæ ceteros etiam sensus opprimunt, sensorii communis mala, apoplexia, epilepsia, catalepsis, morbi soporosi, &c. huc faciunt.

700. Depravatio ponit vel alienum eorum, quæ odorata sunt, odorem, vel odoris in atmosphæra inodora perceptionem. Nascitur ergo, quum organum olfactus a materie olente, quæ in corpore hæret, ita afficitur, ut odor a foris afflari videatur. Mucus, saliva, pus, ichor, tabus, sordes, corrupta, putrida, rancida, in cavernis narium, ore, dentibus, gingivis, lingua, faucibus, œsophago, trachæa, pulmonibus, stabulantia; aut olidi vapores e ventriculo

ascendentes, istam fallaciam inducere valent. Facit & longior mora inter res valde odoratas impressionem permanentem, quæ tarde demum eliditur. Turbis sensorii communis hoc vitium quoque nonnunquam deberi analogia docet (674.) : tum vero rarius in solum olfactum cadit.

Auditus Symptomata.

701. LÆDITUR auditus quadrifariam, augmento puta, abolitione, hebetatione ac depravatione. Unde ὀξυνκία; κώπωσις, surditas; βαρυνκία, gravis auditus; tinnitus, bombus, echo, susurrus, sibilus. Quæ symptomata tanto quidem majoris momenti censenda sunt, quo & sensum disciplinæ nobiliorem infestant, & causas sedesque magis abstrusas habent, & minus ad sanandum facilia se se præbent.

702. Οξυνκία dicitur auditus summa sensilitas, quæ vel leves quoque sonos vix ferre queat, quin ægritudo, dolor, convulsio, delirium, aut deliquium oritur. Debetur nimiae tensioni, siccitati, mobilitati organi acustici, cerebri, nervorum, membranarum. Supervenit ideo morbis istarum partium acutissimis, inflammatoriis, spasmodicis, dolorosis, otalgia, phrenitidi, cephalalgia &c. Comitatur & deliria febris expertia, maniam, melancholiam. Hystericis ceterum, hypochondriacis, puerperis, ex gravi morbo etiamnum teneris, in pervigilium pronis, summum, irritabilibus (190.), familiare malum.

703. Causarum, quæ auditum obtundunt, longe major & numerus est & diversitas, nec minus multiplex sedes. Plurimæ nimirum partes sunt, & plures etiam singularum conditiones, quæ cum ad integritatem hujus sensus faciant, vitiari nequeunt, quin functio impediatur. Physiologia igitur hic potissimum prælucere Pathologiae atque ordinem dicendorum monstrare debet.

704. Organi maximopere compositi, quæ huc refer-

ri merentur, vitia fere hæc sunt. Auriculæ defectus; meatus auditorii angustia, ab aliena materie repletio, obturatio, concretio; membrana tympani relaxata, callo rigens, in os durata, sordibus obseffa, luxuriantem carne crassescens, rupta, adesa, aut quoquo modo deficiens; auditus ossiculorum luxatio, anchylosis, caries, dissolutio, absentia; cavea tympani sero, pituita, cruore, pure, ichore repleta, sorde inquinata; vestibuli, cochleæ, labyrinthi, infarctus, conformatio perversa; membranarum, quæ hic expansæ sunt, laxitas, siccitas, induratio, degeneratio, destructio; vasculorum a congestis humoribus tumor, obstructio; musculorum internorum paralysis, spasmus; tubæ Eustachianæ constrictio, *συνχωρία*, obstructio, concretio, exesio. Horum singula seorsim, plurave complicata, quum obstant, ne tremores sonori, ut decet, excipiantur, colligantur, reflectantur, transmittantur, imprimantur, vibrationes harmonicas cieant, modis sane gradibusque diversis auditum hebetare aut & omnino abolere possunt.

705. Organo tamen inviolato, apparatus etiam nervæus, huic sensui datus, inde ab organo ad sensorium usque commune, toto itinere, pressus, destructus, marcidus, rigidus, stupidus; aut ipsum cerebrum labe universali, apoplectica, epileptica, &c. oppressum, relaxatum, exhaustum, aut quovis modo inhabile redditum, quandoque in culpa sunt.

706. Liquet autem ex usu partium, alia quidem istorum vitiorum (704. 705.) gravem modo auditum inducere; alia aut hunc, aut surditatem ipsam, ut varia fuerint intensitate, complicatione, duratione; alia ocysus, serius, certo tamen, surditatem. Huic porro, nisi natura vel arte mature tollatur, loquelæ ignorantia, aut desuetudine oblivio fere accedere solet.

707. Depravate audiunt, quibus, cum nihil sonat, aures tamen tinniunt, susurrant, strepunt, aut, instar echus, sonos repetunt. Fugax symptoma etiam sanis sæpe

pe numero accidit, levibus ex causis oriundum. Perseverans diutius, five solitarium fuerit, five morbis aliis adjunctum, majoris momenti, variique ominis est. Nascitur autem, quando tremores, sonoris similes, in meatu auditorio, membrana tympani, hujus cavea, parietibus atque aere interno, ossiculis, membranis, ceterisque interioris organi partibus, cientur a vasculis hic distributis, ob plenitudinem, pressionem externam, obstructionem, inflammationem, solito fortius pulsantibus. Unde plethoram, morbos febriles. acutos, inflammatorios, maxime qui caput infestant, catarrhos, evacuationes suppressas, decubitus humorum in has partes vicinasve, eorumdem impetum sursum versum, hinc delirium, sanguinis ex naribus profluvium, parotides, &c. imminetia, sæpe comitatur. Musculorum quoque, ac fibrarum motricium in his locis spasmi, tremores convulsivi, in hysteriis, hypochondriacis, epilepticis, &c. idem efficiunt. Quocirca aut relaxatio, aut tensio, immodica partium hujus organi, qua nimis facile agitantur, aut motæ diutius, quam par est, contremiscunt, huc quoque confert; nec non tubæ Eustachianæ varia vitia (677.), quæ justum aeris intra caveam tympani moderamen pervertunt. Denique & multiplex affectio partis nervæ, quæ ad auditum pertinet; inde ab organo usque ad origines suas; tum & encephali, pressione, irritatione, commotione, aut primario, aut ob mutuam cum aliis partibus consensionem, læsi: ut sæpenumero hæc etiam causa subsit, quare capitis morbis inflammatoriis, soporosis, catarrhosis, spasmodicis, nec non ventriculi vitiis, &c. istud symptoma sese adjungat.

708. Ceterum vix alia functio datur, cujus vitiatæ naturam, causas, partesque affectas difficiliter sit cognoscere, certasve curationes determinare. Nec mirum: quando tam parum est, quod de organi
abdi-

abditissimi statu sano, partiumque ejus singularum usu, intelligimus.

Visus Symptomata.

709. INTER sensoria compositissimus oculus etsi quam plurimas patitur vitiositates: symptomata tamen, quæ ad functionem ejus attinent, itidem ad quatuor genera, aucti, imminuti, aboliti ac depravati visus referre licet. Nec alio sane nomine hujus sunt loci. Unde hunc quoque ordinem in eorumdem expositione sequemur.

710. Visu nimis acuto laborant, quorum tam sensiles oculi sunt, ut lucem refugiant, & vel modicam ægre ferant, hinc debiliore quidem videant, fortiore perstricti caligent. Φωτοφοβίαν vocaveris. Nonnulli ἡμεράλωπας appellant, qui facultate videndi noctu, quam interdiu, magis valent. Hos tamen contra alii potius νυκτάλωπας dicendos esse censent.

711. Causæ hujus vitii intelliguntur ex iis, quæ de simili auditus ceterorumque sensuum læsione supra (694. 698. 702.) tradidimus; modo ad organum visus applicentur. Inde frequens occurrit in similibus (702.) oculorum, capitis, nervorum, affectionibus cum acutis, tum chronicis, assiduus præsertim ophthalmiæ comes. Desuetudo lucis hanc teneritudinem sanis etiam oculis infert. Maxime tamen huc quoque facit imbecillitas aut impedimentum potentiæ, qua pupillam in luce majore constringimus: ut ideo hæc perpetuo dilatata sit, μυδείασι laborans, aut saltem ad constrictionem non satis parata. Quum enim pupillæ moderamine lucis appulsæ quantitati sese accommodet oculus; patentior introitus clarioris lucis intolerantiam creare debet. Unde patet, cur magno virium dispendio accedens nimia sensibilitas istud symptoma tantopere intendat. Quod cataracta minor, ad margines tenuior, in medio spissior, producit, vespertini visus genus

nus imminutam potius, quam intensiorem, ponit aciem, nec adeo hujus est loci.

712. Cæcitatis causæ cum & numero plurimæ sint, & natura ac sede multum diversæ, distinctam merentur expositionem. Aliæ quidem hærent in partibus, quæ ante oculi globum sitæ sunt, aliæ in hoc ipso, iterumque aliæ pone eundem, inde ad encephalon usque.

713. Priores nec facultatem videndi, nec organum, afficiunt, sed conditiones modo, sine quibus exerceri vius nequit. Sunt igitur externa tantum impedimenta, quæ oculum lumini inaccessum reddunt, nec adeo, nisi notham pariunt cæcitatem. Huc referuntur vitia palpebrarum: tumor ab humorum confluxu, inflammatione, erysipelate, œdemate, emphysemate, grandinibus, tegumentorum exuperantia, carne luxuriantem, tumoribus cysticis, &c. diductioni obstitans; cohærentia a pituita, gramiis, pure, sanie ulcerosa, porriginosa, venerea, interpositis; concretio congenita, aut ex inflammatione, ambustione, excoriatione, vulnere, ulcere, nata, quod ἀγκυλοβλέφαρον (223.); constrictio ob orbicularibus musculis spasmō affectis; πτώσις denique palpebræ superioris ob resolutum aut transverse dissectum ejus levatorem. Caruncula quoque lacrymalis, & quæ juxta hanc est, laxioris adnatæ lunula, quum congestis humoribus, inflammatione, abscessu, turgent, aut degenerare augmento suæ materiæ in panniculum, pterygium, &c. abeunt, itæ supra corneam sese quandoque expandunt, ut lumen intercipere possint. Alias & vicinarum partium tumores, qui oculo superimminent, simile obstaculum creant.

714. Quæ cæcitatem inferunt, globi oculi vitiositates pro multitudine ac diversitate partium, ex quibus componitur, perquam numerosæ sunt. Cornea ex inflammatione, ambustione, pustulis, abscessu, sarcofi, cicatrice, humorum coagulo, &c. varii nominis,

color

coloris, crassitie, sedis, extensionis, maculis obscurata, luci impervia: humoris aquei defectus; ejusdem sanguine, pure, sordibus mixti, aut in spissamentum mucosum, membraneumve, cataractas spurias recentiorum, coacti opacitas: pupillæ ob varia uveæ, congestis humoribus turgidæ, luxuriantis, flaccidæ, convulsæ prolapsæ (255.), vitia, obstipatio, στυφί-
 ζησις, σιμφοσις, constrictio: lentis crystallinæ aut in corpore suo, aut in velamento, opacatæ, arefactæ, suppuratæ, colliquesactæ, suffusio multiplex; ejusdem tumor, una cum obscuratione glauca, vicina pressa sensu motuque privans: humoris vitrei similia vitia, cum prægressa aut pedissequa lentis affectione conjuncta: retina tandem compressa, callosa, infarcta, marcida, resoluta, aut quavis demum affectione, sive propria, sive aliarum partium, insensibilis. Etenim horum singula seorsim, aut plura inter se complicata, multiplices cæcitatis species, cataractas, glaucomata, ἀμαύρωσις, diversis quidem modis atque phænomenis, producere posse cuique facile liquet, qui physiologiam hujus sensationis rite intellexerit.

715. Ad tertium genus (712.) pertinent, quæcunque simili ratione, ac mox de retina dictum (714.), afficiunt nervum opticum, huicque impotentiam inferunt: uti & cerebri læsiones multivarie, sive universales, apoplecticæ, epilepticæ, catalepticæ, &c. seu magis singulares, quæ videndi facultatem præcipue opprimunt, liberum sensorii communis cum externis sensoriiis commercium intercipiendo. Inde, organo licet nulla conspicua labe vitiato, cæcitas tamen consequitur, quum ex vulnere, fractura, contusione, obstructione, congestione, effusione, corruptione, humorum, tumore vario, abscessu, liquidi vitalis defectu, virium languore, spasmo, compressio, destructio, inundatio, exesio, extenuatio, collapsus, marcor, con-

stri-

strictio, istis partibus accidit. Qui affectus ἀμωρῶσι audit, cum ex causa stabili oriundus permanet; σκοπῶμα, scotomia, ubi, postquam aliquamdiu afflixit, cito sponte remittit.

716. Visus hebetudo, ἀμβλυωπία, uti gradu tantum a cæcitate distat, inque hanc sæpenumero, ocysus, serius, transit, ita consimilibus causis, sed levioribus, nascitur, variosque & ipsa admittit gradus: prout vel sanis quoque non eadem singulis semperque acies obtigit. Ex supra (712 ad 716.) dictis ergo intelligitur.

717. Depravatio visus dicitur, cum imagines cernuntur rerum, quasi ob oculos versantium, quæ tamen nullæ sunt, aut aliter, quam revera sunt, aut recte quidem, sed non ad justam distantiam, perversove cum obtutu oculorum. Multiplex itaque virium, diversissimis e causis oriundum, morborum plurimorum symptoma, vel visionem ipsam ponit alienatam, vel videndi modum.

718. Quodsi causæ internæ retinam in similes agant tremores, uti lux solet ab externis objectis reflexa, pro statis sensationum legibus, ideas similes nasci oportet, & ad objecta externa, quasi ab his oriantur, referri. Unde prima visus fallacia, imaginatio dicta, quæ floccos, scintillas, μαρμαρυγὰς, imagines varias, vel adductis etiam palpebris profert. Vascula retinæ aut huic vicinarum partium, humoribus turgida, ultra modum micantia, quum proximam ejus medullam agitant, plerumque hoc symptoma pariunt, frequens ideo in oculorum contusione, inflammatione: tum & in plethora, & morbis acutis, febrilibus, inflammatoriis, catarrhosis, spasmodicis, qui nimio humorum affluxu caput affectant; sæpe imminentis desipientiæ aut hæmorrhagiæ prodromus. Comitatur & φωφοβίαν (710.), sicuti tenerior oculus nimia luce percellitur. Alias

& πο-

& pone oculum in nervo optico, ipsove cerebro, sedem habet ex vitiis supra (707.) memoratis nascens.

719. Retinæ aliqua puncta obstructione, ecchy-mosi, callo, compressione, relaxatione, insensilia; massulæ opacæ per humorem aqueum, vitreum, lentem, sparsæ; cornea maculis obsessa, imaginem objecti punctis, striis, floccis, nubeculis, cancellis nigricantibus interstinguunt, infuscant, iisque oculo immoto aut stabilibus, aut fluctuantibus, pro varia vitii sede. Quæ altera est fallaciæ species. Bul-lulæ aeriæ, aut guttulæ striæve oleosæ, pellucidæ, seorsim in humore aqueo fluitantes, refractione radiorum dispari, imaginem alienis notis ductibusque mobilibus, etsi non opacis, variare etiam possunt. Oculi quoque madidi, aut palpebrarum tarsi extumidi, reflexa luce in pupillam admissa, imagini objectorum alienam radiationem affingendo visum itidem confundunt.

720. Alias & colore non suo cernuntur res, quum corneam, humoresve oculi, integra pelluciditate, alienus color inficit. Quandoque & vehemens nervi systematis affectio hoc vitium parit.

721. Vertigo, *δῖρος*, hujus etiam loci est, qua objecta, etsi stabilia, in gyrum agi, titubare, contremiscere, subverti videntur; ut homo quoque, stare nescius, membris vacillet aut prosternatur. Si-cubi & visus una obnubilatur, *σκοτόδῖρος*, vertigo caliginosa, audit. Causæ sunt quæcumque compressione, succensione, agitatione, infirmatione fibrillarum cerebri, nervi optici, retinæ, motus regulares interturbant; sive proxime in istas partes agant, sive per consensionem. Cujusmodi habentur innumera: uti cupitis, aut oculorum, ictus, contusiones, fracturæ, tumores interni, morbi inflammatorii, suppuratorii, erysipelatosi, febriles, spasmodici, catarrhosi, fopo-

foporosi, dolorosi; plethora; cacochymia multiplex; humorum rarefactio, impetus, congestio ad encephalon; hujus inundatio ab effusis, stagnantibus; retentio excernendorum; metastasis materiæ morbosæ, variæ; evacuationes nimix; dissipatio virium per inediam, vigilias, curas, studia intensiora, morbos vehementes; ventriculi, intestinorum, viscerumque hypochondriacorum, uteri, affectiones; irritationes ab aliis partibus sursum propagatæ, &c. Unde permultos morbos præcedere, comitari aut consequi solet. Quum vero & intuitus rerum, quæ circumaguntur, aut alias celeriter ante oculos moventur, & capitis corporisve universi in gyrum agitatio, & meticulosus præcipitii prospectus, insuetis vertiginem inferant; credibile est, causas quoque internas haud dispari ratione agere.

722. Quæ imagines objectorum multiplicat, dividit, mutilat aut alias pervertit, alucinatio quam plurimis diversarum oculi partium vitiis, quæ situm, motum, figuram, substantiam, depravant, debetur. Mala præsertim spasmodica, paralytica, musculos oculorum, retinam, nervos opticos, cerebrum, afficientia, id genus fallacias perquam mirabiles sæpe producant.

723. Facultas, qua oculum diversis objectorum distantis aptamus, multimodis vitiatur, in *μυωπία*, *πρεσβυωπία*, *ὕπερπρεσβυτία*.

724. Myops oculus, ad objecta remotiora inhabilis, etiam nimis propinqua exigit, ut distincte videat. Excessu igitur laborat ejus virtutis, qua lucem admissam refringendo cogimus: ita enim fit, ut e longinquo venientes radii, pene paralleli, intra oculum justo citius in focos coeant, indeque rursus dispersi demum in retinam incidant. Causæ sunt major oculi longitudo, cornea convexior, lens magis gibba, a retina remotior, mediorum, per quæ

quæ radii intus decurrunt , major densitas . Myopia spuria , quam angustior pupilla , minor corneæ humorumque pelluciditas , minor iridis ac retinæ sensibilitas , inducit , ad visum hebetem (716.) potius referatur .

725. Πρεσβυωπία , vitium priori (724.) contrarium , senibus familiare , contrariis etiam conditionibus debetur : quo & lentis defectus referri potest .

726. Ὑπερπρεσβυωπία , quæ lentem adeo propinquam retinæ ponit , ut cujuscunque distantiae objectorum radii post retinam suos projiciant focos , neque hinc vel propiora , vel remotiora , distincte cernantur , sicubi detur , enormis dicatur visus senilis (725.) gradus , imminuti visus (716.) speciebus annumerandus .

727. Mala nervorum spasmodica , paralytica , quandoque & visum ita figunt , ut ne vel minimum quidem aptæ distantiae augmentum feratur , quin objectum plane dispareat . Depravationis genus oppidum rarum & singulare .

728. Concretio oculi cum vicinis partibus , pressio a tumoribus , situs alienus ; musculorum ejus spasmus , paralyxis , distractio , aliave impedimenta , diversimode pervertere motum atque directionem in videndo possunt . Unde πλινθηπία , visus lateralis , sublimis , humilis , aspectus trux , torvitas , similiaque mala .

729. Hæc inter præcipue memorabilis strabismus , quo affecti oculis distortis ac inæqualiter motis vident . Distorsio varia introrsum , extrorsum , sursum , deorsum , unius vel utriusque oculi , differentia constituit . Multiplex hujus vitii sedes ac causa tribuitur visus potentiæ in utroque oculo haud satis æquali , in alterutro multum debiliori , aut & deficienti ; musculis spasmō , paralyxi , vulnere , contusione ,

sione, ulcere, pressione, contractione, adhesionem, læsis, ut æquabiliter ambos dirigere oculos nequeant; adsuetudini oblique aut uno tantum oculo videndi; corneæ, male conformatæ, parte aliqua opacæ; obliquo lentis situi; processuum ciliarium inæquali actioni; discordi denique retinarum harmoniæ.

Læsiones sensuum internorum.

730. SENSUS externi quidem materiem subministrant, in qua sese exerceat virtus sentiens: at præstantissimum, quod ista functio habet, internis, quos dicunt, sensibus debetur. Tametsi vero præcipuam horum partem ipsa ad sese mens vindicare videatur; haud negandum tamen, organa corporis suam quoque symbolam eo conferre, horumque adeo diversitati ex parte tribuendum esse differentem id genus sensuum usum, qui in hominibus etiam sanis animadvertitur. Quo circa & pronum est colligere, non minus hic, quam in sensibus externis, alienationes dari, quæ cum ex corporis vitiositate profluant, omnino ad forum Medicum sint referendæ (36.).

731. Quæ cum sic satis certa sint, abditissima tamen est, in qua hæc mentis operationes perficiuntur, officina, nec vel probabili conjectura assequi datur organorum, quibus instructa est, numerum, situm, conformationem, vires agendi, modum, cetera. Quo fit, ut, in tanta status sani ignorantia, de natura ac sede vitiorum, quæ hic occurrunt, nihil admodum distincti pronunciare liceat. Tantisper proinde in generali doctrina acquiescendum, donec Physiologia tenebras dispulerit.

Delirium.

732. Delirare dicitur, qui, cum vigilat, somnianti tamen similis, ideas, sibi ab internis causis natas,

tas, ad res externas refert, percipitque adeo ac existimat præsentia esse, quæ absunt: tum qui ideas undecunque ortas præpostere componit, disjungit, iudicium ferens a communi sensu aberrans: & qui præter rationem, vi morbi, alienos a suis mores induit, motibusque animi abstrahitur insolitis, effrenationibus.

733. Delirium ergo ponit ac facultatem iudicandi in vigilante perturbatam vitio organorum. Quamvis enim reliquarum sensationum exercitium pervertatur; nisi tamen erroneum quoque intervenerit iudicium; vix pro delirio id haberi potest.

734. Unde perspicitur multiplex huius symptomatis differentia variusque gradus; prout aut universale est aut particulare, fixum vel vagum, perpetuum aut interruptum, mite vel ferox, incipiens aut consummatum.

735. Difficillimum autem est, ob extremam huius materiæ obscuritatem (731.), aut partes affectas assignare, aut diversos læsionum modos, quibus singulæ deliriorum species oriuntur. Ex comparatione eorum, quæ in sano statu fiunt, istud saltem affirmari posse videtur, quavis demum ratione æquabiles illos, regulares, mentisque moderamini addictos, motus organorum sensoriorum, unde ordinatus pendet idearum ortus, consentanea disjunctio, combinatio, successio, atque attenta contemplatio, sine quibus sanum esse iudicium nequit.

736. Sive igitur, quas causæ internæ excitant, ideæ tam vividæ sint, ut a foris profectæ videantur, mentemque occupent abripiantque, nec aliis attendere sinant; sive legitimis ideis sese adjungant aliæ incongruentes; seu denique affinium vel intermediarum idearum quædam suppressæ deficient, nec produci queant: quidquid horum contigerit, manifestum est, fieri non posse, ut ne facultas iudicandi

primum, dein & voluntas, in errorem pertrahatur, ac porro huic etiam convenientes cum animi, tum corporis, motus nascantur, fallacia alia aliam trudente.

737. Ingens potentiarum numerus, quas observatio docuit, turbarum id genus creare, reducitur fere ad ea,

1. Quæ tenorem medullæ cerebri generisque nervosi infirmando virtutem sentientem labefactant. Cujusmodi sunt evacuationes nimix, morbi graves, diu tolerati, mala hysterica, hypochondriaca, apoplectica, cataleptica, epileptica, exercitationes mentis immodicæ (552.), animi motus violenti, diuturni (532.), pervigilium (550 ad 552.), tum quæ colluvie aquosa (287.), mucosa (283.), encephali flamina inundando flaccida, inertia (160. 1. 2.) reddunt.

2. Quæ humorum circuitu intensiore (409.), sursum directo (411.), sanguinem in vasis encephali accumulunt, hinc distensione, pulsatione, attritu, æstu, errore loci, proximam medullam præter modum exagitant.

3. Quæ siccitate, rigiditate, infarctu lento, indurante, fibras sensorias minus mobiles mutabilesque faciunt, status semel concepti nimis tenaces. Quo maxime confert atrabilaria humorum crasis, vitio quocunque rerum non naturalium, morbove, induta (284. 320. 355.).

4. Quæ irritando motus irregulares, injustos, infrenatos, in sensorio communi cient, sive proxima in hoc ipsum actione, seu ex aliis partibus per consensionem eo propagata. Stimulorum vero, qui vim sentientem turbare queunt, par ratio est, atque irritamentorum virtutis vitalis, nec minor fere numerus ac diversitas. Unde ex dictis (171 & seq.) intelliguntur.

5. Im-

5. Impedimenta denique multivaria, quæ partibus encephali vim inferendo, situm, nexum, fabricam earumdem pervertendo, canales obstruendo, comprimendo, quassando, lacerando, humorum circuitum turbando, consentaneis medullæ staminum motibus obstant. Conformatio prava abortu contracta, commotio, contusio, fractura, vulnus, abscessus, ecchymosis, hydrocephalus, & similia, quæ caput infestant, huc referuntur.

738. Est vero & seminiis hic locus, quæ alium præ alio tum ad delirium, tum ad hujus species singulares, procliviores reddunt. Temperamenta certe (614.), melancholicum præsertim aut cholericum, atque irritabilitas (190. 616.), multum valent; tum & gentilium quid singulare, quod hæreditate propagatur, ex prioribus vix plane explicandum.

739. Phantasiæ alienationes, quæ judicio corriguntur, leviores modo desipientiæ gradus sunt, similesque causas habent. Refractarium quoque & inflexibile, quod vi morbi aliquando in voluntate nascitur, haud minus, quam indomitæ animi commotiones (732.), huc pertinet.

740. Memoria vacillans, confusa, extincta; puerilitas, fatuitas; mentis distractio; *αναισθησία*, sensuum carentia; *ἀπάθεια*, in qua ob vitium organorum quæcunque animi affectiones delentur, & quæ id genus aliæ sunt noxæ, suo quævis modo læsam ponunt officinam sensoriam, proprietate tamen læsionis vix determinanda ultra, quam occasiones ægrotandi, morbique prægressi, comites, aut pedissequi, docere possint. Ætas, temperamentum, torpor vis vitalis (196.), vitiositates organicæ (737. 5.), solidorum laxitas, rigiditas, vasculorum obstructio, collapsus, concretio, humorum spissitudo, inertia aquosa, inopia, abundantia, motus imminutus, mala nervorum paralytica, morbique ex his

nati, universales, particulares, præcipue spectari merentur.

Motricis facultatis Symptomata.

741. FUNCTIONUM corporearum nulla est, quæ non ad motum referri queat. Unde pro illarum multitudine & diversitate innumerabilis est motuum, qui in sanitate perficiuntur, varietas. Habet idcirco suum quoque animalis machina systema motorium, per omnes partes diffusum, suis instructum fibris, tum singularibus, tum in musculos collectis, quæ tanquam motus instrumenta, virtute motrice animantur. Ita duplex motuum genus cietur, alterum spontaneorum, alterum eorum, qui voluntate nostra reguntur. Hæc vero, etsi diversis legibus adstricta sint, multumque ideo inter sese discrepare videantur, credibile tamen est, idem motus principium agnoscere, nec dissimili quoque apparatu organico absolvi. Iisdem certe vitiis obnoxia sunt. Communi igitur pertractatione utriusque symptomata proponemus.

Spasmus.

742. SPASMORUM major etiam est, quam dolorum, in ægris frequentia: nec raro morbum universum, certe præcipuam hujus partem, constituent, ipsique, ut suis ex causis profluunt, plurimorum vicissim symptomatum causæ fiunt. Tametsi itaque eorumdem energia ultra, quam par est, a nonnullis forte extenditur, fatendum tamen, vix aliam dari corporis vivi affectionem, cujus aut crebriores incidant occasiones, aut magis universalis sit sedes, aut major ad functiones omni modo turbandas potentia.

743. Spasmus dicitur violenta, invita, inordinata, fibrarum motricium actio. Omnes adeo & singulæ

gulæ systematis motorii , qua late patet (741.), partes ei obnoxia sunt . Virtus vero motrix , quæ in sanitate fibras musculosque animat , eadem & in spasmo actionem edit , in qua illud modo præter naturam est , quod justo intensior sit , nec congruenter legibus œconomia fiat .

744. Quum igitur vis motrix fibrarum a principio vitali (170. 209. 5.) repetenda videatur ; manifestum est , in eruendis spasmorum causis ad irritamenta (171.) potissimum attendendum esse , quæ sane perquam multiplicia numerantur . Acria mechanica, chemica, noti, ignoti generis ; potentia dolorifica (673.); immodica tum repletio , tum evacuatio ; turbæ systematis circulatorii ; affectiones systematis nervei, universales, particulares ; irritamenta varia muscutorum , tendinum , membranarum . Multum præcipue hic valet mutua inter vires sentiendi movendique consensio (179. 525. 537.), qua fit , ut immodicæ cuivis sensationi , dolori (675.), anxietati (682.), quin & animi perturbationibus (532.) frequentissime spasmi superveniant ; tanquam si horum ope avertere aut propulsare malum , de quo sensus monet (675. 691.), Natura conetur .

745. Uti vero vis vitalis non in omni homine, nec in quavis hominis parte , eodem gradu inest (175. 176.); ita pro hujus differentia major minorve ad spasmos proclivitas nascitur . Quocirca qui vitio irritabilitatis (190.) laborant , potentissimum hujus symptomatis seminium intus alunt (195.).

746. Effectum , quos spasmi producant , ingens numerus ex dictis (105. 209.) intelligitur . Nec tamen adeo constanter nocent , ut non & saluberri-
ma inter Naturæ auxilia ad avertendos sanandosque morbos (297. 640. 641. 744.) merito haberi debeant .

747. Sponte etiam patet multiplices dari spasmo-

rum differentias : prout vel universales sunt , vel particulares , idiopathici aut sympathici , repentini vel lenti , coarctantes aut inflantes , qui flatulenti dicuntur , &c.

748. Qui spasmus a convulsione distinguunt , illum vocant continuam , hanc alternantem musculorum contractionem , quam tamen alii malunt , motum convulsivum appellare . Perinde fuerit , num eodem , an diversis nominibus utare . Uterque certe affectus ad idem genus pertinet , partes easdem occupat , similesque & causas , & differentias , agnoscit ; quin & haud raro alius in alium transit . Intellegitur adeo recentiorum distinctio inter morbos tonicos & clonicos .

749. Inquietudo etiam utcunque huc referri potest : quamvis enim haud plane præter voluntatem ista membrorum agitatio fiat , plerumque tamen nec suspendi pro arbitrio potest , cum ex morbo nascitur . Anxietas , dolor , pruritus , æstus , delirium fere in causa esse solent .

750. Horror , horripilatio , huiusque vehementior gradus , rigor , concussionis spasmodicæ naturam clarius præ se ferunt . Accidunt febribus , suppurationi , sphacelo ; gravibus nervorum affectionibus ; subitis , immodicis evacuationibus ; his male suppressis ; laboriosis ad expellendum moliminibus ; maxime ubi Natura cruda , acri , corrupto , heterogeneo , virulento , intus hærente angitur . Quum vero & animo ideis injucundis commoto , & repentino corporis æstuantis refrigerio , nascantur , sensumque frigoris intercutanei ac pallorem externum habeant comitem ; credibile est spasmos subesse cutaneos , qui vasculis constrictis , repulsis intro humoribus , inæquabilem & circuitum & calorem nativum efficiant .

751. Est & , ubi muscoli , recte quidem ad voluntatis nutum in actum concitati , injussa dein agilitate

litate atque impetu non reprimendo motus suos accelerant, mentemque invitam præcurrunt. Vitium, loquelæ musculis frequens, nec his solis tamen proprium: vidi enim, qui currere, non gradi, poterat. Habet ista volubilitas aliquid spasmodici, huiusque adeo loci est. An etiam in spontaneis motibus obtinet? Credas, quum ingesta, celerrimo per intestinorum volumina trajectu, ano exturbantur, motum peristalticum ita affligi.

Paralysis .

752. PARALYSIS, Paresis, resolutio, extinctam ponit facultatem motricem, flaccidam ideo fibrarum motricium inertiam, partiumque inde, quas movere debent, immobilitatem. Affectio spasmō (743.) opposita, æque tamen late patens, singula quæque motus instrumenta (741.), musculos, fibras, cum sponte, tum ad arbitrium agentes, infestat. Exquisita dicitur, si sensus una cum motu deest; si superest, imperfecta; ἀτομία, si fibras viscerum vasorumque enervat.

753. Debetur multiplici vitio 1. Cerebri, cerebelli, medullæ oblongatæ, spinalis, nervorumque inde porrectorum in truncis, gangliis, ramulis suis; quo fit, ut vis nervea torpeat, deficiat, aut sublato istarum partium cum fibris motricibus commercio intercipiatur: 2. Systematis circulationis, quo influxus humorum vitalium in organa motus imminuitur, sufflaminatur: 3. Villorum denique muscularium labi propriæ, distractione, pressione, diuturna quiete, intensiore actione, relaxatione, siccatione, texturæ alienatione, inductæ, qua ad motum inhabiles redduntur. Horum singula seorsim, aut plura simul, siue ipsam extinguant virtutem motricem (741.), siue conditiones saltem tollant, sine quibus illa in motus consentaneos excitari nequeat; utroque modo paralyzin fieri necesse est,

754. Quocirca haud difficile est istam motus impotentiam ab aliis morbosæ immobilitatis speciebus distinguere. Liquet etiam sedem ejus valde diversam esse, proque hujus diversitate paralyfin dividi in universalem & particularem, idiopathicam & sympathicam. Nec obscura est ratio innumerarum nozarum, quæ ex defectu motus in omne genus functionum promanant.

755. Levior paralyfis gradus est debilitas virtutis motricis, qua fit, ut motus musculares non nisi ægre ac languide exerceri queant. Hæc etsi ad animales motus potissimum referatur, haud minus tamen vitales quoque & naturales afficit, easdemque tum differentias, tum causas, ac paralyfis (753. 754.), agnoscit. Humor inopia, copia nimia, crasis vitiata, circulationis torpor, vis nervea oppressa, exhausta, solida effœta, hic maxime spectanda.

756. Hinc intelligitur, quæ toties morbos prænunciat, lassitudo spontanea, hujusque species, tensiva, ulcerosa, inflammatoria.

757. Tremor quoque, qui, cum movere artus conamur, accidit, ad imbecillitatem facultatis motricis (755.) pertinet. Palpitatio autem, qua quiescentes etiam partes concutiuntur, vitiis spasmodicis (743.) annumeranda.

Somni affectiones.

758. PERVIGILIUM, ἀγρυπνία, cum morbi symptoma est, non minus ægris, quam ultronea pervigilatio sanis (550 ad 552.), nocet. Nascitur autem, quoties ex turbis interioribus tanta sit emporii animalis agitatio, ut nec relaxari organa sensuum motuumque voluntariorum possint, nec vis nervea feriari, neque adeo mens a mutuo cum corpore commercio sese subtrahere. Dolor proinde
(670)

(670.), pruritus (679.), anxietas (682.), delirium (732.), febris, inflammatio, suppuratio, circulatio intensior, raptus humorum versus superiora, æstus ingens, morbique hinc, in quibus istorum aliqua insunt, præcipue sicubi & irritabilitas (190.), accesserit, vigilias inferunt.

759. Immodicæ dormitionis in morbis multivarie occurrunt species, duratione, gradu, aliorum symptomatum comitatu, hinc nominibus etiam, inter se discrepantes. Causæ generatim reduci queunt 1. ad languentes sentiendi movendique vires: quo faciunt animi corporisve ex quacunque causa defatigatio; evacantio enormis; solidorum debilitas (157.); torpor (196.); circulationis tarditas (410.); humores præ abundantia aquæ (287.), glutinis (283. 373.), crassamenti (284.), pinguedinis (394.), vappidi, effœti; frigus intensum (427. 5.); usus narcoticorum, &c. 2. ad easdem vires oppresses, hinc agere impeditas, ob plethoram multiplicem (387 ad 392.), obesitatem (394.), nimium sanguinis ad caput impetum (411.), reditum haud satis expeditum, vasorum encephali infarctum, inflammationem, erysipelas, evacuationes suppressas, metastases materiæ morbosæ ad superiora. An & hujus loci est, quem spiritus fermentati (467.) inducunt, sopor? 3. ad ea, quæ liberum emporii animalis cum organis sensuum motuumque voluntariorum commercium suspendunt: cujusmodi innumera habentur, commotione, compressione, inundatione, destructione encephali nocentia; uti sunt vehemens capitis percussio, cranii depressio, fractura, exostosis, abscessus, tumores varii intus nati, cerebro imminentes, humores effusi, restagnantes, hydrocephalus; quin & quæ vires opprimendo agunt, mox num. 2. memorata. 4. Forsan & mens, mutui pertæsa influxus, officinæ suæ motus quandoque sup-
pri-

primit, & in se ipsam veluti contracta, animalibus organis relaxatis, lubens ab opere feriatur. Somnos Endymioneos, diuturni mœroris ut plurimum pedissequos, hac fere origine natos dixeris.

760. Prout igitur horum (759.) singula seorsim, aut plura simul, varioque gradu, in homine insunt; ita vel somnolentiam tantum, vel leves gravioresve somnos inferunt; modo actione sua systematis animalis limites haud excedant, nec adeo vitam una opprimant.

761. *Κῶμα ἀγρυπνίου*, luctans somni ac vigiliarum alternatio, quæ nec dormire, nec recte vigilare finit, hinc intelligitur: ponit enim causas somni (759.) urgentes quidem, at pleno effectu agere impeditas ob pervigilii causas (758.) mox succedentes. Nascitur ergo in morbis, ubi dolor, anxietas, delirium, insomnia terrifica, aut quævis alia sensorii communis agitatio intensior, insuperabili in somnum propensione superveniunt.

762. Nec multum dissimilis est somni & vigiliarum permixtio, cui somnia, pavores in somno, somnambulatio, debentur. Etenim oriuntur hæc, cum causæ vigiliarum (758.) in dormientibus subnascentes somni statum haud plane quidem tollunt, sed plus, minus, tamen interturbant; ut ideo partem aliquam officinæ sensuum internorum inquietudine habeat, quæ & in systema motuum voluntariorum sese nonnunquam effundat. Qui igitur considerat mechanicum illud, quo exoriri ideæ, resuscitari, aliæque aliis sociari, in vigilantibus solent, ei haud difficile est eruere, quam multiplices in ægris enasci queant somniandi occasiones, quando vel sanis etiam adeo frequentes accidunt: quin & perspicere possibilem somniorum numerum varietatemque & confusionem infinitam; etsi mutationis corporeæ, quæ illorum cuivis respondet, singularem naturam sedem-

fedemve propriam ne conjectando quidem determinare liceat.

Symptomata motuum vitalium.

763. COMMUNE veluti centrum, in quod vitales motus tendunt conspirantque, humorum circuitus est, princeps œconomiae animalis functio. Quocirca & quæ motibus illis accidunt, vitia, in systemate circulatorio hujusque primariis instrumentis, suis sese effectibus potissimum manifestant, & proinde ad læsas cordis, arteriarum, pulmonumque actiones referri possunt.

Respirationis Symptomata.

764. MENTIS imperio quidem paret respiratio, ut varia, quæ voluntate regantur, obire munia queat: nihilominus tamen & actionibus vitalibus recte annumeratur; quum & spontanea sit, & vitæ conservandæ absolute necessaria. Plurimarum itaque ejus vitiositatum præcipuæ hoc loco exponi merentur; ut quæ frequentes admodum sint, atque ob præstantiam signorum, quæ in morbis præbent, intellectu utilissimæ.

765. Pro multitudine conditionum, quæ ad liberam respirationem requiruntur, noxæ, quibus impeditur, perquam numerosæ sunt, naturaque ac sede valde differentes. Aer calore (424. 9.), frigore (427. 5.8.), humiditate (430.4.5.), gravitate (434.), levitate (435. 437.), stagnatione (438. 439.), inquinamentis (440. 442. 496. 497.) peccans, narium, oris, faucium, laryngis, tracheæ, bronchiorum, partium, quas aer permeare debet, morbi angustiae (209.) multivarii, obstructio, obstipatio, compressio, spasmus, coalitus; pulmones ipsi inflammatione, erysipelate, pustulis, vomica, ulcere, tuberculis, sanguine congesto, pituita, sero, materie terrea,

rea, polyposa, podagrica, rheumatica, atrabilaria, aut quavis alia morbosa, in apparatusu suo vasculoso, aut parenchymate, obfessi, impervii; aer, sanguis, ferum, pus, tumores varii, cavitationem thoracis occupantes, ut pulmo libere explicari nequeat; mala item conformatio thoracis, vertebrarum, costarum, luxatio, fractura, ancylosis; tum & musculorum respirationi inservientium debilitas, paralysis, spasmus, aut præ dolore, inflammatione, ecchymomate, emphysemate, vulnere, contusione, impedita actio; musculorum quoque abdominalium vitia similia; obstacula denique ex abdomine nascentia, quæ diaphragmatis motum supprimunt, illudve sursum urgent, ascites, tympanites, ventriculus, intestina, cibo, potu, flatu, scybalis &c. ultra modum distenta, uterus &, quæ ad eum pertinent, partes fœtu, aere, sero, aut quavis materie aliena, turgentes, tumores viscerum inflammatorii, purulenti, scirrhusi, cancrofi, steatomatosi &c. Unde liquet, vix aliud symptoma dari, quod tot & tam diverfi generis affectionibus sese socium adjungat.

766. In tanta vero causarum varietate haud mirum est plures etiam difficilis spiritus species gradusque animadverti: uti sunt *δυσπνοία*, *ἄσθμα*, *ὀρδοπνοία* respiratio annhelosa, strepens, stertens, sublimis, strangulatio, &c. Quarum quidem ratio atque origo ex dictis (765.) facile eruitur; maxime si quis perpendat, ex impedita actione, vitæ tam necessaria, anxietatem (687.) nasci, quæ Naturam urgeat, ut quovis virium suarum adjumento utatur, intensisque adeo ac multiplicatis motibus vitæ periclitanti succurrat.

767. *Ἀπνοία*, suffocatio, respiratio vere vel quasi abolita, causis nascitur iisdem (765.), sed vehementia aut duratione majoribus. Inde aut incrementum,

tem dyspnoeam serius, ocyus, sequitur; aut subito invadens, nomine catarrhi suffocantis, mortem minatur vel infert. Comitatur alias circuitus vitalis defectionem, hinc gravioribus animi deliquiis, ut symptoma symptomatis, supervenit: alias primario suis ex causis oritur, tumque ob interceptum sanguinis per pulmones trajectum, inhibita circulatione, vitam una supprimit. Immania aeris vitia, summa nervorum mala, paralytica, spasmodica, in organis respiratoriis, subita pulmonum oppletio a sanguine, pure, colluvie catarrhosa, eo præprimis faciunt.

768. Tussis, depravatæ respirationis symptoma, est violenta, convulsiva, reciproca, sonora, exspiratio. Ponit ergo motus convulsivos musculorum, qui expirationem faciunt, simulque glottidem ut-
cunque contractam; quibus fit, ut aer pulmonicus cum impetu & sono, de larynge elidatur, neque plenæ inspirationi locus detur. Recte autem motus medicatus (640.) censetur, quo Natura, quod systemati pulmonum aerifero, seu mole, seu acritate, incommodat, vehementi spiritus excussione everrere conatur. Hinc & voluntate cieri potest.

769. Irritamenta adeo tussis sunt, quæcunque pulmoni, bronchiis, asperæ arteriæ, laryngi, molestiam creant actione quavis mechanica, physica, chemica: aer vitiosus; ingesta calore, frigore, acritudine, asperitate, nocentia; aliena in laryngem recepta (604.): materies acris in eum aut vicinas fauces destillatio; muci has partes lubricantis abundantia, crassities, corruptio; sanguis, serum, pus, ichor, hic collecta; inflammatio, erysipelas, aphthæ, exanthemata, exulceratio, tum pleraque vitia organorum spiritalium, supra (675.) enumerata, quæ, etsi nihil, quod sreatu ejici possit, habent; sola, quam inferunt, spirandi difficultate Naturam ad
tussien-

tussiendum sollicitant: quo si obstaculum vincere nequeat, moliatur tamen, saltem trajectum sanguinis expediat. Procliviores autem sunt, quibus interior fistulæ pulmonalis membrana ob mucidefectum, siccitatem, tensionem, aliasve causas, justo sensibilius est.

770. Consensione etiam tussis oritur, cum partium aliarum labes aut stimulo, aut translata materie morbosa, systema respirationis afficit. Unde frequens est in variis primarum viarum, hepatis, splenis, pancreatis, testium, parotidum, dentium, aurium, cerebri, nervorum, cutis, &c. affectibus.

771. Quocirca liquet, quænam tussis dicatur humida, sicca, convulsiva, idiopathica, sympathica, ferina, catarrhalis, stomachica, &c. Nec latet origo innumerarum noxarum, quas vehementior, aut diutius protracta, inducit: etenim validis crebrisque pulmonum, viscerum abdominalium, ac universi corporis, concussibus, interrupta inspiratione, commoto sanguine, impedito ejusdem per pulmones transitu æquabili, musculis respiratoriis perpetuo irritatis, inordinate agitatis, oportet nasci defatigationem, coctionem alimenti vitiatam, vomitum, hernias, abortum, congestionem humorum in capite, vasculorum pulmonalium debilitatem, sanguinis eruptiones, convulsiones universales, suffocationem, & quæ ex his sequuntur, mala infinita.

772. Sternutatio quoque huc referenda est, haud absimilis convulsivi motus species, quæ aerem, magna prius copia inspiratum, unico expirationis fortissimæ, sonoræ, impetu, per narium orisque meatus expellit. Spiritus ita, vehementer illisus membranæ has cavitates succingenti, superficiem hujus verit, abstergit, expresso humore irrigat, proluitque; ut, quæ molesta sunt, amoveantur; expurgentur. Salutaris igitur conatus irritamentis narium, fau-

faucium, oculorum, supervenit, multisque adeo istarum partium morbis. Nascitur &, (pasmorum more (744.)), ex causis magis universalibus, aut quarum a naribus remotior sedes est, præsertim in hominibus irritabilioris naturæ (190. 745.). Nec ubique tamen utilis, cum amoliri stimulum nequit, inani concussu fatigans, haud minus, quam tussis (771.), vehementer nocet.

773. Risus quum convulsio sit musculorum respiratoriorum, quæ spiritum cohibitum citissimis, minimis reciprocis concussibus, veluti tremulis, in systemate aerifero agitatur, protractaque adeo expirationem plenam suspendit, inter symptomata æque, ac inter potentias nocentes (521.), locum meretur. Accidit enim, & invita mente, ex stimulis corporeis, qui diaphragma, & cum hoc conspirantes abdominis musculos, ceteraque respirationis organa, & musculos faciei, proxime vel per consensum, commovent. Unde primario quidem diaphragmatis, tum & ventriculi, splenis, uteri, affectiones, & qui sensorium commune turbant, febriles aliosque motus quandoque comitatur, hypochondriacis, hystericis, maniacis, phreniticis, &c. familiare malum. Intelligitur hinc affinis risui fletus morbosus, cujus frequens est cum illo commutatio.

774. Suspirium, adjuvamento musculorum voluntariorum, profundissime ad imum usque pectus pertrahit spiritum, solitoque fortius rursus expellit. Ita magno longoque respirationis tractu Natura vitale aeris beneficium adauget, æstui suffocanti refrigerium, circuitui pulmonali incitamentum, spirandi difficultati, remedium, anxietati levamen querit. Causæ hinc sunt, quæcunque angorem inducunt (682. ad 691.).

775. Oscitatio sat similis est suspirio (774.) in spiratio, vehementior tamen, & intensiore grad.

plerumque iterata, nec nisi per patentissimum oris meatum aera trahens, junctamque ideo habet violentam illorum musculorum contractionem, qui maxillas, rictum oris, labia, diducendo, isthmum faucium glottidemque dilatando, amplissimum simul proximumque externo aeri introitum parare queant. Auxiliare igitur symptoma (98. 101.), solius Naturæ actio, suspirio etiam beneficentior, uti torpentibus, ceterum sanis, salutari fine accidit, ita ægris quoque, quorum vires ob nervei systematis vitia, aut inertiam circuitus vitalis, elanguescunt; frequens propterea in febrium insultibus, affectionibus hysteris, hypochondriacis, soporosis, chronicis.

776. Comes huic (775.) sæpissime pandiculatio, quæ spiritu diutissime cohibito, nixuque per universos musculos diffuso, artus corporis omnes vehementer distendit, ejusdem generis est, torporis non sequela modo, sed naturale etiam remedium.

Symptomata motus Cordis:

777. PALPITATIO cordis ponit convulsivas ejus contractiones, quæ vehementi ad partes vicinas illi su naturalem longe superant. Spasmodicæ igitur affectionis naturam habet, & ex (743. & seqq.) intelligitur. In summo autem vis vitalis, quæ cordi præ ceteris indita est, gradu (175.) occasiones hujus vitii quam plurimæ sunt. Magnæ nervosi generis turbæ in hysteris, hypochondriacis, irritabilibus; turbæ item in systemate circulationis, sive primario, seu ex prioribus, aut aliunde natæ, ad cor usque deductæ; fortiora quælibet cordis irritamenta; aut & impedimenta, quæ legitimæ sanguinis admissioni vel expulsionem vehementer resistunt. Nasitur ideo ex violentis animi pathematibus, subito terrore, venere immodica, nimia corporis mentisve exercitatione, spasmis aliarum partium, doloribus anxie.

anxietate, motibus febrilibus, humorum abundantia, inopia, lentore, acritate varia, materie scorbutica, atrabilaria, arthritica, scabiosa, ulcerosa, cancrofa, virulenta, suppressis quibuscunque excretionibus; tum & a multiplici respirationis difficultate (765.), qua sanguis ægre per pulmones trajicitur, a varia quoque labe viscerum abdominalium, crudis, acribus, corruptis, aere, vermibus, heterogeneis, obstructione, inflammatione, ulcere, compressione, distensione, irritatione, male habentium; denique & ab ipso corde, auriculis, vasis ejus majoribus, pericardio, inflammatione, ulcere, aneurismate, polypo, vermibus, pilis, calculo, hydrope, ecchymosi, excrecentia, texturæ degeneratione ossea, cartilaginea, angustatione quavis, præter naturam affectis. Liqueat autem facile, pleraque istorum etiam pluribus modis eo conferre, atque alia aliis frequenter sese adjungere, neque pauca esse, quæ, suo quidem jure inter causas hujus symptomatis relata, sæpiusculæ tamen ejusdem potius sequelæ sint, suaque dein accessione in causas veluti post natas mutantur. Denique & scire juvat, malum, per intervalla recurrens, iis potissimum ingravescere, quæ imperu majore sanguinem versus cor adigunt.

778. Cordis tremor, sive levior fuerit palpitationis gradus, seu virium imbecillitati debeatur, ex ante dictis (757. 777.) cognoscitur. Reliquæ porro motionum cordis anomalix quum sese magis in pulsu arteriarum manifestent, aptius ad istum titulum relegantur.

Symptomata Pulsus Arteriarum.

779. Pulsus oritur, sicubi sanguis, vi cordis in arterias actus, harum parietes extrorsum urget, distendit. Ut vero apposite ad sanitatis leges fiat, requiritur cor efficax, legitima sanguinis copia &

fluor, arteria contractilis, expansilis, via circulationis libera. In horum igitur vitiositatibus quaerenda erit ratio alienationum, quæ pulsui in aëgris accidunt. Hæ tamen cum valde multiplices sint, & subtilius etiam, quam utilius, a Veteribus interstin-ctæ, omissis, quæ exigui sunt momenti, aut intellectu faciles, præcipuas modo exponemus.

780. Crebrior pulsus, pro ætate, sexu, temperie, varioque rerum non naturalium usu æstimandus, si in universum obrinet, frequentiores ponit cordis contractionem, huiusque adeo causis debetur. Huc referantur quæcunque cordis irritamenta; siue ejusmodi fuerint, quæ venosi sanguinis affluxus augeant; seu quæ acritate stimulent; aut quovis modo cordis actioni obnitantur. Quæ quidem omnia tanto valentiora sunt, ubi cor ipsum quoque præter modum irritabile est. Magna insuper ejusdem cum toto corpore consensio facit, ut turbulentæ etiam aliarum partium, in genere potissimum nervoso, agitationes facile eo deferantur. Hinc pleraque, quibus cor ad palpitandum cietur (777.), hic pariter locum habent, innumerosque ideo morbos, maxime tamen omne febrium genus, comitatur pulsus frequentia, sæpe salutaria, activis certe symptomatibus (101.) annumeranda. An autem & topica datur in singulari systematis arteriosi parte? Dabitur, si vera febris particularis; neque tum a corde incitato tantum repetenda. Rarioris pulsus natura ex his facile perspicitur.

781. Arteria, ictu majore, quam dilatatione, micans, durum pulsare dicitur. Id fit, cum sanguis valida quidem & citatiore cordis contractione impingitur, nec pro ratione tamen expandere canallem potest. Subest itaque aut vitium in tunicis arteriæ, ob siccitatem, rigiditatem, spasmum, minus obsequiosis; aut morbus cavitatis ultra modum di-
stentæ

stentæ a sanguine copioso, rarefacto, spisso, vel ob impeditum transfluxum accumulato. Unde liquet, cur pulsus durus adeo frequens in morbis inflammatoriis? Nec latet ratio pulsus mollis.

782. Pulsus intermittit vitio multiplice, graviore, leviori, universali, particulari. Etenim cordis contractio, in modum spasmi (748.), diutius continuata; ejusdem torpor (196. 755.), aut contractio inefficax; minore tum vi, tum copia, sanguinem in arterias projiciens; influxus sanguinis venosi in cor parcior, inordinatus vel nullus; arteriosi fluxus inæqualis, impeditior, interruptus; arteriarum varia labe, receptioni, trajectui sanguinis, motui tunicarum systolico & diastolico, resistens, huc faciunt. His autem producendis innumera apta sunt: cordis partiumque eo pertinentium affectiones topicæ, inflammatio, aneurisma, polypus, calculus, vermes, concretio, induratio, hydrops, &c. (777.); arteriarum similia vitia; magna respirationis impedimenta (765.); sanguinis abundantia, inopia; cacchymia viscida, acris varia; primarum viarum turbæ in vomitu, cholera, alvi profluviiis, vermibus, spasmis, doloribus, &c.; denique & nervosi generis mala in viscera vitalia ac systema circulationis diffusa, virtute vitali aut torpente (196.), aut nimis irritabili (190.).

783. Imminuti & deleti pulsus varii memorantur gradus, pro consecutionum, quas inferi, numero ac intensitate diversis. *Εκλειψις* dicitur defectus levior, pallorem inducens, calore tamen, sensu motuque superstitie. *Λειτουργία*, cum pallori & motus animalis impotentia accedit. *Λειτουργία* prioribus auctis etiam superaddit caloris nativi extinctionem. *Συγκοπή*, una cum motu sensuque fere abolitis, frigus universale, sudoremque frigidum inducit. *Αρρυθμία* denique, deletis omnibus vitæ in-

diciis, accedente etiam ἀννοία (767.), mortis imaginem ita refert, ut merito nonnunquam dubitetur, vitæ an mortem prædicare fas sit. Quum vero universalis, qui comitatur, virium lapsus doceat, vitalem sanguinis circuitum pariter cum pulsu deficere; liquet hæc vitia cordis deliquio deberi, iisque adeo causis nasci, quæ hoc inducere valeant. Huiusmodi sunt vehementes animi affectus, idea rei horridæ, odor infestus, in hysteriis, hypochondriacis, gravidis, puerperis, inedia, pervigilio, labore, morbo gravi, exhaustis, irritabilibus, aeris insalubritas varia, miasmata, venena, medicamenta drastica, vermes, alimenta pravi succi, cacochymia putrida, scorbutica, atrabilaria &c. materies morbosa partes vitales, nervos, graviter afficiens; inde & sævus dolor, anxietas, æstus ingens, spasmi; tam magna, subita, inanitio, nimia liquidi vitalis a corde & encephalo derivatio, parciorve aut interceptus ad has partes affluxus, per eas transfluxus; adeoque encephali, cordis, pulmonum, multivariæ affectiones, memoratis (782.) similes. His quippe potentiis aut sanguinis venosi in cordis cava influxus suspenditur, aut ipsa cordis virtus muscularis enervatur. Utraque autem noxa cor quiescere, hinc circulationem deficere oportet.

784. Quodsi arteria singularis pulsare desierit, mali minus periculosi ratio ex (779. 782. 783.) facile invenitur: uni & ceterarum pulsus alienationum, quæ vel in singulis seorsim, vel in plurium consequentium serie, reapse observantur; quales sunt magnus, parvus, validus, debilis, varia ratione inæqualis, undosus, vermicularis, formicans, ferratus, dicrotus, caprizans, vacillans, inyurus, intercidens, &c. Generatim quidem notari meretur, vix aliam dari potentiam, quæ in perturbando pulsu plus valeat, quam spasmos (742.), magnamque ideo par-

tem id genus vitiositatum ab his repetendam esse. Specialior tamen hujus materiæ expositio, cum ad Semioticam Pathologicam (16.II.) pertineat, nostri non est instituti.

Symptomata actionum naturalium.

785. SYSTEMA naturale, humani corporis conservationi dicatum, etsi vitali animalique minus nobile habeatur, utilitate tamen & necessitudine haud inferius est; quando vix aut perparum est, quod non durabile est. Multitudine autem ac diversitate cum organorum, tum effectuum, quos edit, etiam sociis suis ferme antecellit. Ingens ergo numerus læsionum, quæ hic fieri possunt, ordinatam exigit pertractationem.

Appetuum naturalium læsiones.

786. Ut nutrimenti materies, cum opus est, a foris intromittatur, suos quoque ista officina nacta est sensus (669.), qui de penuria moneant hominem, compellantque ad victum procurandum. Inde fames & sitis naturalis, hæc potum, illa cibum, materiem firmis perinde, atque humoribus, necessariam, desiderans. Utriusque suus est in sanitate modus, sua in ægrotis vitia.

787. Edendi cupiditas, valde diversa in sanis, multifariam quoque per morbos laborat. Augetur enim præter modum in bulimo, fame canina, lupina: imminuitur, aut plane aboletur in δυσoreξία, ἀνυρεξία, ἀποσιτία: depravatur in κίττα, pica, malacia.

788. Fames aucta vel vacuitati debetur, quæ repletionem, vel acriori stimulo, qui mitigationem ab ingesto alimento expectat. Quamobrem inedia, motu animali, immodica perspiratione, sudore, alvi profluvio, aliis excretionibus, lactatione, morbis,

exhaustos, vermibus obnoxios, aut quibus acre acidum, salinum, biliosum, atrabilarium, in ventriculo est, vexat, accedente præsertim animi impotentia, imaginatione mobili, sensibilitate nimia, irritabilitate, in junioribus, feminis, hystericis, hypochondriacis, epilepticis. Bulimus dicitur, cum esuriem non satiatam animi deliquium sequitur: famemes canina, ubi voracius ingesta cito revomuntur: si vero celeriter ano rursus expelluntur, nonnulli lupinam vocant.

789. Appetitus vario gradu prostermitur vitio ventriculi, pituita, saburra, terreis, alienis, corruptis, onetati, inflammati, ulcerosi, scirrholi, callosi, aphrosi, atonia (752.), moribus inordinatis (743.), vel ob propriam affectionem, vel per consensionem, laborantis; menstruorum item primæ digestionis, salivæ, bilis defectu, inertia aquosa, mucosa, degeneratione varia; labe quoque corporis nimio plus repleti humoribus bonis, pravis, ob vitam desidem, somnolentam, circuitum languentem, evacuationes suppressas; turbis nervei systematis patheticis, spasmodicis, deliriosis, &c. sensum naturalem obtundentibus; Natura denique graviore malo, acuto, chronico, impedita, oppressa, exhausta, ut curam suscipiendæ coctionis abjiciat. Prout igitur innumerorum morborum comes hoc symptoma est; ita liquet alias propter coctionis impedimenta nasci, alias ex eo, quod corpus non indigeat alimento, alias ob suppressam stimuli naturalis perceptionem; quæ quidem rite perpensa ostendunt, ab inedia, anorexiæ pedissequa, non continuo tot tantasque noxas ægris perinde, ac sanis famelicis (452. 453.), timendas esse.

790. Fastidium cibi, ἀποστία, easdem (789.), sed graviores, agnoscit causas. Putror, rancor, ventriculum inquinans; hujus nimia sensilitas, irritabilitas,

bilitas, imbecillitas, dolori, anxietati, spasmō, nausæ, vomitioni, ab ingestis obnoxia; tum & phantasiæ errores, hinc maxime spectentur. Cibi singularis averfatio, ex morbo nata, plerumque Naturæ vox (643.) est, cui obtemperandum.

791. Malaciæ, quæ cum fastidio aliorum ciborum junctam ponit appetentiam vix superabilem ac voracitatem ad certum edulii genus determinatam; & picæ, quæ absurda quoque, inusitata, nec esui apta, quin horribilia, concupiscit ac avide devorat, haud absimile est ingenium. Tametsi enim & vitium imaginationis subesse possit; sæpissime tamen, quæ appetuntur, pro remedio sunt, quo aut corrigatur, quod intus est noxium, aut turbis ex intemperantia concitatis ejiciatur, aut succi alibilis inopia plus satis onerosæ humorum copiæ, ne vero alimento magis augefcat, occurratur.

792. Sitis, quam indicandæ potus necessitati præfecit Natura, in morbis solito plus urget, quoties aut tractus superior primarum viarum, istius sensationis sedes, aut cum hoc etiam corpus reliquum, humectatione indiget, qua vel deficiens humor suppleatur, vel spissior diluatur, vel acrior temperetur, hinc firmis partibus mollitudo, canalibus meabilitas, transfluxuris libertas restituatur. Inde immodica humorum dissipatio, evacuatio, spissitudo, lymphæ extra vias circulationis derivatio, collectio, minimorum vasculorum obstructio, spasmodica contractio, compressio, acritas muriatica, ammoniacalis, alcalina, spirituosa, aromatica, putrida, biliosa, rancida, adusta, virulenta, in febribus, alvi profluviiis, diabete &c. morbis inflammatoriis, purulentis, putridis, biliosis, catarrhosis, exanthematicis, spasmodicis, hydrope, scorbuto, rhachitide, multis aliis, firim creant; quæ tamen utrum ad suum modo sensorium, an vero ad universum corpus petineat, probe distinguendum.

793. Carentia igitur sitis in morbis, natura sua siticulosis, etiam morbosa est, ponitque sitis officinam (792.) rursi, aut ptyalismo, jugiter humectari, aut resolutis nervis sensu privari, aut mentem alienatam esse.

Actiones læsæ primarum viarum.

794. MANDUCATIONIS uti plurima sunt cum instrumenta, tum potentia ac conditiones, sine quibus recte perfici nequit; ita multis diversisque multarum partium viriis diversimode læditur. Hujus generis sunt oris, labiorum, buccarum, linguæ, vulnus, inflammatio, ulcus, excoriatio, tumor, ἀγκυλόγλωσσον (223.), mutilatio, &c. dentium defectus, infirmitas, dolor; mandibularum fractura, luxatio, caries, ἀγκύλωσις; musculorum istas partes moventium spasmus, paralyxis, dolor, &c. salivæ denique defectus.

795. Deglutitionis etiam plures sunt læsiones. Aut enim iteratis crebro nixibus incassum fatigat, aut dolet & laboriosa est, aut portionem duntaxat, non item offas, aut has modo, nec illam, transmittit, caduntve in asperam arteriam deglutienda, aut per os naresve redeunt. Multiformis vitii sedes quærenda in lingua, palato, tonsillis, uvula, pharynge, larynge, œsophago, ventriculo, maxillis, vertebris vicinis, musculis harum partium, dolore, vulnere, inflammatione, excoriatione, ulcere, tumore, luxatione, fractura, carie, mala conformatione, spasmo, paralyxi, angustatione varia (209.), siccitate, affectis. Inde enim aut impediri materiæ deglutiendæ meatum, aut legitimam potentiarum motricium actionem, directionem, deficere necessum est.

796. Singultienti videtur momentanea convulsione concuti stomachus & proximum huic diaphragma,

ma, cui iuncta simul glottidis constrictio faciat, ut subito inspiratus aer sonum cieat. Singultus igitur, spasmis annumerandus, easdem quoque agnoscit causas (743 & seq.); sed quæ œsophagum, ventriculum, aut diaphragma, propius, seu aliunde per consensionem, efficiant: uti sunt avida ingurgitatio offæ siccioris, asperæ, haustusve grandioris, acris; immodica ventriculi repletio aut irritatio ab acri cibo, potu, medicamento, veneno, vermibus, peregrinis, materie corrupta, acida, biliosa, putrida, rancida, contagiosa, arthritica, catarrhosa, ulcerosa, cancrosa, sphacelosa, ibidem nata, aut ex aliis partibus eo delata; susceptum ad καρδιάν frigus; œsophagi, ventriculi, vulnus, inflammatio, erysipelas, exanthemata, ulcus, excoriatio, &c. diaphragmatis inflammatio, vulnus, contusio, intensior per risum fletumve agitatio; costarum inferiorum, vertebrarum vicinarum, cartilaginis ensiformis, fractura, luxatio, distorsio; intestinorum quoque, mesenterii, hepatis, splenis, pancreatis, uteri, &c. affectus inflammatorii, dolorosi, spasmodici; turbæ denique vehementes nervosi generis ob animi pathemata, evacuationes quascunque nimias, encephali læsiones, motus febriles, molimina critica, &c. Quo circa patet, alias materiem subesse, quam Natura symptomate auxiliari excutere conetur; alias nocivis motibus salubre nihil intendi. Quando autem iuncta cum stomachi, tum septi transversi, convulsio hic datur, an non & levior habetur species, quæ ad alterutram modo partem pertineat?

797. Vomitus est eorum, quæ cavo ventriculi continentur, aut ex vicinis visceribus illuc congeruntur, violenta & fastidiosa per guttur superius expulsio. Hanc efficiunt motus spasmodici faucium, œsophagi, ventriculi, intestinorum, diaphragmatis, musculorum abdominalium, in molimen laboris an-

gorisque plenum modo mirabili conspirantes . Facit autem eximia ventriculi mobilitas (175.) , amplissimusque cum corpore universo consensus , ut irritamenta ad vomitum pene innumera sint , aliaque domestica huic visceri , alia extranea . Ad priora referre licet , quæcunque mole , pondere , tenacitate , acrimonia , impedito per pylorum trajectu , fibras ventriculi laceffunt : tum & , quæ irritabilitatem (190.) inducunt , vitia ejusdem topica . Posterioris generis sunt affectiones partium quoquo modo consentientium , tam vicinarum , quam remotiorum , faucium , œsophagi , diaphragmatis , hepatis , vesiculæ fellis , splenis , mesenterii , pancreatis , intestinorum , omenti , peritonæi , renum , ureterum , vesicæ urinariæ , uteri , encephali , sensorii communis , nervorum . Præcipua igitur inter causas singultus (796.) modo enumerata sunt , vomitusque itidem datur idiopathicus , sympathicus , cum materie & sine ea . Quum vero intensitatis gradu inter se discrepent vomitiones , credibile quoque est , non omnium , quas supra diximus , partium nixus spasmodicos semper illuc requiri , litemque adeo dissentientium super hac re Autorum componi posse . Nausea , quæ fastidiosa est ventriculi commotio , vomitum intentans , iisdem , sed lenioribus causis debetur : uri & materiæ ventriculo contentæ eructatio .

798. Aer , aut huic similis spiritus elasticus , cavo primarum viarum oberrans , ructibus flatibusque , qui hanc officinam maxime infestant , materiem dat ; quæ huic aut a foris invehitur , aut intus ex ingestis , indigenisve , effervescentia , fermentatione , putredine , calore , motu inordinato , evolvitur . Hac ubi collapsu , convolutione , compressione , spasmodica præsertim constrictione gulæ , stomachi , pylori , intestinorum , coercita aliquamdiu , novis interim copiis for-

forte aucta, aut in majus volumen dilatata, parietes claustri sui urgens, ab his vicissim repressa, tandem liberata, impetum concipit datoque exitu sursum, deorsum, prorumpit, aut loco saltem mora, per tubum alimentarem vagatur, ructus, flatus, crepitus, borborygmi, nascuntur. Augere propulsionem voluntarii diaphragmatis & muscutorum abdominalium nixus quoque possunt. Inde uti pro vario impetu muta aut sonora fit explosio; ita, quod prodit, flatulentum pro diversitate materiæ, quam una rapit, aut fomitis, unde oritur, siccum, humidum, acidum, putridum, rancidum, biliosum, &c. esse debet. Ingesta igitur cruda, flatulenta, ferventia, acria, titulo cibi, potus, medicamenti, veneni, vitia coctionis, putror in primis viis undecunque natus, vermes, motus inordinati, spasmodici, horum viscerum, ex animi pathemate, affectione cardialgica, iliaca, colica, hysterica, hypochondriaca, epileptica, alvi profluviis, cholera, vomitu, hæmorrhagiis, vulneribus, febribus, &c. quin & impedimenta liberi trajectus ex obstructione, obstipatione, compressione, &c. huc faciunt, sive flatuosum elasticum subministrandum, seu prohibendo, ne tranquille ire, redire, exhalare, absorberive queat.

799. Alvus adstricta, etsi plerumque robustam notat sanitatem, excessu tamen ægris sæpissime molesta est, morbosque non minus intendit, quam creat (558.). Causas habet aut insuperabilem materiæ resistantiam, aut impedimenta trajectus, aut vitium in viribus motricibus. Nascitur ergo a fecce sicciore, compacta, dura, copiosa, picea; mucis lubricantis defectu aut tenacitate; intestinis obstructione, obstipatione, compressione, spasmō, concretione, intus susceptione (247.), contorsione (256.), imperviis, in motum retrogradum

dum actis, nimia dilatatione infirmatis, resolutis, perforatis, dissectis; bilis absentia, inertia; motus animalis defectu; diaphragmatis & musculorum abdominalium actione languente, aut impedito nixu.

800. Ileus, volvulus, in quo pertinaciter occlusæ alvo violenta accedit vomitio quorumcunque tubi alimentaris contentorum, etiam scybalorum, clysmatum, suppositoriorum, ano immissorum, ex (797. 799.) intelligitur. Ponit enim fere obstaculum in canali intestinorum ab inflammatione, abscessu, scirrho, cancro, calculo, fece dura, vermibus, hernia, contorsione, susceptione, compressione, coneretione, convulsione, natum, quo transitus devolvendæ materiæ intercipitur: simulque supervenientes motus spasmodicos illarum partium, quæ ad vomitum faciunt, sursum directos.

801. Diarrhœa, ventris profluvium, est frequens & copiosa materiæ liquidæ per alvum excretio. Ingesta, magna succorum, qui secundum naturam in primas vias assidue feruntur, copia, late patens ventris cum reliquo corpore commercium, quo fit, ut ex omni parte huc devehî multivarii humores queant, materiem exhibent & abundantem & diversissimam, unde tum stupendæ profusionis ratio inveniri, tum præcipuæ hujus symptomatis differentia constitui possint. Datæ materiæ expulsionem facit motus intestinorum inordinatus & citatior, qui & obstat, nec ora meatuum bibula liquorem, ut decet, absorbeant. Irritabilitas ideo intestinorum præprimis huc confert, & quidquid hanc aut mole distendente, aut acrimonia ledente, aut turbis aliunde invectis, laceßere potest: excedens cibi potusve copia; flatulenta, acria ingesta, aut intus nata; impetus humorum major in primas vias versus: aliarum excretionum, maxime cutaneæ, suppressio; absorptionis impedimenta ob vascula

scula aphthis, pustulis, sordibus, spasmo, occlusa, aut mesenterii obstructions; bilis acrior, atra bilis, serum hydropicum, materies febrilis, inflammatoria, purulenta, ichorosa, putrida, cancrosa, catarrhalis, contagiosa, scorbutica, arthritica, undecunque huc delata; nervosi generis commotio ab animi pathemate, frigore suscepto, dentitione, puerperio, affectibus hystericis, dolorosis, convulsivis, &c.

802. Dysenteria, intestinorum difficultas, diarrhœa dicitur vehementi dolore ac torminibus molesta. Dejiciuntur liquida, acria, putrida, foetida, sanguis, pus, sanies, bilis, serum, mucus, atra bilis, modo cum stercore liquato, interdum & cum carunculis, membranis, &c. Subest igitur aut prius ex suis causis nata, aut acritudine permeantis materiæ post inducta, intestinorum inflammatio, excoriatio, exulceratio. Fontem vero acrium haud minus multiplicem esse, quam valde diversam naturam, ex (801.) facile innotescit.

803. Tenesmus, qui frequens est & implacabilis desidendi cupiditas, nixu majore, quam qui materiæ excernendæ moli respondeat, aliquid pituitæ, cruoris, puris, saniei, bilis, stercoreis &c. exprimens, dysenteriam sæpe comitatur. Fit autem, cum ima intestini recti sedes, cui sensum urgentis fecis Natura indidit, immodice irritatur. Unde acria quævis, abstergentia, rodentia, tum quæ duritie sua defricant, aut acumine lædunt, aliena quæque, ossa, calculi, vermes, undecunque huc devecta, in culpa esse possunt; maxime tamen affectæ partis ex inflammatione, excoriatione, erysipelate, fistula, vulnere, hæmorrhoidibus, nimia sensilitas, quæ si prioribus accidit, tormentum quoque intenditur. Quin & consensione id malum supervenit variis veficæ urinariæ, urethræ, perinæi, intestinorum, uteri,

ri, vaginæ, vitiis ac nervosi systematis turbis.

804. Lienteria, lævitas intestinorum, adest, cum ingesta tam celeriter per primas vias ad anum delata foras ejiciuntur, ut nec coctionem, nec corruptionem, expectent. Causas habet ventriculi & intestinorum inertiam ad coquendum, cum nimia irritabilitate (190.) conjunctam, pylori laxitatem, impeditam vasculorum absorbentium actionem (801.). Refectionis autem inopia ægrum aut trahit, aut præcipitat.

805. Fluor cœliacus, chylosus, levior lienterix (804.) species, succum alimenti utilem, utcumque coctum, una cum fece, ano exturbat. Integris igitur ventriculi viribus, in solis intestinis vitium subest, quo & celerius, quam par est, contenta deorsum propellant, & materiem chylosam fugere nequeant, labe vel ad oscula vasorum absorbentium, vel alius, hærente (801.).

806. Cholera est tumultuosa primarum viarum agitatio, qua, quidquid continent, sursum deorsumque violenter ejicitur. Malum stomachi atque intestinorum commune, ex vomitu ac diarrhœa compositum, similibus etiam motibus spasmodicis (797. 801.) debetur. Hos vero cient innumera: cibi potusque copix, acritate, flatulentia, fermentatione, pinguitudine, corruptione, refrigeratione, gravantes, stimulant; hinc saburra acida, putrida, rancida, biliosa, verminosa, diætæ erroribus contracta: medicamenta drastica, emetica, purgantia, mercurialia; venena; bilis exundans; atra bilis turgens; materies rheumatica, arthritica, febrilis, scorbutica, sudoris, perspirationis, menstruorum suppressorum, exanthematum repulsoforum, huc conversa; turbæ ab æstu subitisve aeris mutationibus, animi motibus, graviditate, dentitione, dolore, malo hysterico, hypochondriaco, concitata.

807. Cholera, diarrhœa, dysenteria, quas siccas vocant; quia flatulentum potius, quam humidum est, quod excernitur; ex dictis (798.) intelliguntur.

808. Contingit etiam agris insciis aut invitis ster-
cus elabi: quæ alvi incontinentia est, morbisque
deliriosis, spasmodicis, paralyticis, aut singularibus
sphincteris ani vitiis supervenit.

809. Quando autem fex alvina de urethra, peri-
næo, vulva, aut sede quavis alia ventris pelvisve,
præter anum, excernitur, id fit vulnere, ulcere,
fistula, vel prava conformatione, quæ contentis in-
testinorum alienam viam pandant.

Vitia Mictionis.

810. LOTII, quod intra vesicam est, excretio
supprimitur multiplici vesicæ, aut urethræ, affectio-
ne, quæ aut vim expellentem tollat, aut impedi-
to meatu effluxioni obster. Hujusmodi sunt innu-
mera: vesicæ, colli vesicæ, inflammatio; hujus
spasmus; fibrarum illius muscularium ad contractio-
nem efficacem impotentia ob immodicam a lotio
retento distensionem, *ἐνρυσμα* (203. 1.), herniam
(238.), rupturam, vulnus, gangrænam, nervorum
ex medullæ spinalis læsionibus resolutionem, mem-
branas ulcere, pustulis, tuberculis, crusta calculo-
sa, callo, fungo, aliove tumore obsessas; meatus
urinarii inflammatio; spasmodica constrictio; obstru-
ctio a calculo, pituita, grumo, pure, verme, &c.
(209. 1.); obstipatio a callo, cicatrice, fungo, tu-
berculo, tumore glandularum mucipararum, carun-
culæ seminalis, varicibus, pustulis, &c. (209. 2.);
collapsus (ibid. 4.); coalitus (ibid. 6.); distorsio.
Sæpe tamen origo mali vicinis modo partibus de-
betur; uti cum rectum intestinum dura fece, flatu,
tumore hæmorrhoidum, inflammatione, abscessu tur-
get; uterus foetu, sanguine, sero, aere, distenditur;

Q

aut

aut scirrho, cancro, osteogenia, prolapsu, laborat; aut in vulva, perinæo, prostata, vesiculis seminalibus, musculis vicinis, cole, hujusve præputio, ejusmodi vitia insunt, quæ collum vesicæ vel urethram comprimere queant. Atque hæc *ischouria* est, quam hodie veram vocant,

811. Est & alia, notha dicta, in qua lotium excerni nequit, quia nihil ejus intra vesicam confluit, vitio renum aut ureterum, quod vel secretionem suspendit, vel, ne ad vesicam perveniant, impedit. Igitur sanguis copia, spissitudine glutinosa, phlogistica, atrabilaria, peccans, vasa sua distendens, obstruens, vicina comprimens, aut vasis elapsus, in thrombum coactus, inflammatio, abscessus, scirrhus, tabes, spasmus ab acri huc delato, aut aliunde per consensum natus, obstructio a muco, pure, sabulo, calculo, verme, torpor a contusione, distractione, gangræna, nervorum resolutione, compressio a variis partium adjacentium vitiis, in culpa esse solent; modo labes eadem, aut diversa, in utrumque renem, vel ureterem, una inciderit. Facit autem proximus istarum partium nexus, ac mutua actionum, quas exercent, conspiratio, ut altera alteram facile in mali communionem pertrahat.

812. Cum moleste redditur urina, nec sine magno conatu, aut & cum dolore, hæc urinæ difficultas, *duroreia*, dicitur, quæ uti gradus quidam est ad ischuriam (810.), ita ex similibus vitiis, at levioribus, ortum habet. Si dolor abest, causa mali debetur aut spissitudini materiæ, quæ expellitur, mucosæ, purulentæ, cruentæ, aut undecunque natæ meatus angustię, aut flaccidæ rigidæve virium expellentium inertię. Sin & una dolet mictio, acre subest lotium, acribusve alienis, vel asperis, mixtum, aut partium ex mucī defectu, inflammatione, ulcere, nimia sensilitas.

813. Στραγγισια, tenesmo (803.) similis, est assidua ad mejendum proritatio, & conatus, quo tamen parum modo lotii, & guttatim, plerumque cum ardoris sensu, exprimitur. Causæ ex (803. 812.) intelliguntur. Primariæ sunt acrimonia urinæ multiplex ex cibo, potu, medicamentis, venenis, materie febrili, catarrhosa, arthritica, scorbutica, purulenta, ichorosa, aliave morbosa, in vesicam undecunque deposita; calculus atterens; muci defectus aut acritudo; vesicæ, urethræ, inflammatio, excoriatio, ulcus, spasmus; consensio denique cum intestino recto, ano, perinæo, utero, vagina, &c. diversimode affectis.

814. Urinæ incontinens dicitur, cui lotium in vesicæ cavo non moratur, sed sensim sine sensu & nixu, sponte, jugi stillicidio, de urethra elabitur. Spurcum symptoma ponit facultatem, qua retinetur urina, plane abolitam, atque adeo impotentiam fibrarum, quibus ostium vesicæ comprimitur. Hanc inducunt paralyxis, vulnus, contusio, dilatatio, ulcus, gangræna, calculus, vis in partu illata.

815. Altera hujus vitii species est, cum scienti quidem, at invito, lotium expellitur, nec pro necessitate retineri, cum urget, potest. Oritur ex urina copiosiore, valde aquosa, aut præter modum acri; vesica ob inflammationem, herpetem, ulcus, excoriationem, muci defectum, sensiliore, spasmō contracta, rigente, propter impedimenta externa non dilatabili, aut compressa; ostii vesicæ relaxatione (814.); accedente nixu diaphragmatis & muscutorum abdominalium in vomitum, tussi, risu, partu, alvi egestionem, tenesmo. Nec obscura ratio, cur sexui sequiori, pueris, senibus, crebrius accidat. Intelligitur etiam involuntarium illud stillicidium, quod a mictione superest, lotique reliquias tardius ex-

cernit, senio familiare, resolutis, aut infirmatis, musculis acceleratoribus deberi.

816. Immodici urinæ profluvii, qui Διαβήτης vocatur, plures numerantur species, aliæ quidem aliis rariores, atque ob id haud æque certo ab omnibus agnitæ. Etenim vel tenuis, aquea, urina supra portionum modum mingitur; vel quod profuse excernitur, crassius est, turbidum, albidum, veluti chylosum; alias & sapore, odore, colore, melleo: quin perhibent, interdum, more lienteriae (804.), potum, præ siti, avide magnaque copia haustum, celerrimo per corpus, tanquam per siphonem, transitu, crudum, qualis sumptus est, ad vesicam deferri expellique. Inde distinctio in verum & spurium diabetem, inque varios gradus. Origo quoque multum diversa. Aquosa humorum tenuitas (287. 454. 359.); spissitudo inflammatoria, atrabilaria (282. 284. 355. 361. 367.), mixtionem stabilem cum aquosis ægre admittens; crassamenti cum portione aquea iusto laxior cohesio (319.); acrimonia attenuans, dissolvens colliquefaciens (228 ad 317.), multiplex; aquosa forte bilis inundatio (372.), mixtionisque hinc ac virtutis saponaceæ destructio; pinguedinis & gelatinæ nutrientis (376. 379.) in laticem aquosum degeneratio; magna laxitas vasculorum renalium; impetus humorum versus renes vehementior ob abusum diureticorum, veneris, suppressam excretionem cutaneam, habitum corporis externum strictiorem, obstructions aliorum viscerum, aut irritationem quamcunque attrahentem, præcipue huc faciunt. An etiam humor ex atmosphæra attractus stupendæ urinarum copię materiem quandoque suppeditat?

Vitia Excretionis Cutaneæ.

817. SUDORIS magna profusio, quam nec intensior corporis exercitatio, aut animi motus, nec calor

lor externus, aut quæ ingesta sunt vel foris admo-
ta, creant, causas agnoscit spiraculorum cutis la-
xitatem, circuitum sanguinis acceleratum, auctum
versus superficiem impetum, aquosæ materiæ in hu-
moribus abundantiam (287. 354. 359.), aut nimis
facilem a crassamento lecessionem (318. 319.). Un-
de patet, quibusnam morbis, & quam diverso omi-
ne, supervenire soleat.

818. Singularium quoque sudorum, qui de aliqua
modo parte corporis prodeunt, tum & calidi, fri-
gidi, tenuis, viscidi, diversimode colorati, sangui-
nei, fœtidi, &c. ratio ex (817. 657. 658. 659. 401.)
aliisque locis haud difficulter eruitur.

Symptomata functionum Sexus.

819. NATURA, quæ singulis hominibus suam in
conservanda vita & sanitate operam præstat, erga
humanum genus quoque benefica, in propagationem
speciei haud minore cura incumbit. Inde condita
sexus diversitas, partiumque, quæ ad hunc perti-
nent, ac functionum, quibus suo quælibet modo ad
producendam prolem concurrunt. Videri quidem pos-
sit facultatem istam a ceteris ita sejunctam esse, ut
vix in morbis considerari mereatur; quando nec vi-
gor ejus in omnem ætatem cadit, nec languor adeo
constanter reliquam œconomiam turbat. At dantur
tamen in hoc etiam systemate vitia, quæ aut in se-
met ipsis, ob actionis, quam lædunt, dignitatem,
momentosa censentur, aut quia aliorum morborum
consecutiones sunt, noxasve aliis quoque functioni-
bus inferunt, nequaquam prætermitti debent.

Sexus Virilis Actiones Læsæ.

820. Cum vir ad arrigendum languidus aut im-
potens est, id fit vel facultatis, qua nervus inten-
ditur, torpore, vel seminis, quod pro stimulo est,

inopia, vappidave inertia. Utrumque vitium aut proprium modo est genitalibus, aut his al unde per consensionem infertur, plurimisque & diversissimis nascitur causis, quæ facile ex (196. 198. 752. ad 755.) eruuntur, additis præsertim, quæ huc etiam facere queunt, tum instrumentariis, tum humorum, affectionibus ante expositis. Quum vero & imaginatio, & animi perturbationes, tantum hic valeant, nec quivis virium gradus ad hanc actionem sufficiat (819.); mirum non est, id symptoma permultis se se morbis adungere.

821. Incidit & coles in oppositum violentæ tænitiginis affectum, qui ubi citra veneris appetentiam est, priapismus dicitur; satyriasis, si cum inexplibili salacitate: huic voluptas, illi dolor comes. Spasmis (743. 747.) annumerandum vitium, ut hi, aut idiopathicum est, aut sympathicum, causisque similibus (744.) nascitur. Præcipuæ sunt liquoris seminalis abundantia, acritudo, virulentia; genitalium inflammatio, exulceratio, irritatio a vicinis partibus, maxime vesica urinaria, ac intestino recto, inflammatis, distentis, rosis, calculo attritis, acri transeunte stimulis; dolor podagræ, lumbaginis; morbi convulsivi; deliria lasciva.

822. Impotentia ad semen ejaculandum debetur aut hujus defectui, aut impedimento meatuum, aut virtutis motricis imbecillitati. Fit igitur multiplici vitio organico testium, epididymidum, vasorum spermaticorum, deferentium, vesicularum seminalium, prostaticæ, urethræ, penis, scroti, inguinum: hisve integris, nervus languidior (820.), aut paralytis musculorum acceleratorum, cremasterum, sphincteris ani, ceterorumque, qui huc forte faciunt, in culpa esse potest.

823. Incontinentia seminis laborant, quibus ad primam surgentis membri rigiditatem, aut per nocturnas

Sturnas ex imaginibus pollutiones, ejicitur, aut citra voluptatem effluit continuo stillicidio, miti, acri, virulento, in gonorrhœis. Semen copiosum, turgescens, tenuius, acre; genitalium major irritabilitas, nimiaque ductuum laxitas, immoderatae veneris, præcipue juvenalis, consecutiones (562.); abstinentia nimia (563.); abusus aphrodisiacorum, diureticorum; virus venereum, id mali inducere solent.

Sexus Fœminei Symptomata.

824. MENSTRUUA sanguinis per uterum evacuationis uti sexui sequiori, certa ætate, secundum naturam accidit, ita cum non satis mature provenit, aut citra graviditatem vel lactationem, ante tempus, supprimitur, id præter naturam est, ac multimodis sæpe nocet (565.). Consequitur autem sanguinis ex prægressis evacuationibus, inedia, morbis gravioribus, inopiam, crassitudinem, inertiam aquosam, impuritatem scorbuticam, cachecticam, quin & plethoram; solidæ compagis debilitatem aut rigiditatem nimiam; circuitum languidiorem, intensiorem, aut aliorum male directum; vasorumque abdominalium ex cacochylia, cacochymia, infarctum; vasorum uterinorum torporem, obstructionem, rigiditatem, coalitum, constrictionem a spasmis, frigore suscepto, adstringentium abusu, compressionem ab externis; impedimenta denique effluxionis multivaria ab ore uteri, vaginæ meatu introituve, constrictis, obstipatis, compressis, coalitis, imperforatis. Imminutio aut tardatio mensum haud absimiles causas agnoscit.

825. Immoderata contra profusio, suis quoque noxis haud raro in junioribus, vetulis, nuptis, in nuptis, infesta, variis debetur cum sanguinis, tum canalium uterinorum, vitiis: uti sunt sanguinis

abundantia, orgasmus, tenuitas, acritudo, motus incitator, ad genitalia maxime directus, reditus per venas ob spasmos, obstructiones, constrictiones, impeditior, vasorum debilitas, irritatio, erosio, ruptio, ex fotu suppedaneorum, veneris abusu, crebra prægnatione, abortu, partu laborioso, contusione, ulcere, heterogeneis utero contentis, stimulis externis, &c. nata. Inde & quæ hæmorrhagiam uterinam pariunt, intelligere licet.

826. Quæ suppressa menstrua quandoque consequi, horumque vicaria esse solet, errans sanguinis per aliena loca evacuatio (401.) ex perversa motus humorum directione ac incongrua resistantiarum ratione nascitur, collatisque adeo (203. 2. 411. 824.) facile explicatur.

827. Mensium decoloratio, leucorrhœa, fluor albus, gonorrhœa in fœminis, vel cacochymiam consequuntur universalem, vel affectiones topicas genitalium, feri in his colluviem, contextum flaccidum, vasa debilia, inertia, mensium vitia, acre catarrhesum, scorbuticum, purulentum, saniosum, virulentum, aliunde advectum, aut hic natum, veneris abusum, salacitatem cohibitam, irritamenta quævis interna, externa, quæ affluxum ad has partes intendunt, aut & impedimenta, quæ refluxui obstant.

828. Sterilitatem morbosam hæc inferre apta: pudendorum, vulvæ, vaginæ, uteri, morbi angustiae & vitia organica, ob quæ vir admitti nequit: uteri, tubarum, ovarii, ovulorum, compressio, obstructio, concretio, hydrops, ulcus, scirrhus, marcor, exsiccatio, induratio, relaxatio, inviscatio, conformatio perversa, defectus, & similia, quibus fit, ut semen masculinum rite recipi, subire, retineri, quo decet, permeare, suamque vim exserere, aut fœmina, quod suum est, conferre
haud

haud possit : inde & menstruorum vitiositates fluo-
resque incruenti (824. ad 827.), venus immode-
rata, intemperies frigidior, torpor (196.), irrita-
bilitas enormis (190.), cacochymia aquosa, glu-
tinosa, acida (283. 287. 307.), cachexia, obesi-
tas (394.), humorum inopia (393.), firmior
corporis constitutio in viraginibus, & multa alia
huc faciunt.

829. Prægnans occasione multivaria abortum pa-
titur; uti quamplurima sunt, sine quibus fœtus ad
maturitatem usque utero geri nequit. Horum inter
præcipua merito habetur legitimum fœtus cum ma-
terno utero per placentam commercium; ut quo
sublato Natura plerumque, ocyus, serius, sarcinam
ad frugem haud perventuram elidit. Quæcunque igi-
tur sive matris, sive fœtus, vitia placentam ante
tempus ab utero separant, inter causas abortionis
numerare licet. In matre quidem eo confert pletho-
ra; impetuosior humorum ad uterum affluentia; con-
gestio immodica; aut & deficiens commeatus, nu-
trimentique ob inedia, evacuationes, motumve
alio directum, detractio; cacochymia; turbæ ingen-
tes nervosi generis ex animi pathematis, leipothy-
mia; spasms, febribus, morbis gravioribus; vehe-
mens corporis concussio, maxime ad uterum deter-
minata, in saltatione, cursu, exercitatione, vectio-
ne, lapsu, tussi, vomitu, risu, sternutatione, sin-
gultu, vociferatione, coitu immoderato, petulantio-
re, &c.; nixu violenti in elevatione ponderis, ex-
tensione artuum, excretionem alvi, urinæ, tenesmo;
uteri compressio a constricto ventre, vicinisve par-
tibus male affectis, contusio, vulnus, inflammatio,
erysipelas, convulsio, laxitas, angustia rigida, hu-
miditas mucosa, contenta heterogenea, morbi alii.
Fœtus in culpa esse porest, cum justo grandior fue-
rit, aut numerosior, hydrope tumens, motu vio-
lento

lento molestus, male situs, morbo inquietus aut languens, mortuus, ejusve placenta marcore, obstructione, degeneratione in hydatides &c. affecta. Debilibus vero, irritabilibus, partum difficilem, sæpius præsertim abortum passis, malum familiare. Partus præcoci, quo fœtus quidem vitalis, sed ante consuetum tempus, excluditur, causæ hinc intelliguntur.

830. Prægnatio ultra naturæ modum protracta, si reapse obtinet, gracilem, imbecillum, extenuatum fœtum, uterumve torpidiorem, videtur ponere: perpetua autem visa fœtu a morte arefacto, indurato, crusta gypsea obducto.

831. Quæ partum laboriosum, δυσκοιαν, inferunt, vitia innumera aut ad parturientem pertinent, aut ad fœtum hujusve secundinas. Priorum præcipua sunt, cum prægnans justo junior, annosior, primipara, delicatior, debilior, animo fracta, impatiens, irritabilitate aut torpore laborans, obesior, plethorica, humoribus exhausta, vitio organico, aut quovis alio morbo, affecta, conamina ad partum nulla, spuria, languidiora, nimis violenta experitur: uteri dein affectiones variæ ex debilitate, contractione spasmodica, compressione a vicinis partibus illata, ruptione, situ obliquo, hysterocoele (238.), orificio angustiore, indurato, calloso, contracto, distorto, tumore occluso, compresso, nimis sensili: vaginæ quoque angustia, obturatio, concretio, excoriatio, siccitas & similia, quæ viam transitus impediunt: pelvis denique arctior, male conformata. Fœtus in causa est, si habitior fuerit, ventriosus, capite enormi, humerosus, deformis, languens, mortuus, situ perverso, extrauterinus. Alias placenta incongruæ uteri sedi adhærens, aut fœtum prævertens, præmatura aquæ puerperii ex ruptis secundis effusio, umbilicus propendens, aut fœtum implicans, &c. obstaculo esse possunt. Nec infrequens est, cujus-

jusvis generis plura concurrere, tantoque magis difficultatem pariendi ex eo augeri.

832. Lochia puerperæ immoderata, decoloria, parcius fluentia, aut plane suppressa, quas causas habeant, ex illis, quæ de catameniis vitiatis diximus (824 ad 827.), innotescit.

833. Cum lac deficit, aut mammæ suctionem non admittunt, fœmina ad lactandum impotens redditur. Humorisan inopia ex inedia, vitiata concoctione, evacuatione quavis immodica, vires a morbo graviore, acuto, chronico, exhaustæ, uterus gravidus succum alibilem ad se trahens, mammarum inflammatio, obstructio, scirrhus, cancer, exulceratio, marcor, rigiditas, defectus, aut materiæ subtractione, aut vitio organorum, lactis secretioni officiunt. Suctioni autem obstant ductuum galactophororum a lacte in grumos spissato obstructio, coalitus, papillæ deficientes, nimis subsiduæ, aut ob fissuras, vulnera, rhagades, inflammationem, ulcuscula, justo teneriores; quin & universi corporis major sensilitas.

De ordinandis Morborum Differentiis.

834. ATQUE hæc hætenus de singulis symptomatibus. Quæ si quis recte animo comprehensa, pro multivaria concursione ac successione, quam alia atque alia inter sese admittunt, & pro partium, in quas incidere queunt, diversitate, diligenter perpenderit, ei quam plurimæ occurrere debent formæ, differentes, plus minus compositæ, quæ totidem distinctos morbos exprimunt.

835. Habet nimirum sua morbus quilibet symptomata, sibi propria, necessaria (87. 112.), semper eadem, quæ & præsentem declarant, & cum ex natura ejus profluant, inque diversis ideo diversa sunt, ab omni alio distinguunt. Neque profecto existimandum est, illud, quo homines ab hominibus

bus in statu sano discrepant, morborum naturas pervertere, aut turbas, quæ in morboris affectionibus se produnt, mutuam causarum effectuumque relationem posse abolere.

836. Tametsi igitur natura morbi forte lateat, aut variantes inter Medicorum opiniones ambigua sit (416.); ex syndrome tamen symptomatum, quibus stipatur, haud minus certo eundem interno-scere, suumque ad titulum referre licet: nec enim post cognititas demum naturas denominati plerique morbi sunt, sed post imposita nomina quæsitæ naturæ.

837. Atqui symptomata partem morboris status evidentissimam efficiunt (88.). Præ ceteris ergo rebus, quæ ad morbum pertinent, aptissima merito censentur, ex quibus characteres stabiles, iidemque manifesti, differentium quorumvis morborum constitui queant (417.): dummodo diligenti observatione, acrique iudicio, quæ necessaria sunt, sive perpetua, sive temporaria (112. ad 117.), exquisitè colligantur, ab adventitiis, non necessariis (114.), accurate segregentur, & quo sese offerunt, modo, concursu, ordine, sede, considerate digerantur.

838. Quum vero & diversa morborum genera (837.) haud ita prorsus inter se discrepent, ut non & mutua detur aliorum cum aliis affinitas; licebit ideo ex illis etiam, quæ multis generibus communia sunt, pari ratione (837.), per characteres rite limitatos, summa condere genera, seu classes numero pauciores, ad quas, utilissimo compendio, affinia quæque genera referantur.

839. Quin & ulteriori in species distributioni hic locus erit; sicubi, quod in quovis genere (837.) diversum esse solet, ratione partium, in quas incidere potest, aut potentiarum evidentium, unde nascitur, vel & symptomatum accessoriorum, aliarumve conditionum, seorsim spectetur.

840. Ex quibus (834. ad 839.) apparet, non esse, cur desperent Medici, fore aliquando, ut ingens morborum humanorum numerus, exemplo ab historiae naturalis scriptoribus petito, in ordinem systematicum redigatur, qui ab omni hypothese sectarumque commentis liber, sola nixus fideli observatione, classes, genera, species exhibeat, suis singula characteribus, certis, manifestis, plenis, interstincta. Specimina jam nunc a Recentioribus edita potius in spem erigunt, tentaminibus multiplicatis haud defuturos successus, remque tanti momenti, ac Bonis ideo omnibus exoptatissimam, sic tandem feliciter perfectum iri, ut non in nominibus duntaxat morborum inveniendis sese utilem praestet, sed praecipue facilem ad eruendas curationes viam expediat.

Differentiae Morborum Accidentales.

841. NUNC tandem de morborum differentiis, quas vocant accidentales (121. 418.), dicendi tempus locusque est. Possunt haec quidem parum fortassis momentosae videri, ut quae ad naturas morborum non pertineant: at eximia tamen in praxi utilitatis esse, ipsa earum pertractatio docebit. Nec certe in systemate condendo (840.) praeteriri quoque debent. Praecipuas igitur in capita quaedam distributas exponemus, missis, quae subtilitate magis, quam usu, sese commendant.

Differentiae Morborum ab Origine.

842. Pro diversitate originis morbi dividuntur in hereditarios, congenitos & acquisitos vel adventitios.

843. Hereditarius dicitur, qui a parentibus simili morbo, hujusve seminio, affectis, geniturae vitio in sobolem propagatur, gentilitia labe per plurimas quandoque generationes ad seros usque nepotes tran-

seun.

seunte. Paternus ille aut maternus est, multiplex, alias mox a nativitate manifestus, alias postea, serius, ocysus, statò sæpe vitæ tempore, prorumpens. In tanta aut in modi, quo gignimur, ignoratione, vix satis tutum fuerit, de ratione hujus traducis aliquid asseveranter statuere, nedum communem perpetuamque ejus sedem aut in firmis partibus tantum, aut in humoribus, aut in viribus motricibus, ponere; quando vel similitudo innocens, quam liberi cum parentibus habent, incomprehensibilis est.

844. Quum foetus morbus in utero adnascitur, qui nec manifestus, nec in seminio latens, parentum alterutri, ante conceptionem, inhælerat, neque adeo ab hæreditate (843.) repeti queat, is congenitus vocatur. Ejus hinc differentia ab hæreditario liquet. Præter cetera, nævi materni potissimum, vitiositates organicæ, monstra huc referuntur, quorum origo phantasie matris (600.), injuriis foetui intra uterum illatis (599.), genitalis denique materię labi primordiali (380.) tribuitur.

845. Adventitiis morbis, qui homini nato ex quibusvis potentiis accidunt, annumerandi, quos infans ex nutrice, cujus ubera sugit, contrahit, hæreditariis connatisque (843. 844.) simile quid habent, altiusque radicati monstrant, ista affectionum genera etiam per humorum vitia communicari posse (843.).

846. Memorabilis præcipue est distinctio inter morbos primarios, πρωτοπαθείαν, & secundarios, δευτεροπαθείαν, quæ obtinet, cum morbus, ex sua causa natus, aut perdurans, aut desinens, alius generis morbum ex se producit. Secundarius tamen cum symptomate non confundendus (97. 105. 109.); licet ceterum parem habeat rationem, nec minus multiplices sæpe, quam symptoma symptomatis (95. 96.), successiones. Inde ejusdem morbi, prout vel prima-

rio nascitur, vel ex diversis aliis, variæ exsurgunt species, quas inter sese distinguere, tum in praxi, tum in historia morborum condenda (839.) apprimè necessarium est. Huc etiam pertinent, quæ de morbo a causa externa, vel interna, producto (58.) perhibere Practici solent, & quæ de seminiis præternaturam supra (617. ad 622.) proposuimus.

847. Pandemii porro dicuntur, qui ex communi causa oriundi per populum aliquem grassantur. Sunt autem vel endemii, singulari regioni addicti, vernaculi, plus minus perpetui; vel epidemii, ἐπιχώριοι, qui, cum ex communi quidem, at inconsueta, causa profluant, non nisi ad tempus sese exserunt. Constat igitur, istis generibus subesse vitia earum rerum, quæ in communi vitæ usu sunt, aeris potissimum, aquarum, victus, &c. manifesta, occulta, familiaria, insolita, inquilina, exotica; novos sic morbos inauditosque nonnunquam sese efferre, cognitorum alias mutari ingenium moresque, nec tamen adeo indiscriminatim iis affici quoscunque, ut non quandoque in certæ conditionis homines duntaxat sæviant. His oppositi morbi dispersi, quos sporadicos vocant, non ex communi quadam causa, sed ex uniuscujusque proprio vitio & errore nati, diversorum generum sunt.

848. Quæ diversis anni temporibus accidunt, aeris, cibi, potus, vitæ generis, mutationes totidem quoque potentia sunt aliis aliisque morbis excludendis aptæ. Horum inde divisio in vernales, æstivos, autumnales, hyemales; qui tamen & ipsi multum variant, ut suo quævis temporis vicissitudo congrua aut incongrua fuerit. Epidemiorum (847.) præcipue notabilis est differentia, quæ binis debetur anni periodis solstitialibus; cum hæ inde a meta quæque sua, hiberna aut æstiva, aliquousque pro-
vectæ nocivas vires exserunt, sibi que proprias creant
mor-

morborum populariter grassantium constitutiones, longe diversas sæpe, quin & inter se pugnantes, suo singulas æquinoctio maxime vigentes. Unde in vernaes modo & autumnales recte distinguuntur.

849. Nec contemnenda est, quæ a temperamentorum diversitate petitur, morborum differentia. Conducit certe plurimum ad regundas singularem hominum sanitates. Et quanquam de sede ac ratione temperierum magna est inter Autores dissensio, non diffidentur tamen eas dari, & seminiorum vim habere (614. 615.), propriaque idcirco esse affectionum genera, in quæ quis ob illam corporis sui conditionem magis propendeat (78.).

850. Huc quoque referuntur variorum vitæ generum morbi, illi maxime, quos artificum vocant. Momentosa, nec pro dignitate adhuc evoluta classis originem debet partim materiæ, quam quis quotidie tractat, qua inquinatur, quave infectum aëra spirat, aut sibi perpetuo circumfusum habet; partim posituris, motibus, contentionibus, quibus in opere suo utitur. Hi fontes sunt, unde, quæ ad hoc thema pertinent, depromere licet. Videantur (440. 441. 442. 486. 501. ad 531.).

851. Etatum morbi audiunt, qui ex eo, quod cuique ætati proprium est, quoque alia ab alia differt, oriuntur. Hos igitur declarat series mutationum in partibus firmis, humoribus, viribusque motoricibus, quas duratio hominis inde ab ortu ad obitum usque ex Naturæ instituto subit (612.).

852. Ante nativitatem quidem morbi obtinent feminis ac foetus uterini, qui, hæreditariis (843.) aut congenitis (844.) annumerandi, inde quoque intelliguntur.

853. Recens natus quum maximas subito mutationes a partu subeat, corpore prius perpetuo calore humido foto, mollissimo, valde irritabili, organis

nis atmosphæræ, respirationi, circuitui mutato, egestionem, nondum adsueto, systemate pulmonali, primis viis, muco, meconio, obsessis, ventre minus a foris fulto, umbilico resecto, multivariis patet affectionibus, a quibus paulo provectior deinceps fere immunis est.

854. Infantia, ob corporis laxitatem ac ténertudinem (853.), sceleti præprimis ac articulorum infirmitatem, primæ digestionis instrumenta debilio-
ra, voracitatem, usitatum alimenti genus, vitam otiosam, humorum abundantiam, dentitionem, sui quoque morbi nascuntur. Inde &, qui pueritiam ad pubertatem usque infestant, intelligere licet: debentur enim ex vario victu natis cruditatibus, cacochylia, vermibus, cacochymia, suppressis excretionibus, calculo, sensilitati magnæ, circuitui incitato, incremento ac evolutioni partium.

855. Juvenes ex sanguinis copia impetuque majore, ac aucta quidem, nec satis tamen roborata corporis compage, quin & ex maturescente genitalium organorum vigore, ægrotant.

856. Ætati constanti vis vitæ valida, solidorum robur, sanguis densus, polychymia, obesitas, morbos pariunt.

857. In corpore senili solida siccescunt, tubuli concallent, nervi marcent, vis vitæ ac movendi sentiendique facultas elanguescit, circulatio torpet, calor natus defervet, excretiones tardescunt, humores mucosa, salina, terrea fece impuri, subtilioris materiæ defectu vapidi, vitiantur. Ex his plurimorum malorum, quæ senectutem comitantur, origo facile perspicitur.

858. Ceterum nec inutile est notasse, morbos, qui ex congestionem humorum nascuntur, maximeque Naturæ molimina, quibus, quod superfluum noxiumve in humoribus succrevit, foras expellit, aut

ex systemate circulationis ejectum in parte quadam singulari deponit, pro ætatum diversitate in diversas corporis regiones cum plurimum incidere; ut videas in junioribus partes superiores fere impeti, in adultis, quæ in thorace & proxime sub hoc sitæ sunt, in senescentibus ima ventris viscera ac artus. Neque tamen adeo vel constans, vel benefica semper hæc lex est, ut prudenti animæ consilio potius, quam conditionibus mere corporeis attribuenda videatur.

859. Cum sexus etiam ad seminia (613.) pertineat, pro hujus differentia morbi dividuntur in masculinos & femininos, hique porro in morbos virginum, gravidarum, parturientium, puerperarum, lactantium ac vetularum, pro varietate conditionum, quibus Natura sexum sequiorem subjecit. Lucem his affundunt, quæ supra (820. ad 833.) habentur.

860. Denique & huc referre licet morbos congruos & incongruos; legitimos & spurios; tum qui materiales dicuntur, aut sine materie.

Differentiæ Morborum a Sede.

861. NATURA idem morbus, prout diversas partes obsidet, symptomatibus, duratione, eventu, discrepare potest; hinc & diagnosi, prognosi, methodo medendi. Quare Medici interest sedes morborum curate distinguere; nec sua caret utilitate, quæ ab hac conditione petitur, differentia.

862. Hujus classis sunt morbi externi, interni; fixi, qui in una sede morantur; vagi, qui ex parte in partem migrant; retrogradi, qui, cum aliquamdiu partes extremas obsederunt, his derelictis, introrsum recurrunt.

863. Præ ceteris tamen idiopathici & sympathici notandi veniunt. Prioris generis sunt, quorum causa

sa in eadem parte residet, in qua symptomata sese manifestant. Posterioris, quum diversa est causæ ac symptomatum sedes, nec propria, sed aliena labe, per consensionem, pars aut functio laborat. Sympathicæ igitur affectiones, more symptomatum (86.), haud ultra vitium, unde pendent, perdurant, eo-que differunt a morbis secundariis (846.), quorum naturam demum consequuntur, cum sympathia in idiopathiam transit.

864. Consensus iste quidem inter œconomix humanæ systemata, functiones, partesque omnes universalis est: at propiorem tamen magisque peculiarem aliorum cum aliis insuper dari certa observationum fide constat; etsi rationem ejus legesque haud satis liquido perspiciamus. Credibile, non una modo, sed pluribus niti conditionibus, harumque principem in genere nervoso sitam esse, deinde in systemate circulationis; porro in continuitate membranarum; tum in vasorum communitate; forte & in fabricæ aut humorum, quos partes secernunt accipiuntve, similitudine. Quin & huc facere potest vicinia partium, & collocatio declivior, aut ex diametro opposita, actionumve aliqua cognatio. Prout igitur plura aut pauciora horum una concurrunt, ita varii sympathiæ gradus nasci videntur. Nec prætereunda vis vitalis (170.), quæ cum & latissime per universum corpus diffusa sit, nec æqualiter tamen aut in singulis partibus, aut in quibusvis hominibus, vigeat (175. 176.), & amplissimo simul polleat consensu (178. 179.), quamplurimum sane hic valere debet. Elucescit inde, cur tam multivaria privatarum id genus consensionum differentia inter homines occurrat, aliique præ aliis magis, neque omnes eodem modo sympathice afficiantur.

865. Qui universum corpus obsident morbi, universales dicuntur; qui singularem modo partem,

particulares. Illorum tamen duplex genus distinguere potest; proprium nempe, cujus causa aut materies quoquo versus diffusa est; improprium vero, quod sede quidem privata continetur, at turbis suis totam œconomiam infestat. Quod igitur in hoc genere universale dicitur, alias ad effectus sympathicos (863.), alias ad morbos secundarios (846.) referri debet. Est etiam ubi morbus universalis in particularem, aut hic in illum, omine vario, transit.

Differentiæ Morborum a Cursu.

866. MORBUS quilibet, sua ex causa natus, determinatas quoque ab hac acquirit vires, quibus & agat, & in agendo perseverans cursum suum conficiat. Hunc igitur, pro differente morborum natura, & ipsum differre necesse est, nec duratione, celeritate, tenore, eundem singulis contingere. Ex quo differentiæ perquam notabiles habentur.

867. Qui celeriter decurrunt, brevisque adeo durationis sunt, breves dicuntur, si limites una fuerint; sin vehementes & periculosi, acuti. Hi porro pro celeritatis gradu distinguuntur in acutissimos, qui ultra quatrimum non excurrunt; peracutos, qui septem diebus terminantur; acutos, qui tertia hebdomade; subacutos denique, aut acutos deciduos, qui ad XL. etiam dies sese extendunt. Forte his addere quoque licet acutos recidivos, qui sexagesimo demum die, aut & serius, plane desinunt. Qui ultra hunc terminum protrahuntur, etiamsi ex acutis forte nati, longi vel chronici audiunt. Et multa quidem sunt, quibus velocitas ista, discriminis plena, acutorum debetur: natura mali, sedes affecta, functionis læsæ dignitas, sympathia, corporis intemperies, &c. maxime tamen turbæ febriles in circuitu humo-

humorum. Unde, quos febris continua comitatur, morbi præ ceteris proprie huc referuntur.

868. Rursus morborum alii tenore jugi a prima invasione ad finem usque decurrunt, continuique ideo audiunt: aliorum mitior natura, diviso impetu, per repetitos quidem infestat insultus, at mediis cessationibus interruptos; ut morbus ac sanitas veluti alternent. Hi intermittentes. Hos inter & illos ambigunt continui remittentes dicti, vel exacerbantes, qui continue quidem, sed per intervalla remissius, afficiunt.

869. Utriusque autem generis recursuum intervalla, multiplici varietate, alia aliis breviora aut longiora sunt. Ex quo novæ iterum differentia. Circuitus quoque ut regulares sunt, in tempora æqualia, vel inter sese analogia, partiti, aut irregulares, ordine incerto, morbi dicuntur periodici regulares, aut anomali; typici, aut erratici, vagi.

870. Inter periodicos (869.) febres quidem variæque generis nervosi affectiones præ ceteris eminent. Quum igitur natura periodorum (70.) causam fere ponat non simplicem, sed ex pluribus conditionibus compositam (69.), quarum aliæ perseverent, aliæ temporariæ adesse aut abesse possint; credibile omnino videtur, diathesin hic dari permanentem, quæ seminii loco (75.) haberi queat, hujusque sedem esse in systemate nerveo, certe sensilitatis aut mobilitatis nimix speciem argui posse, quæ tamen sola aut nihil, aut mitius, agat; dari hinc etiam potentias nocentes (76.), illam quæ quovis demum modo excitent, nec vero perpetuæ sint, sed paroxysmo ipso mitigentur, tollantur, postliminio reversuræ. Nihilominus difficile fuerit, cum naturam seminii, ut in diversis id genus morbis variat, determinare, tum potentias nocivas omnes singulasque, & qua quæque ratione oriantur ac concurrant,

exponere. Quin & dubitare licet, an non seminium semet ipsum propria vi aliquando excitare possit, absque novæ potentiæ accessione, saltem absque manifestæ; maxime si quadam occasione semel motum conceperit, qui deinceps modo iterandus sit. Complicatio autem plurium diversi generis periodorum, uniusque generis in aliud transmutatio, quæ toties observatur, istam materiem vel magis quoque involvit. Nec hypothesium, quæ excogitatæ sunt, ulla adhuc satisfacit.

Differentiæ Morborum a Gradu.

871. PLANTARUM animaliumque vitæ æquiparanda morborum duratio suas, ut illa, ætates habet differentes, quos gradus vocare liceat. Etenim adoritur, crescit, perstat, decrescit, tandemque definit morbus; nec æquabili semper tenore, sed variato virium gradu per ista tempora procedit. Inde stadii morborum divisio in principium, augmentum, statum, declinationem ac finem, quæ quidem non adeo morbum a morbo, sed partes ejusdem morbi inter sese distinguunt.

872. Principium, pro morbi diversitate, brevius aut longius, neque hinc ad punctum temporis, quo quis ægrotare cœpit, modo restringendum, inde a prima invasione usque ad notabile symptomatum incrementum æstimatur. Augmentum fit, cum morbus, numero ac magnitudine symptomatum incrementum, œconomia turbas manifeste aggravat ac multiplicat. Status, ἀκμή, tempus morbi vehementissimum est, quo summam virium consecutus nec crescit porro, neque tamen & minuitur. In declinatione, detritis morbi viribus, impetu defervescente, symptomata mitescunt, finisque inflat.

873. Plerisque omnibus quidem morbis hæc tempora

pora (872.) competunt, modo cujusvis naturæ consentaneo; maxime tamen illis, qui solutione salutari defunguntur. Tum vel symmetria quædam inter diversos gradus sæpe animadvertitur prædictioni certæ aptissima. Contra fatalis morborum exitus, crises, metastases, mutatio in aliud genus, complicatio variorum, recta aut perversa curatio, ordinem istum non raro abrumpunt, alienant, obscurant. Acuti ac breves (867.) præ chronicis, febriles præ ceteris, sua tempora manifestius distinguunt. Periodici (869.) autem & duo genera habent; universalis, quæ ad morbi curriculum pertinent; particularis, quæ ad singulos paroxysmos.

Differentiæ Morborum ab Indole.

874. MORBI indoles potissimum ex satellitio symptomatum, quibus stipatur, sese prodit. Inde magnus dicitur, qui multis magnisque symptomatibus œconomiam turbat, sive una subsit periculum, sive absit: parvus contra ac levis, qui parum molestiæ infert.

875. Benignus, etsi forsitan magnus (874.), apta tamen medicatione tractabilis, nec funestis, nec insolitis symptomatibus terret.

876. Quæ de morbis prædicatur malignitas; quam haud raro ignorantia asylum, erroribusque Medentium operculum præstat; cum tamen reapse detur, omnino attendi debet. Proprio ea sensu morbum notat, qui insidiosè mitis, sub phænomenis non ominosis, aggressus, ex improvviso, gravissimis symptomatibus Naturæ vires opprimit. Alias & talem, qui præter morem suum inusitata symptomata turbasque vehementiores, quam quæ naturæ ejus convenire videantur, excitat. Denique & refractarii, qui expertorum quoque remediorum vires eludunt,

dunt, ac curatione vel magis exacerbantur, huc referri solent.

877. Cadit autem ista feritas (876.) in morbos quidem acutos potissimum; sed tamen ad chronicos quoque pertinet, ortumque debet potentiis virulentis (486.), miasmatis (496.), contagiis (498.), noxis epidemiis (847.), vitio humorum multiplici, irritabilitati (190.), torpori (196.), plurium morborum confluxioni, pravo ægrorum regimini, aut perversæ curationi. Unde liquet malignos quidem recte dividi in virulentos, pestilentes & contagiosos; sed divisione non completa: neque enim potentia nocentes modo spectandæ, sed seminia quoque & accessoria.

878. Quum morbus, phænomenis sibi consuetis stipatus, modo naturæ suæ conveniente, sua tempora (871.) percurrit, is regularis, exquisitus, dicitur: anomalus contra, qui symptomatibus insolitis, typoque ac decursu alienis, sese effert. Anomalia autem refractarium quid fere fover, causasque agnoscit cum malignitate communes (876.), nec hujus ipsa plerumque expers est. Morborum, qui genuini, aut corrupti audiunt, eadem est ratio.

879. Hujus etiam loci censetur, quam recentiores haud temere superaddiderunt, morborum divisio in passivos & activos. Hi sunt, quorum partem, nec raro præcipuam, symptomata activa (101.) constituunt. In illis Naturæ isti motus absunt, vitali quippe principio languente, aut per potentias nocentes oppresso. Conf. (98. ad 105. 630. 633. ad 649.).

Differentiæ Morborum ab Eventu.

880. INTEREST Medici præscire, an morbus sanari possit, nec ne; an in totum, an ex parte modo;

do; an vi Naturæ, an artis auxiliis. Inde generalis morborum divisio in sanabiles & insanabiles, variosque utriusque classis gradus. Sunt, qui Naturæ & artis potestatem superant, absolute insanabiles; sunt, qui artis tantum, non Naturæ, aut hujus, non illius; sunt, qui sanationem quidem admittunt, nec tamen integram, sed parte quadam reliqua, aliove morbo substituto. Quando autem Naturæ virium modus in diversis hominibus variat, nec ad ultimos artis fines adhuc perventum est; liquet, multum hic ambiguitatis superesse, neque omnes & singulos morbos, qui ad unamquamque classem pertineant, exquisitè posse enumerari.

881. Qui morbus, postquam in speciem sanatus aliquamdiu emanfit, denuo adoritur, recidivus vocatur, cum periodico (869.) nequaquam confundendus. Ponit tamen & imperfectam sanationem, partemque adeo causæ suæ residuam (69. 70.), qua quovis demum modo aucta vel resuscitata revertatur (870.). Inde materies morbi haud prorsus devicta vel expulsa, debilitas, irritabilitas, torpor, a priore morbo relicta, una cum evitatione potentiarum nocentium neglecta, recidivas parere solent.

882. Morbi salutare a ceteris benefica indole distinguuntur. Tametsi enim molestias inferunt; tantum tamen abest, ut vitæ ac sanitati noceant, ut etiam profint, liberentque a gravioribus malis, corpusque sanius dimittant, quam aggressi sunt. Huc referenda melior pars morborum activorum (879.), in quibus Natura medicatrices suas vires (633. & seq.) pro œconomix suæ salute explicat intenditque. His quippe motus excitantur; inordinati quidem, ast illuc directi, ut, quæ in corpore insunt quoquo modo noxia, corrigantur, assimilentur, expellantur, aut saltem a partibus nobilioribus avertantur. Major
autem

autem hujus classis morborum frequentia ut saluti generis humani magnopere prospicit, ita Medentibus haud parum commodi præstat.

883. His (882.) oppositi sunt detrimentosi, qui, vario nocumenti gradu vitæ infensi, alias cito vel tarde, certo tamen, absque ulla sanationis spe, perimunt, absolute lethales dicti; alias natura quidem sua lethales, at vero prompta rectaque curatione superabiles sunt; ancipites alii, non sine periculo, modo in sanitatem, modo in mortem, terminantur; aliorum accidentaria est lethalitas, ad conditiones externas internasve singularium hominum magis adstricta; sunt denique, qui etsi vitam non adimunt, pedissequas tamen noxas post se trahunt sanitati inimicas, sæpe immedicabiles. Liquet autem hujus distinctionis magnam esse cum in prædictionibus, tum in medicina forensi, utilitatem.

884. Generatim igitur morbi quidem, ratione eventus, quadrifariam modo inter sese differunt: sanescunt enim, aut occidunt; transeunt in alios morbos, aut immutati perdurant & ad mortem usque aliunde conscitam inhærent. Verum tamen, quod animadversione dignissimum, uniuscujusque horum exituum ratio modusque multiplex est.

885. Perseverantium sedes ac natura talis est, ut, quæ ad vitam faciunt, functiones haud perturbent. Sunt autem vel insanabiles (880.), vel quos sanare nefas; quia salutare (882.), longave consuetudine familiares, aut curatione irritati etiam exacerbantur.

886. Morborum, in alios morbos transeuntium, ingens & numerus & diversitas est. Duplex autem hic obtinet genus, alterum accessionis, alterum successionis, prout vel permanet prior morbus, vel definit, quum alius nascitur. Utriusque species differentes ex (621. 628. 846. 863. 864.) intelligi queunt.

unt. Quin & liquet, in his non minus, quam in primariis morbis, differentes exitus (884.) locum habere.

887. Qui Naturæ viribus, artisve auxilio, faveant, morbi vel correcto, quod subest, vitio, assimilata materie, motu in ordinem redacto, restituito circuitu, functionibus redintegratis, placide solvuntur; vel salutari nocentis materiæ excretionem definunt; vel mutata specie in alium abeunt morbum (886.), mitiorem, qui suo dein modo ad sanitatem tendit.

888. Nec minus diversa sunt mortis genera, quæ morbi lethales inferunt. Senectus, morbus naturalis, solidorum siccitate, rigiditate, feculenta humorum inertia, vi vitæ fatifcente, mortem naturalem necessario inducit. Veri morbi alias tetra humorum corruptione, viscerum nobilium labe, prostrato nervorum vigore, respiratione impedita, oppressis exhaustisve viribus, circuitu sufflaminato, cito tardeve interimunt; alias immoderata atque incongrua evacuatione, aut & prolapsu in morbum deteriore (883.), vitam pessumdant.

889. Præ ceteris autem sedulo animadverti merentur repentini ac perturbationis pleni morborum acutorum (867.) eventus, quæ κρίσεις, judicationes, a veteribus appellantur; quum salutem mortemve ægrotantis decernant, excretionem quadam, aut translatione materiæ nocentis, post prægressas turbas, sese subito manifestante, quam insignis morbi in melius aut deterius mutatio proxime consequatur. Inde crises excretoriæ, κατ' ἐκκρίσιν, translatiæ, κατὰ μετασάσιν, bonæ, malæ, perfectæ, imperfectæ, simplices, compositæ, repetitæ, perturbatio critica, materies critica, & prædicantur. Dierum quoque, in quos hæc magis vel minus, diversoque successu, incidunt, varia potestas distinguitur:

tur : unde alii critici primarii , alii indices , alii subincidentes , alii vacui , dicuntur .

890. Quæ (889.) si quis cogitet propria modo esse morbis activis (879.) ; ei apparere debet , aliquam hic dari similitudinem mutui inter Naturam & materiem morbosam conflictus (51. 99.) , crisi- que decerni , utra pugnantium pars victura aut succubitura sit . Si vero & addas , non nisi febribus , morbisve , quos febris comitatur (867.) , hæc evenire ; credas profecto , intestinam tunc subesse humorum , aut in toto corpore , aut in singulari parte , commotionem , motu vitali ac calore auctis excitatam , quæ , conturbata ad tempus mixtione , vel in salutarem despumationem , vel in corruptionem perniciosam exeat .

891. Quocunque tamen modo ista fieri opineris ; de re ipsa per fidelissimas cum veterum , tum recentiorum , observationes tam certo constat , ut nullus videatur dubitationi locus relinqui : quamquam negari nequit , rariora hodie inter nos cricum exempla proflare : quod quidem cælo frigidiori ac intemperantiæ in victu non solum , sed vel magis etiam anticipanti turbantive medendi rationi & nimis a plerisque Medicorum neglecto observantiæ studio tribuendum .

892. Utrum vero & diebus criticis (889.) tanta fides ? An Naturæ judiciis debentur ? An potius superstitionis Pythagoricæ commentis ? Judex non esto , nisi qui viderit , seriem criticorum dierum , a veteribus traditam , haud usquequaque hebdomadi congruere ; didicerit porro ex periodis (867. ad 870.) temporibusque (771. ad 873.) morborum , perperam hos pro confusis inconditisque Naturæ male se tuentis & de statu suo dejectæ effectis haberi ; ex phænomenis autem vulnerum , inflammationum , suppurationum , exanthematum , collatis ad

ea, quæ fermentatio, putrefactio, fructuum maturatio, incubatus, incrementa animalium, &c. exhibent, succorum permutationes suis ubique defini-ri gradibus ac stadiis; agnoverit denique, regulas generales exceptionibus non tolli, nec adeo ordinarias Naturæ in sanis ægrisve leges fortuita quavis aberratione infirmari!

893. Dum igitur lis sub iudice est, jubet profecto rei dignitas veros quoscumque artis magistros, junctis viribus, eo conniti, ut, semotis tantisper rationum argutiis, exquisitarum observationum exemplorumque pondere solide tandem dirimatur. Fallor, ni sua constiterit HIPPOCRATI auctoritas, GALENO fides, NATURÆ virtus & ordo.

F I N I S.

O P E R I S A R G U M E N T A.

INTRODUCTIO *ad* PATHOLOGIAM.

<i>De disciplina medica</i>	pag. 1
PATHOLOGIA	6

PATHOLOGIA GENERALIS.

<i>De natura morbi</i>	7
<i>De causa morbi</i>	12
<i>De symptomate</i>	18

PATHOLOGIA SPECIALIS.

<i>De naturis singulorum morborum</i>	27
<i>Morbi simpliciores.</i>	29
<i>Analysis chemica generalis corporis humani</i>	30
<i>Morbi partium solidarum simplicissimi</i>	34
<i>Morbi solidi vivi</i>	38
<i>Morbi solidorum continentium</i>	44
<i>Morbi solidarum instrumentarii</i>	51
<i>Morbi fluidorum</i>	67
<i>Morbi coherentiæ in humoribus</i>	ib.
<i>Acritates morbosæ humorum</i>	72
<i>Morbi humorum ex secessione particularum</i>	79
<i>Morbi humorum singularium</i>	80
<i>Chylia vitia</i>	ib.
<i>Sanguinis affectiones</i>	83
<i>Succorum secretorum vitia</i>	91
<i>Morbi humorum relativi</i>	94
<i>Quantitas humorum vitiosa</i>	95
<i>Fluida loco aberrantia</i>	99
<i>Motus vitia in humoribus</i>	103
<i>Morbi compositi</i>	106
<i>De potentiis nocentibus</i>	107
<i>De nocivis atmospheræ potestatibus</i>	108

Noxæ

	271
<i>Noxæ ex cibo & potu</i>	118
<i>De intempestivo remediorum usu</i>	130
<i>De potentiis, quæ virus habent</i>	132
<i>Errore in motu animali</i>	137
<i>Damna ex posituris & motibus singularibus</i>	142
<i>Exercitationes menti immodicæ</i>	144
<i>Vis noxia animi perturbationum</i>	147
<i>Excessus somni ac vigiliarum</i>	151
<i>Excretio ac retentio inordinata</i>	153
<i>De calculi origine & nocumentis</i>	158
<i>Potentia morbigica animata</i>	161
<i>De ceteris, quæ forinsecus admota obsunt</i>	164
<i>De Seminis morborum</i>	169
<i>Semina morborum naturalia, communia</i>	ibid.
<i>Semina morborum naturalia, propria</i>	270
<i>Semina morborum, quæ præter naturam sunt</i>	171
<i>De differenti causarum morbificarum constitutione</i>	173
<i>Vires nature medicatrices</i>	177
<i>De symptomatibus singulatim</i>	182
<i>Qualitates sensibiles alienatæ</i>	183
<i>Excretorum vitia</i>	187
<i>Actiones læsæ</i>	188
<i>Sensationes molestæ ex morbo</i>	ib.
<i>Dolor</i>	189
<i>Anxietas</i>	193
<i>Exercitationes sensuum læsæ</i>	196
<i>Tactus symptomata</i>	ib.
<i>Gustus symptomata</i>	198
<i>Olfactus symptomata</i>	ibid.
<i>Auditus symptomata</i>	200
<i>Visus symptomata</i>	203
<i>Læsiones sensuum internorum</i>	210
<i>Delirium</i>	ibid.
<i>Motricis facultatis symptomata</i>	214
<i>Spasmus</i>	ib.
<i>Paralysis</i>	217

<i>Somni affectiones</i>	218
<i>Symptomata motuum vitalium</i>	221
<i>Respirationis symptomata</i>	ib.
<i>Symptomata motus cordis</i>	226
<i>Symptomata pulsus arteriarum</i>	227
<i>Symptomata actionum naturalium</i>	231
<i>Appetitus naturalis lesiones</i>	ib.
<i>Actiones læsæ primarum viarum</i>	234
<i>Vitia mictionis</i>	241
<i>Vitia excretionis cutaneæ</i>	244
<i>Symptomata functionum sexus</i>	245
<i>Sexus virilis actiones læsæ</i>	ib.
<i>Sexus foeminei symptomata</i>	247
<i>De ordinandis morborum differentiis</i>	251
<i>Differentiæ morborum accidentales.</i>	253
<i>Differentiæ morborum ab origine</i>	ib.
<i>Differentiæ morborum a sede</i>	258
<i>Differentiæ morborum a cursu</i>	260
<i>Differentiæ morborum a gradu</i>	262
<i>Differentiæ morborum ab indole</i>	263
<i>Differentiæ morborum ab eventu</i>	264

6V
96511

OLSCAKI, 99 18

pp. (4), 272

